

**BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEZLİ
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**11 EYLÜL SONRASI DEĞİŞEN GÜVENLİK PARADİGMALARI IŞIĞINDA
NATO’NUN DÖNÜŞÜMÜ ve TÜRKİYE’YE ETKİLERİ**

**HAZIRLAYAN
MUTLU KARACA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ANKARA – 2022

**BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEZLİ
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**11 EYLÜL SONRASI DEĞİŞEN GÜVENLİK PARADİGMALARI IŞIĞINDA
NATO’NUN DÖNÜŞÜMÜ ve TÜRKİYE’YE ETKİLERİ**

**HAZIRLAYAN
MUTLU KARACA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ CİHAN DİZDAROĞLU**

ANKARA – 2022

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ENSTİTÜSÜ

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Uluslararası İlişkiler Tezli Yüksek Lisans Programı çerçevesinde Mutlu KARACA tarafından hazırlanan bu çalışma, aşağıdaki jüri tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi: 06/09/2022

Tez Adı: 11 Eylül Sonrası Değişen Güvenlik Paradigmaları Işığında NATO'nun Dönüşümü ve Türkiye'ye Etkileri

Tez Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı - Soyadı, Kurumu)

İmza

Doç. Dr. Haluk KARADAĞ, Başkent Üniversitesi

.....

Dr. Öğr. Üyesi Cihan DİZDAROĞLU, Başkent Üniversitesi
(Danışman)

.....

Dr. Öğr. Üyesi Başar BAYSAL, Ankara Bilim Üniversitesi

.....

ONAY

Prof. Dr. Menderes ÇINAR

Avrupa Birliği ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü
Müdürü

Tarih: 05/10/2022

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

Tarih: 05 /10 / 2022

Öğrencinin Adı, Soyadı : Mutlu Karaca
Öğrencinin Numarası : 22010028
Anabilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
Programı : Uluslararası İlişkiler Tezli Yüksek Lisans
Danışmanın Adı, Soyadı : Dr.Öğretim Üyesi Cihan Dizdaroğlu
Tez Başlığı :

Yukarıda başlığı belirtilen Yüksek Lisans/Doktora tez çalışmamın; Giriş, Ana Bölümler ve Sonuç Bölümünden oluşan, toplam sayfalık kısmına ilişkin, / / 20... tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %'dır.

Uygulanan filtrelemeler:

1. Kaynakça hariç
2. Alıntılar hariç
3. Beş (5) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

“Başkent Üniversitesi Enstitüleri Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Usul ve Esasları”nı inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Öğrenci İmzası

Onay

05 / 10/ 2022

Dr.Öğretim Üyesi Cihan Dizdaroğlu

İTHAF

*Ebedi önderim Gazi Mustafa Kemal
ATATÜRK'e,*

Tüm şehit ve gazilerimize,

Yüce Türk ulusuna.

TEŞEKKÜR

Tezin hazırlanma sürecinde desteğini esirgemeyen ve yapıcı yaklaşımı ile yön gösteren tez danışmanım değerli hocam Sayın Dr. Öğretim Üyesi Cihan DİZDAROĞLU'na sonsuz teşekkür ederim.

Ayrıca vermiş oldukları ufuk açıcı geri bildirimler ile tezi yazmama katkı sağlayan tez jürisi üyeleri değerli hocalarım Sayın Doç. Dr. Haluk KARADAĞ ve Sayın Dr. Öğretim Üyesi Başar BAYSAL'a çok teşekkür ederim.

Tez yazarken hiçbir desteğini esirgemeyen ve tükenmez bir anlayış gösteren çok kıymetli eşim Canan ile çocuklarım Fatih ve Furkan'a çok teşekkür ederim.

Tez yazma sürecinde tüm tezi benimle birlikte okuyan ve her türlü düzeltmeye destek sağlayan aziz dostum Abdullah Sayın'a çok teşekkür ederim.

ÖZET

Mutlu KARACA

11 Eylül Sonrası Değişen Güvenlik Paradigmaları Işığında NATO'nun Dönüşümü ve Türkiye'ye Etkileri

Başkent Üniversitesi

Avrupa Birliği ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü

Uluslararası İlişkiler Tezli Yüksek Lisans Programı

2022

Bu tez, 11 Eylül sonrası dönemde NATO'nun güvenlik algısının değişimi ve bu değişimin üye ülkelerden Türkiye Cumhuriyeti güvenliğine olan etkilerine odaklanmaktadır. Tez kapsamında öncelikle dönemsel olarak değişim gösteren güvenlik kavramı ile güvenliğin realizm perspektifinden nasıl anlaşıldığının kavramsal çerçevesi tartışılmaktadır. Müteakiben, NATO'nun özellikle 11 Eylül sonrası dönemde geçirdiği dönüşüm ve güvenlik algısındaki değişiklikler tarihsel olarak incelenmiştir. Tezin odağını Türkiye Cumhuriyeti'nin güvenlik algısındaki değişim oluşturduğu için öncelikle tarihsel olarak Türk güvenlik algısı incelenmiş, sonrasında güvenlik algısında değişim olup olmadığını tespit etmek amacıyla 2001 sonrasındaki Milli Güvenlik Kurulu basın bildirileri ile söz konusu tarih aralığındaki hükümet programları incelenmiştir. Yapılan araştırmada NATO'nun Türkiye Cumhuriyeti güvenlik mimarisinde önemli bir sütun oluşturduğu tespit edilmiştir. Yine de NATO ile Türkiye Cumhuriyeti arasında tüm konularda mutabık kalındığını ifade etmek güçtür. Nitekim, Türkiye Cumhuriyeti'nin gerek bulunduğu coğrafya gerek Osmanlı İmparatorluğu'ndan alınan tarihi sorunları olduğu ve bu sorunlarla mücadele etmek için NATO desteği olmadan da çaba sarf ettiği görülmektedir. Bu konuların başında önemli bir güvenlik sorunu olan terörizm gelmektedir. Diğer kemikleşmiş sorun ise Yunanistan ile yaşanan Ege ve Akdeniz kaynaklı sorunlardır. Özellikle 2014 yılında Kırım'ın Rusya tarafından ilhakı sonrası Türkiye, NATO tarafından tekrar tehdit olarak

görölmeye başlayan Rusya ile ikili bir ilişki geliştirmektedir. Bunun en önemli sebepleri Rusya'nın tarihi olarak aynı coğrafyada olmasının yanı sıra Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyine yaptığı sınır ötesi harekâtlarda Rusya hava sahasını kullanması, Rusya'dan alınan S-400 hava savunma sistemleri ve Mersin'de yapımı devam eden Akkuyu Nükleer Güç Santrali'nin Rusya tarafından yapılması olduğu ifade edilebilir. Sonuç olarak, Türkiye tarihsel olarak bir taraftan NATO'nun güvenlik şemsiyesinden faydalanırken, diğer taraftan da kendi ulusal çıkarlarını korumak adına zaman zaman NATO ile ters düşmektedir. Özetle Türkiye'nin dış politikasını NATO ile paralel olarak yürütmeye çalıştığı fakat ulusal çıkarları doğrultusunda gerektiğinde NATO'nun sorgulayan bir üyesi olduğu öne sürülebilir.

Anahtar Kelimeler: Realizm, Güvenlik, NATO, Türkiye Cumhuriyeti.

ABSTRACT

Mutlu KARACA

Transformation of NATO in the Light of the Changing Security Paradigms after 9/11 and Its Repercussions on Turkey

Başkent University

Institute of European Union and International Relations

Master of International Relations with Thesis

2022

This study examines the change in NATO's security perception in the post-September 11 period and its effects on the security of the Republic of Turkey. First of all, the conceptual framework of security and security, which gained a wide dimension after 1990, was studied from the perspective of realism. Subsequently, the transformation of NATO in the same period and the changes in the perception of security were examined. Then, in order to make sense of the change in the security perception of the Republic of Turkey, first the Turkish security perception was examined historically, and then the decisions of the National Security Council and the Government Programs of the ruling party were examined in order to compare them. In the research, it has been understood that NATO constitutes an important pillar in the security architecture of the Republic of Turkey. However, it cannot be said that there is an agreement between NATO and the Republic of Turkey on all issues. It is seen that the Republic of Turkey has both geographical problems and historical problems taken from the Ottoman Empire, and it has made efforts to combat these problems without NATO support. At the forefront of these issues is the problem of terrorism, which is a national security problem, and separatism. Another entrenched problem is the Aegean and Mediterranean-based problems with Greece. Both problems have historical roots. Especially after the annexation of Crimea by Russia in 2014, Turkey has been developing a special bilateral relationship with Russia, which has again been seen as a

threat by NATO. It can be said that the most important reasons for this are Russia's historically being in the same geography, Turkey's use of Russian airspace in its cross-border operations to the north of Syria, acquisition of Russian S-400 missiles, and Turkey's first Nuclear Power Plant, which is under construction in Mersin, is being built by Russia. In short, while Turkey benefits from NATO's security umbrella, it sometimes contradicts NATO in order to protect its own national interests. For example, Turkey did not support the NATO membership of Sweden and Finland on the grounds that they supported terrorism. In summary, it can be said that Turkey is trying to carry out its foreign policy in parallel with NATO, but it is a questioning member of NATO in line with its national interests.

Keywords: Realism, Security, NATO, Republic of Turkey.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	i
TEZ ORJİNALLİK RAPORU.....	ii
İTHAF.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
TABLolar LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ.....	1
1. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE.....	8
1.1. Realizm: Temel Kavramlar ve Tartışmalar	9
1.2. Güvenlik Kavramı ve Dönüşümü	14
1.2.1. Güvenliğe Eleştirel Yaklaşımlar.....	18
1.2.2. 11 Eylül Sonrası Dönem Güvenlik.....	22
2. KURULUŞUNDAN GÜNÜMÜZE NATO’NUN GÜVENLİK ALGISI; TARİHSEL DÖNÜŞÜMLERİN 11 EYLÜL SONRASI DÖNEMLE KARŞILAŞTIRILMASI.....	27
2.1. NATO’nun Kuruluşu ve Soğuk Savaş Dönemi.....	29
2.2. Soğuk Savaş Sonrası NATO	35
2.3. 11 Eylül Saldırıları Sonrası NATO.....	43
3. 11 EYLÜL SALDIRILARI SONRASI TÜRKİYE’NİN GÜVENLİK ALGISININ DEĞİŞİMİ VE ANALİZİ.....	54
3.1. Türkiye’nin Jeopolitik Konumu.....	54
3.2. Türkiye’nin Güvenlik Algısı: Tarihsel Arka Plan.....	55
3.3. Türkiye’nin Geleneksel Sorunları.....	63
3.4. 11 Eylül Saldırıları Sonrası Dönem.....	65
3.5. M.G.K Kararlarının İncelenmesi.....	74
3.6. Hükümet Programları.....	81
SONUÇ.....	85

KAYNAKÇA.....	93
----------------------	-----------

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 2.1. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Kabul Edilen NATO Stratejik Konseptleri ve Ele Alınan Tehditler (1991-2022)	42
Tablo 2.2. 11 Eylül Saldırıları Sonrası Yapılan NATO Zirve Toplantıları ve Ele Alınan Tehditler (2002-2022).....	51
Tablo 3.1 MGK Basın Bildirilerinde Ele Alınan Konular (2002-2022).....	80
Tablo 3.2. 11 Eylül Saldırıları Sonrası Dönemde Kurulan Hükümetlerin Programlarında Ele Alınan Konular (2002-2022).....	83

GİRİŞ

Bu tez Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (*North Atlantic Treaty Organisation, NATO*) 11 Eylül terör saldırıları sonrası güvenlik algısı değişimi ve bu değişimin Türkiye Cumhuriyeti güvenlik algısına etkilerine odaklanmaktadır. Söz konusu konu ele alınırken, güvenlik ve güvenlik algısı ağırlıklı olarak kullanıldığı realizm kuramsal çerçeve olarak kullanılmıştır.

Güvenlik Uluslararası İlişkiler disiplininin temel kavramlardan biri olmasına rağmen üzerinde uzlaşılmış ortak bir tanımı bulunmamaktadır.¹ Bunun temel nedeni güvenlik kavramını çalışanların aldıkları referans nesnesine göre tanımın değişmesidir. Ayrıca dinamik bir yapıya sahip olan güvenlik kavramı, her geçen gün yeni boyutlar kazanarak anlam değişimi ve genişlemesine maruz kalmıştır.² Özellikle Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru güvenliğe eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşan akademisyenlerin katkılarıyla güvenlik kavramının gündemi genişlemeye başlamıştır. Benzer şekilde Soğuk Savaş'ı müteakip yaşanan güvenlik olaylarını sadece askeri güvenlik penceresinden açıklamak zorlaşmıştır. Özellikle Balkanlarda olduğu gibi etnik milliyetçilik ve sonucunda zorunlu göç, uluslararası uyuşturucu kaçakçılığının yaygınlaşması, ekonomik kaynaklı sıkıntılar ve çevre sorunları gibi sorunlar güvenliğin kapsamına girmeye başlamıştır. Bu değişimlere paralel olarak güvenliğin odak noktası da devlet olgusundan toplum ve insana doğru bir kayma yaşamıştır. Bu değişiklikler sonucu devlet merkezli güvenlik anlayışı hegemonyasını kaybetmiş fakat önemini korumaya devam etmiştir.³

¹ Oktay Tanrısever, "Güvenlik", içinde *Devlet ve Ötesi*, der. Atila Eralp, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2019), s. 107-123.

² Beril Dedeoğlu, "Yeniden Güvenlik Topluluğu", içinde *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*, der. Mustafa Aydın, (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015), s. 369-384.

³ Pınar Bilgin, "Güvenlik Çalışmalarında Yeni Açılımlar: Yeni Güvenlik Çalışmaları", *Stratejik Araştırmalar*, 8,14 (2010), s. 30-52.

Güvenlik; en yalın tanımıyla tehditlerin olmama durumu veya kendini emniyette hissetme durumu şeklinde özetlenebilir.⁴ Güvenlik çalışmaları iki savaş arası dönemde yeni bir dünya savaşına engel olmak amacıyla ortaya çıkmış olsa da bu amaca ulaşamamıştır. Bu dönem güvenlik çalışmalarının birinci dönemi olarak adlandırılmaktadır. İkinci dönem ise Soğuk Savaş dönemidir. Bu dönemde güvenlik, devlet tekelinde olan askeri güvenlik olarak algılanmıştır. Bu dönemde tehdit rakip ülkelerin askeri kuvvetleridir ve güvenlik sağlamak için silahlanmak gerekmektedir. Bu durum ise güvenlik ikilemi denilen kısır döngüyü oluşturmaktadır. Güvenlik çalışmalarında üçüncü dönem ise Soğuk Savaş sonrası dönemdir.⁵ Bu tezde ise literatüre katkı sağlaması açısından Soğuk Savaş sonrası dönem ikiye ayrılmış ve 11 Eylül 2001 saldırılarından günümüze kadar olan dönem ayrı bir dönem kabul edilmiş ve araştırma bu döneme yoğunlaşmıştır. 11 Eylül saldırılarının dönüm noktası olarak kabul edilmesinde dönemin tek kutuplu dünyasının hegemon gücü olarak kabul edilen Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD), kendi kıtasında saldırıya uğramış olması ve saldırıyı yapanın ise devlet dışı bir aktör olarak bir terör örgütünden gelmesi belirleyici rol oynamaktadır. Bu dönem sonrasında ABD başta olmak üzere, tüm devletler için yeni tehdit terörist örgütlerin varlığıdır. Nitekim söz konusu saldırılardan hemen sonra NATO tarihinde ilk kez 5. madde çalıştırmıştır. Yani bir ittifak üyesine yapılan saldırı tüm üyelere yapılmış kabul edilmiştir. Bu kabulden sonra ABD'nin önce kendi başına daha sonra ise yönetimini NATO'nun devraldığı Afganistan Harekâtı başlamıştır. Bu harekât “teröre karşı savaş” olarak nitelendirilmiştir. Böylece Soğuk Savaş sonrası tehdit tanımlaması yapan NATO kendisi için yeni bir tehdit odağı bulmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti, İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan Birleşmiş Milletler (BM) sistemine dahil olabilmek amacıyla önce Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiş,

⁴ Arif Bağbaşıoğlu, *Uluslararası Güvenlik ve Uluslararası Örgütler, Kavramlar, Yaklaşımlar ve Kurumlar*, (Ankara: Nobel Yayınları, 2021), s. 3-26.

⁵ Age., s. 3-26.

sonrasında ise BM'nin kurucu üyesi olmuştur. Benzer şekilde, Cumhuriyet'in kuruluşu sonrasında belirlediği dış politika hedefleri doğrultusunda NATO'ya üye olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti hem demokratikleşme amacıyla hem de İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan Sovyetler Birliği tehdidini dengelemek ve güvenliğini garanti altına alabilmek maksadıyla NATO'ya üye olmuştur. Dolayısıyla Türkiye'nin güvenlik mimarisinde tarihsel olarak önemli rol oynayan bu örgüt tez kapsamında çalışılmaktadır. Benzer şekilde, NATO'nun kurulduğu günden günümüze kadar çeşitli dönüşümler geçirerek varlığını günümüze kadar sürdürmesi, diğer bir deyişle hâlihazırda yaşayan kolektif bir güvenlik örgütü olması itibarıyla geçirdiği dönüşümün incelenmesi gerekmektedir. Özellikle Soğuk Savaş sonrası Varşova Paktı'nın yıkılması üzerine NATO'nun da görevlerine son verip vermemesi ile ilgili olarak tartışmalar yaşanmıştır. Fakat NATO klasik görevlerine ek olarak görev kapsamını genişleterek varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Bunu yaparken tehdit güncellemesi NATO için önemli bir görev olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tehdit algısı değişimi tüm müttefik ülkeleri etkilemektedir. Özellikle Rusya Federasyonu coğrafyasına ve Soğuk Savaş sonrası istikrarsızlık bölgelerine komşu olan Türkiye'yi Batı Avrupa ülkelerine göre daha fazla etkilemektedir. NATO için her yeni tehdit tanımlaması Türkiye için yeni bir güvenlik alanı açmaktadır. Bu tezin amaçlarından birisi de bu oluşan yeni tehditlerin Türkiye Cumhuriyeti devletine etkilerini incelemektir.

11 Eylül saldırılarını müteakip yapılan sıralı üç (2002 Prag, 2004 İstanbul ve 2006 Riga) NATO Zirvesi'nde terör şiddetle kınanmış ve mücadelede kararlılık mesajı verilmiştir.⁶ 2001 yılı sonrası dönemde uluslararası politikada yaşanan gelişmeler de NATO'yu doğrudan etkilemiştir. Kafkasya'da yaşanan gelişmeler ve 2008 yılında Rusya'nın Gürcistan harekâtı, 2014 yılında Rusya'nın Kırım'ı ilhakı bunların başında

⁶ "Prague Summit Declaration", Erişim 14 Eylül 2022, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_19552.htm.

gelmektedir. Bu gelişmelere paralel olarak 2014 Galler Zirvesi'nde Soğuk Savaş sonrası icra edilen 1990 Londra ve 1991 Roma Zirvelerinde tehdit olmaktan çıkarılan Rusya tekrar NATO için bir tehdit olarak kabul edilmiştir.⁷ Daha sonra icra edilen zirve toplantılarında da Rusya'dan duyulan tehdit gündemdeki yerini korumaya devam etmiştir. 2019 yılında icra edilen Londra Zirvesi'nde ise Rusya'ya ek olarak Çin Halk Cumhuriyeti'nden de bir zorluk olarak bahsedilmiştir. Ayrıca buna paralel olarak 2022 yılında Madrid'de yapılan Zirve toplantısında yayınlanan 2022 Stratejik Konsepti'nde Çin Halk Cumhuriyeti, Rusya ile birlikte tehdit olarak kabul edilmiştir.

1952 yılından beri NATO ittifakının üyesi olan Türkiye Cumhuriyeti'nin güvenlik algısının genel olarak, Osmanlı'nın son dönemlerinin de etkisiyle toprak kaybetme korkusu olarak adlandırılabilir. “Sevr Sendromu” ve Türkiye'nin jeopolitik konumu çerçevesinde şekillendiği ifade edilebilir.⁸ Hatta Türkiye Cumhuriyeti tarafından önemli bir tehdit olarak görülen bölücü terör faaliyetlerinin tarihsel arka planı Osmanlı'nın son dönemlerine kadar dayandırılabilir. Osmanlı'nın son dönemlerinde çıkan etnik kökenli milliyetçilik akımları diğer milletler gibi Kürtleri de etkilemiş ve çeşitli isyanlar çıkmıştır. Bu isyanlar Cumhuriyetin ilk yıllarında da devam etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti bu isyanları varoluşsal bir tehdit olarak kabul etmiş ve ona göre müdahalede bulunmuştur. Bu isyanlardan günümüzde de halen varlığını koruyan PKK (Kürdistan İşçi Partisi) terörüyle mücadele tüm alanlarda devam etmektedir. Çünkü Türkiye bu tehdidi varlığına, toprak bütünlüğüne ve üniter devlet yapısına karşı bir tehdit olarak algılamaktadır. Bu sorun halen güncelliğini koruyan ve kamuoyunun da gündeminde yer alan önemli bir sorundur. Türkiye Cumhuriyeti'nin diğer kemikleşmiş sorunları arasında yer alan Yunanistan ile Ege, Akdeniz

⁷ “Wales Summit Declaration”, Erişim 11 Eylül 2022, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm.

⁸ Mustafa Aydın, “Türkiye’de Güvenlik Algılaması”, içinde *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe* der. Mustafa Aydın, (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015), s. 491-508.

ve Kıbrıs sorunu kapsamında yaşanan anlaşmazlıklar gelmektedir.⁹ Kıbrıs sorunu başta olmak üzere, Ege’de iki ülke arasında karasuları, kıta sahanlığı, hava sahası, FIR (*Flight Information Region*) hattı genişlikleri, Ege’de bulunan ada, adacık ve kayalıkların statüsü ile adaların Yunanistan tarafından silahlandırılması ile azınlıklar vb. çok sayıda sorun bulunmaktadır. Bu sorunların tamamı günümüzde de varlığını korumaya devam etmektedir. Akdeniz’de ise özellikle son yıllarda keşfedilen doğal kaynaklar sonrasında bölgede tartışmalı alanlarda devam eden hidrokarbon arama faaliyetleri kapsamında iki ülke arasında sorunlar yaşanmaktadır. Bahse konu bu iki sorun Türkiye Cumhuriyeti tarafından geleneksel ve başat sorunlar olarak algılanmaya devam etmektedir. Özetle Türkiye Cumhuriyeti’nin ön plandaki sorunlarının kaynağının temelinde tarihi mirasa ve coğrafi temellere dayandığı ileri sürülebilir.

NATO’nun stratejik konseptlerinde yaşanan değişimler Türkiye güvenliği çerçevesinde ele alındığında Türkiye’nin öncelikli olarak kendi toprak bütünlüğü ve siyasi egemenliğini korumaya çalıştığı görülmektedir. NATO’nun 11 Eylül sonrası uyguladığı terörizmle mücadele konsepti Türkiye Cumhuriyeti lehine bir durum oluşturmuştur. Türkiye bu kapsamda ABD’nin yanında Afganistan’da teröre karşı aktif olarak görev almıştır. Ayrıca NATO’nun “Terörle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi” de 2005 tarihinden bu yana Ankara’da faaliyetlerine devam etmektedir.¹⁰ Buna rağmen Türkiye, ABD başta olmak üzere müttefik ülkelerin özellikle Suriye’nin kuzeyinde varlık gösteren ve PKK’nın sınır ötesi uzantısı olarak görülen YPG/PYD terörüne verdiği destekten rahatsız olduğu ifade edilebilir.¹¹

⁹ Mustafa Aydın, Fulya Ereker, Türkiye’de Güvenlik: Algı, Politika, Yapı, (İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013), s. 127-156.

¹⁰ “TMMM Komutanlığı Tarihçesi”, Erişim, 13 Eylül 2022, https://www.tmmm.tsk.tr/history_tr.html.

¹¹ “The U.S.-YPG Relationship: U.S. Foreign Policy & the Future of the Kurds in Syria and Turkey”, Erişim 10 Eylül 2022, <https://mepc.org/commentary/us-ypg-relationship-us-foreign-policy-future-kurds-syria-and-turkey>.

Benzer şekilde, NATO'nun tehdit kapsamında değerlendirdiği Rusya konusunda ise Türkiye, Rusya'nın tarihi komşusu olması, aynı coğrafyada yer alması ve Suriye'nin kuzeyinde Rusya ile işbirliği yapması gerekçeleriyle bu konuya daha ihtiyatlı ve pragmatik yaklaştığı görülmektedir. Özellikle Türkiye'nin Rusya ile yakın ilişkisi ve Rus menşeli S-400 hava savunma füze sistemleri satın almasından duyulan rahatsızlık ABD başta olmak üzere NATO ülkeleri tarafından dile getirilmektedir. Özetle Türkiye'nin kendine has güvenlik problemleri vardır ve bu tehditlerle mücadele konusunda kendini yalnız hissetmektedir. Buna karşın Türkiye'nin NATO'nun bir üyesi olmakla birlikte dönem dönem NATO'dan daha bağımsız ve pragmatik bir politika izlediği söylenebilir.

Tezin yazımı için kapsamlı bir literatür taraması yapılmış ve öncelikli olarak hem NATO kaynakları hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin güvenlik konusundaki birincil kaynaklarına ağırlık verilmiştir. NATO'nun güvenlik algısının tespiti için 2001-2022 arası dönemde yapılan on yedi NATO Zirvesi sonuç raporu ayrıntılı olarak incelenirken, Türkiye'nin güvenlik algısı içinse 2001-2020 arası dönemde yüze yakın MGK sonrası kamuoyu ile paylaşılan basın bildirileri incelenerek analiz edilmiştir.¹² Benzer şekilde NATO'nun güvenlik algısındaki değişimi ortaya koyabilmek adına NATO'nun kuruluşundan bu yana yayımlanan sekiz adet stratejik konseptin güvenlik alanındaki geçirdiği dönüşüm de ele alınmıştır. Söz konusu incelemeler kapsamında konu üzerine yazılmış ikincil kaynaklar incelenirken, benzer şekilde açık kaynak bilgilerilerine de yer verilmiştir. Yazım sırasında gerek NATO belgeleri gerekse MGK basın bildirileri içerik analizi metoduyla incelenmiş ve güvenlik, terör, Kıbrıs, Ege, Ermeni iddiaları gibi kelimelerinin metinlerde geçip geçmediği veya kaç kez geçtiği ile ilgili ayrıntılı bir çalışma

¹² MGK kararları devletin birliği ve bütünlüğünü ilgilendiren kararlar olması itibarıyla kamuoyuna açıklanmamaktadır. MGK bildirilerinde gündeme alınan konular basın bildirileri yoluyla kamuoyu ile paylaşılmaktadır. Bu çerçevede tez kapsamında basın bildirileri incelenerek MGK'nın gündemindeki konular incelemeye tabii tutulmuştur.

yapılmıştır. Bu yapılan sayımlardan Türkiye Cumhuriyeti'nin söz konusu tehdide karşı olan duyarlılığı ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Yukarıda anlatılanlar çerçevesinde, NATO'nun güvenlik stratejilerinde özellikle 11 Eylül 2001 sonrasında yaşanan değişimlerin Türkiye güvenliğine yansımalarını değerlendirebilmek amacıyla tezin birinci bölümünde öncelikle genel manada güvenlik nedir, güvenliğin boyutları, çeşitleri, güvenlik çalışmaları kurumsal ve kavramsal çerçeveden ele alınmaktadır. İkinci bölümde NATO'nun güvenlik algısındaki değişiklikler birincil kaynaklar olan stratejik konsept belgeleri ve NATO Zirvesi sonuç raporları incelenerek ortaya koyulmaktadır. Bu bölümde NATO Stratejileri 1991-2022 dönemlemesi çerçevesinde incelenerek, yaşanan değişimin daha net bir resmi çizilmeye çalışılmaktadır. Üçüncü bölümde ise Türkiye'nin güvenlik algısı tarihi ve kaygıları ile 11 Eylül sonrası dönem Türk güvenlik algısı incelenmektedir. Sonuç bölümünde ise ikinci ve üçüncü bölümde incelenen değişimlere ilişkin genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

I. BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Güvenlik kavramı diğer sosyal bilim terimleri gibi zaman içerisinde değişime uğramıştır. Güvenliğin tanımında zaman içerisinde ve özellikle Soğuk Savaş sonrasında yaşanan değişimlere rağmen, tezde güvenliğin geleneksel unsurları ön planda tutulacağı için realizm perspektifinden bir değerlendirme yapılacaktır. Bu çerçevede özellikle NATO'nun 11 Eylül 2001 terör saldırıları sonrası güvenlik algısının değişimi/dönüşümü ve bu değişimin Türkiye Cumhuriyeti'nin güvenlik algısına etkileri incelenecektir. Realist bakış açısından güvenlik, devletin varlığının sürdürülmesine engel olabilecek tehditlerin ortadan kaldırılması için kuvvet kullanma dâhil her türlü askeri tedbiri almayı gerektirir. Güç mücadelesi realist bakış açısında politikanın yürütülüş tarzıdır ve devletin tekelindedir.¹³ Realizm, devlet ve güç odaklı bir teori olduğu için güvenliğe bakış açısı da devlet ve güç endeksli. Michael Dillon'ın ifadesiyle güvenlik için devlet şarttır, devlet yoksa güvenlik de yoktur.¹⁴ Bu anlayıştan yola çıkarak uluslararası güvenlik ve refahın ancak güç vasıtasıyla sağlanabileceği ifade edilebilir. Realizmde devletlerin hayatta kalabilmesi esas olduğundan, güvenlik birincil politika, ticari, ekonomik, sosyal ve sağlık ile ilgili konular düşük profilli konular olarak yani ikincil politika olarak kabul görmektedir.¹⁵

NATO'nun 1949'da kuruluşundan 1990 yılına kadar geçen süre içerisinde yani Soğuk Savaş döneminde her kadar yoğun eleştirilere maruz kalsa da ağırlıklı olarak realizm geçerliliğini korumuştur. 1980'li yıllardan itibaren ise kademeli olarak neorealizm ağırlığını hissettirmiştir. Klasik Realizmin temel savlarına güncellemeler yapan Kenneth Waltz güç

¹³ Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations*, (yenileştiren) Kenneth W. Thompson ve M. David Clinton, (New York: McGrawHill, 2005), s. 29-30.

¹⁴ Michael Dillon, *Politics of Security: Towards a Political Philosophy of Continental Thought*, (Londra ve New York: Routledge, 1996), s. 14.

¹⁵ P. R. Viotti, M. V. Kauppi, *International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism*, (New York: Macmillan Publishing, 1993), s. 36.

odaklı yaklaşımdan güvenlik odaklı anlayışa kaymıştır.¹⁶ Her ne kadar Berlin Duvarı'nın yıkılması ile birlikte liberalizm rüzgârları esmiş olsa da bu durum uzun sürmemiştir. Önce Irak'ın Kuveyt'i işgali, ardından Yugoslavya'nın dağılışı ile Bosna ve Kosova olaylarının yaşanması realizmin varlığını tekrar gündeme getirmiştir. Tezin temel odak noktasını oluşturan, 11 Eylül 2001 sonrası dönemde de ABD'de yaşanan terör saldırıları ile birlikte realizmin disiplindeki konumu devam etmiştir. Diğer bir deyişle, realizm zaman zaman ciddi eleştirilere maruz kalsa da halen uluslararası politikada yaşanan gelişmeleri anlamak ve açıklayabilmek konusundaki güncelliğini korumaktadır.¹⁷ Örneğin, 2008 yılında Rusya'nın Gürcistan müdahalesi ile 2014 yılında Rusya'nın Kırım'ı ilhakı ağırlıklı olarak realizm güç ve güvenlik pencerelerinden incelemenin daha açıklayıcı olabileceğini ifade edebilmek mümkündür. Zaten NATO'nun kuruluş amacı kolektif güvenliktir ve NATO'nun üçüncü stratejik konseptinde belirttiği gibi bu amacın sağlanabilmesi için gerekirse nükleer silah kullanılması dâhil öngörülmektedir. Öte yandan Türkiye Cumhuriyeti'nin güvenlik politikalarında Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana askeri ve ulusal güvenliğin ön planda olduğu görülmektedir. Bu çerçevede, Türkiye Cumhuriyeti'nin güvenlik kaygılarını açıklamak için de realizmin kuramsal çerçevesi kullanılmıştır. Bu doğrultuda bu bölüm kapsamında ilk olarak realizm, realizmin tarihi, kökenleri, realizmin ana konuları olan anarşi, güç dengesi, ulusal çıkar konularına odaklanılacaktır. İkinci olarak ise güvenliğin genel bir tanımı yapılarak aynı zamanda güvenlik kavramının zaman içinde geçirdiği dönüşümden kısaca bahsedilecektir.

1.1. Realizm: Temel Kavramlar ve Tartışmalar

¹⁶ Kenneth N. Waltz, "The Origins of War in Neorealist Theory", *Journal of Interdisciplinary History*, 18,4 (1988), s. 616.

¹⁷ "The World Wants You to Think Like a Realist, *Foreign Policy*, Erişim, 10 Eylül, 2022, <https://foreignpolicy.com/2018/05/30/the-world-wants-you-to-think-like-a-realist/>.

Realizm uluslararası politikayı anlamak için disiplinde yaygın olarak kullanılan bir kuramsal yaklaşımdır. Klasik realizm, Thomas Hobbes'un tasvir ettiği doğa durumundaki insanın bencilliği, hırsı ve güç sahibi olma isteği ile devleti de yöneten insan olduğu için devlet davranışları arasında paralellikler olduğuna dair varsayımlar üzerine kurulmuştur. Yani klasik realizmde devlet davranışları doğa halindeki insanın davranışları üzerinden anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Uluslararası İlişkiler disiplininin hâkim kuramları arasında yer alan realizm hem taraftar toplamada hem de eleştiri açısından günümüzde halen geçerliliğini koruyan bir teoridir. Realizm kısaca Uluslararası İlişkileri güç üzerinden açıklayan düşünce geleneği olarak özetlenebilir.¹⁸ Uluslararası İlişkiler disiplininde 1940'lı yıllardan 1980'li yıllara kadar geçen dönemde hâkim teori olmasının altında yatan temel neden realizmin siyasete dair sorduğu sorular ve cevapların Uluslararası İlişkiler alanında her daim gözlenebilecek nitelikte olmasıdır.¹⁹

Realizmin felsefi kökenleri milattan önceki döneme kadar götürülebilir. M.Ö. dördüncü yüzyılda Atinalı bir tarihçi ve general olan Thucydides, Atina ile Sparta arasında meydana gelen Peloponez Savaşlarını anlatırken savaşın asıl sebebinin, Atina'nın yükselen gücünün, Sparta üzerinde oluşturduğu korku ve panik ile Sparta'nın bu yükselişi önleme çabasının yattığını ifade etmiştir.²⁰ Benzer şekilde, Rönesans döneminde yaşayan ve dönemin prenslerine liderlik ile ilgili dersler veren Niccolo Machiavelli, devletin hayatta kalabilmesi için kullanılacak her yolun meşru olduğunu ifade etmiştir. Machiavelli'e göre devletin bekasını sağlamak maksadıyla kullanılan her metot meşrudur ve hatta ahlaki

¹⁸ J.S. Goldstein, J.C. Pevehouse, *Uluslararası İlişkiler*, çev. Haluk Özdemir (Ankara: BB101 Yayınları, 2015), s. 85.

¹⁹ Eyüp Ersoy, "Realizm", içinde *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, der. Ramazan Gözen, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), s. 165.

²⁰ Thucydides, *Peloponnesos Savaşları*: çev. Furkan Akderin, (İstanbul: Belge Yayınları, 2010), s. 34-48.

kısıtlamalar bile bu amaç için göz ardı edilebilir.²¹ On yedinci yüzyılda ise Thomas Hobbes doğa durumundaki insanın davranışı ile devlet davranışı arasında paralellik kurmuş ve “insan insanın kurdudur” söylemiyle insan davranışlarında çıkar amacının ön planda olduğunu belirtmiştir.²² Hobbes’a göre; insan hayatında, rekabet, güvensizlik ve şan öne çıkan dürtülerdir. Bu üç dürtü çatışmanın da ana sebebidir. 1780-1831 yılları arasında yaşayan Alman generali Carl von Clausewitz’e göre savaş, politikanın güç mücadelesiyle devamıdır ve savaşta esas olan siyasi hedeftir.²³ Tüm bu sıralanan düşüncülerin ortak noktası insanın hayatta kalmak için güce ihtiyacı olduğu ve bu amaç için çıkar odaklı düşünerek her türlü normdan uzak kalınabileceği fikridir. Bu durumun günümüzde de devam ettiğini söylemek mümkündür, nitekim devletler çıkarları söz konusu olduğunda hiçbir etik değeri önemsememektedir.

Modern çağda Uluslararası İlişkiler disiplininde realistlerin öncülü sayılabilecek eserler Birinci Dünya Savaşı sonrası kurulan düzenin hangi sebeplerle yıkıldığı ve İkinci Dünya Savaşı’na giden süreçte faşizmin ve komünizmin liberal demokrasilere nasıl üstün geldiği konusu ile ilgilidir.²⁴ Klasik realizm iki dünya savaşı arası dönemde savaşların engellenmesi için idealizm önermesine tepki olarak ortaya çıkmıştır ve Uluslararası İlişkilerde ilk büyük tartışmanın tarafı olarak yer almıştır.²⁵ Edward Carr “Yirmi Yıl Krizi” isimli eserinde idealizmi ütöpik olarak yani arzu edilen ancak ulaşılmayan bir durum olarak tanımlamaktadır.²⁶

²¹ Niccolo Machiavelli *Prens*, çev: Necdet Adabağ, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008), s. 58.

²² Thomas Hobbes, *Leviathan* çev: Semih Lim, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020), s. 45.

²³ Carl. V. Clausewitz, *Savaş Üzerine*, (İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2019), s. 65.

²⁴ Mehmet Ali Tuğtan, “Güç”, içinde *Anarşi ve Realizm, Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar Teoriler Süreçler*, der. Evren Balta, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), s. 112.

²⁵ T. Dunne, M.Cox , K.Booth K, *The Eighty Years Crisis:International Relations 1919-1999*: (Cambridge: Cambridge University Press), s. 1.

²⁶ Edward H. Carr *20 Yıl Krizi*, çev. Can Cemgil, (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2020), s. 153.

Güç, realizm kuramının merkezinde olmasına rağmen ortak kabul edilen ve üzerinde uzlaşmış net bir tanıma sahip değildir.²⁷ Ancak en yaygın olan tanım, gücün etki özelliğine vurgu yapan tanımdır ve rakip bir devlete bir eylemi yaptırma veya yaptırmama kapasitesi olarak özetlenebilir.²⁸ Morgenthau'nun teoriye bakış açısı iki temele oturmaktadır: ulusal çıkar ve güç. Morgenthau'ya göre güç devletlerin diğer devletlerin davranışlarını etkileyebilmesidir. Ayrıca devletin gücü milli güç unsurlarının (coğrafiya, doğal kaynaklar, endüstriyel kapasite, nüfus, milli karakter, milli moral, askeri hazırlık seviyesi ve diplomasinin kalitesi) toplamıdır.²⁹ Bunlardan en önemlisi askeri hazırlık seviyesi olup bu noktada askeri güç ön plana çıkmaktadır. Nitekim realist bakış açısında güç denildiğinde genel olarak askeri ve ekonomik gücün anlaşılması eğilimi mevcuttur. Devletlerin davranışları ahlaki verilere göre değil, çıkar ve güce göre şekillenir.³⁰ Bu noktada Edward Carr da benzer bir şekilde çalışmasında uluslararası ilişkilerde hiçbir etik kaygının bulunmadığını ileri sürmüştür.³¹

Realizmde ön planda olan diğer kavram ulusal çıkardır. Ulusal çıkar realizmin temel ilkelerinden biridir. Devletler ulusal çıkarı maksimize etmek için uğraşırlar. Henry Alfred Kissinger ulusal çıkar kavramının kardinal Armand Jean du Plessis de Richelieu Fransası'na, güç dengesi kavramını da 18. ve 19. yüzyıl Britanyası'na kadar geri götürerek, Avrupa güç dengesi kavramının İngilizler tarafından ortaya atıldığını ileri sürmektedir.³² Uluslararası arenada devletler iş birliğinden çok rekabet, evrensel ilkeler yerine ise ulusal çıkarlarını ön planda tutmaya gayret etmişlerdir.³³ Kissinger, Soğuk Savaş sonrası oluşan sistemi anlatırken devletlerin ulusal çıkarlarının ön planda olduğu bir düzen oluşmak zorunda

²⁷ Oktay Tanrısever, "Güç" içinde *Devlet ve Ötesi Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, der. Atila Eralp (İstanbul: İletişim Yayınları, 2019), s. 53.

²⁸ J.S. Goldstein, J.C. Pevehouse, *Uluslararası İlişkiler*, s. 88.

²⁹ Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nation*, s. 80-105.

³⁰ Age., s.140.

³¹ Edward H. Carr, *20 Yıl Krizi*, s. 153.

³² Henry Kissinger, *Diplomasi*, çev: İbrahim Kurt, (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2009), s. 9.

³³ Age., s. 11.

olduğu tespitini yaparak, güç dengesini bir devletin öteki tüm devletlere karşı mutlak egemenliğini engelleyen sistem olarak açıklamıştır.³⁴ Benzer şekilde devlet veya ulusal çıkarın öncelikli olduğunu öne sürerek, en önemli devlet çıkarının ise anarşik yapıdaki uluslararası sistemde bekasını sağlamak olduğunu ifade etmektedir.³⁵

Ulusal çıkar devletlerin varlıklarını korumak için kollamak zorunda oldukları menfaatlerdir. Arnold Wolfers'a göre, devletler ulusal çıkarı refah eksenli tanımlamaktan ziyade güvenlik eksenli tanımlama eğilimindedirler. Ulusal güvenlik terimi ise güç odaklı bir çağrışım yapmaktadır. Devletler ulusal güvenliği daha büyük hedeflere ulaşmak için bir ara hedef olarak görmezler, daha çok ulusal güvenliğe temel amaç olarak bakarlar.³⁶

Klasik realizmde bir başka ön plana çıkan kavram da anarşi kavramıdır. Anarşi realistlere göre mutlak manada bir kaosu ifade etmekten öte, devletlerin hareketlerini kısıtlayan bir üst otorite bulunmaması halidir.³⁷ Uluslararası ortamın temel özelliğinin anarşik olduğuna ilişkin ifadeleri tarihsel olarak Hobbes'a kadar götürebilmek mümkündür, nitekim Hobbes'un tasvir ettiği doğa durumunda insanların davranışları nedeniyle yaşanan insan hayatı "yalnız, sefil, iğrenç, vahşi ve kısa"dır.³⁸ Söz konusu anarşik ortamda her devlet kendi güvenliğini kendisi sağlamak zorundadır, çünkü böylesi bir ortamda devletlere güvenlikleri konusunda yardım edebilecek herhangi bir aktör bulunmamaktadır ve bu durum kendini koruma, kendi kendine yetme (*self help*) olarak ifade edilmektedir.³⁹ Klasik realizm özellikle Vietnam Savaşı'ndan sonra askeri güç ile uluslararası politikanın belirlenmesinin her zaman mümkün olmadığı gerekçesiyle ve 1970'li yıllarla beraber Amerikan

³⁴ Age., s. 19.

³⁵ Henry Kissinger, "Realism, Domestic Politics, and the Struggle Against Exceptionalism in American Foreign Policy", *Diplomacy & Statecraft*, 22,1 (2011), s. 121-141.

³⁶ Arnold Wolfers, "National Security as an Ambiguous Symbol" *Political Science Quarterly* 64,4 (1952), s. 481-502.

³⁷ S. Goldstein, J.C. Pevehouse, *Uluslararası İlişkiler*, s. 92.

³⁸ Thomas Hobbes *Leviathan*, s. 45.

³⁹ Kenneth Waltz, *Uluslararası Politika Teorisi*, çev. Osman S. Binatlı, (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2015), s. 125.

Hegemonyasının sarsılmaya başlamasından dolayısıyla eleştirilmeye ve sorgulanmaya başlasa da günümüzde halen realizmin argümanları geçerliliğini korumaya devam etmektedir.⁴⁰ Klasik realizmde bu denli önemli ve ön planda olan güç, güç maksimizasyonu ve güç dengesini anlayabilmek adına güvenlik kavramının tanımının yapılması ve geçirdiği dönüşümün tartışılması gerekmektedir. Bu çerçevede, sonraki bölümde güvenlik kavramının tanımının yanı sıra güvenlik kavramının zaman içerisinde geçirdiği dönüşüme de odaklanılacaktır.

1.2. Güvenlik Kavramı ve Dönüşümü

Tezin bu bölümünde öncelikli olarak güvenliğin tanımı yapılacak, güvenliğin unsurları incelenecek, güvenliğin tarihi, güvenliğin Uluslararası İlişkilerdeki yeri, öznel ve nesnel güvenlik, güvenlik çalışmalarının geçirdiği aşamalar, ulusal ve bölgesel güvenlik, güvenliğin çeşitleri vb. ele alınarak, sonrasında sonra realizm ve güvenlik ilişkisi ile eleştirel bakış açısından güvenlik değerlendirilmesi yapılacaktır.

Güvenliğin tarihi hemen hemen insanlığın tarihi ile aynıdır. İlk insanlar için güvenlik deyince ontolojik güvenlikten bahsedebiliriz. Kendini hemcinslerinden ve vahşi hayvanlardan koruma ihtiyacı içgüdüselidir.⁴¹ Güvenlik, Abraham Harold Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde yeme, içme ve uyku gibi bir insan için olmazsa olmaz ihtiyaçlardan sonra ikinci seviyede yer alır ve güvenlik ihtiyacı karşılanmadan, insanı diğer canlılardan ayıran kendini tatmin, özel bir konum elde gibi üst ihtiyaçlar karşılanamaz.⁴² Buna paralel olarak fiziki güvenlik devlerl için de her daim ön planda olmuş ve bu algı devlet davranışlarına da sınırlarını koruma güdüsü olarak yansımıştır.⁴³ Güvenlik temel değer

⁴⁰ Atila Eralp, *Hegemonya*, içinde, *Devlet ve Ötesi Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, der. Atila Eralp (İstanbul: İletişim Yayınları, 2019), s. 157.

⁴¹ Erdem Denk, "Taş Çağından Günümüze Güvenliğin Dönüşen Ontolojisi", *Güvenlik Yazıları Serisi*, 2, 1 (2019), s. 1-9.

⁴² "Maslow's Hierarchy of Needs", Erişim, 29 Mart 2022, <https://www.simplypsychology.org/maslow.html>.

⁴³ Çağrı Erhan, "Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Güvenlik Algılamaları", içinde *Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye*, der. Refet Yinanç, Hakan Taşdemir, (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2002), s. 58.

olduğundan, yani güvenliğin olmadığı durumlarda diğer değerlerin kaybedilme ihtimalini göz önünde bulundurulduğundan, gerek devletler gerekse de insanlar güvenliği sağlamak adına her türlü tedbiri almaktadır.⁴⁴

Güvenlik sürekli olarak iç içe olunan fakat bulunmadığı zaman daha iyi hissedilebilen negatif bir değerdir.⁴⁵ Çerçevesi çok geniş olup birey güvenliğinden, güvenlik topluluklarının güvenliğine kadar geniş bir yelpazeyi kapsar. Güvenliğin tanımına bakıldığında, *Merrian-Webster* sözlükte kelime anlamı olarak bir topluluğun güvende olması, tehlikeden uzak olma, korku ve endişeden özgür olma manalarına gelmektedir. *Oxford* sözlüğünde ise ülke, bina ve insanın korunmasını sağlayan aktiviteler, bir devletin kendini huzurlu hissetmesi ile kendini üzüntü ve endişeden güvende hissetmesi durumu olarak yer almaktadır. Türk Dil Kurumu'na göre ise güvenlik kavramı “toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu, emniyet” hali olarak geçmektedir. Güvenliğin (*security*) Latince kökeni “*securitas*” kelimesidir ve emniyet korkusuzluk ve barış anlamları taşımaktadır.⁴⁶ Teddy Terriff ve diğerlerine göre güvenlik değer atfedilen bir varlığın tehlike ve zararlardan korunması ve duygusu olarak tanımlanmaktadır.⁴⁷ Güvenlik kavramı varlık ve değer kavramları ile ilişkilidir. Yani bir şeyin güvenliğinden bahsedebilmek için o şeyin öncelikle var olması ve bir değerinin olması gerekir.⁴⁸ Arnold Wolfers güvenliği tehditin bulunmayışı olarak tanımlar.⁴⁹ Söz konusu güvenlik tanımlarının ortak noktası güvende, emniyette olma ve/veya güvende hissetme duygusu olarak ön plana çıkmaktadır. Güvenlik Uluslararası İlişkiler disiplininin en temel kavramlarından biri olmasına rağmen üzerinde mutabakat sağlanmış ortak bir tanımı bulunmamaktadır. Ortak bir tanım bulunamamasının altında sosyal

⁴⁴ Patrick M. Morgan, *International Security Problems and Solutions*, (Washington: CQ Press, 2006), s. 1.

⁴⁵ Arnold Wolfers, “National Security As An Ambiguous Symbol”, s. 481-502.

⁴⁶ Michael Dillon, *Politics of Security*, (Londra: Routledge, 1996), s. 125.

⁴⁷ Teddy Terriff ve diğerleri, *Security Studies Today*, (Cambridge: Polity Press, 1999), s. 1.

⁴⁸ Beril Dedeoğlu, *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*, (İstanbul: Yeni Yüzyıl Yayınları, 2008), s. 21-22.

⁴⁹ Arnold Wolfers, *Discord and Collaboration*, (Baltimore: John Hopkins University Press, 1962), s. 150.

bilimlerde bazı kavramların tarihi süreç içerisinde değişime uğradığı gerçeği vardır. Günümüz dünyasında iletişim çağında keşfedilen her yeni alan güvenlik zafiyeti oluşturabilecek yeni bir sektör oluşturmaktadır. Dolayısıyla güvenlik konulara, tarihsel şartlara ve durumlara göre uyarlanabilen bir kavramdır.⁵⁰ Güvenliğin muğlak bir kavram olduğuna dair düşünürler arasında görüş birliği mevcuttur.⁵¹ Ancak güvenliğin genel olarak tehditlerin olmama durumu⁵² konusunda mutabık kalınsa da güvenliğin temel odağının birey, devlet veya uluslararası seviyede mi olması gerektiği konusunda bir görüş birliği yoktur.⁵³ Eleştirilerin yöneltildiği alan tam da burasıdır. Nitekim farklı kuramsal çerçevelere göre güvenlik tanımlanırken odak noktası veya referans nesnesinin hangisi olacağı ve buna verilecek cevabının devlet, insan, çevre, toplum ve gezegen vb. kavramlar olabileceği görülmektedir.

David Baldwin, güvenliği kim için veya neyin güvenliği, neye karşı, süresi, kapsamı ve maliyeti ve hangi araçlar kullanılarak sorularının cevabında saklı olduğunu ancak her durumda her sorunun cevabının zorunlu olmadığını ifade eder. En yalın haliyle güvenliğin öznesi, seviyesi, tehdidin kapsamı ve neye karşı güvenlik sorularına cevap vermesi gerektiğini ifade etmiştir.⁵⁴ Barry Buzan’a göre ise güvenlik kavramı ile ilgili olarak en azından kimin güvenliği/neyin güvenliği sorusu temel sorudur ve bunun cevabını vermeyen tanımlama eksik tanımlamadır.⁵⁵ Realist bakış açısında güvenliğe Birinci Dünya Savaşı sonrası bilimsel bir açıklama getirebilme penceresinden bakılmaktadır. Çoğulcu

⁵⁰ Hans Günter Brauch, “Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü”, *Uluslararası İlişkiler*, 5,18 (2008), s. 1-47.

⁵¹ Barry Buzan, *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, (Londra: Harvester Wheatsheaf, 1991), s. 214-242.

⁵² Başar Baysal, “Güvenlik Kavramı ve Güvenliğin Dönüşümü” içinde *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik*, der. Başar Baysal, (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2022), 1-10.

⁵³ John Baylis, “Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı”, s. 69-85.

⁵⁴ David Baldwin, “The Concept of Security”, *Review of International Studies*, 23,1 (1997), s.13-17.

⁵⁵ Barry Buzan, *People, States and Fear*, s. 26.

yaklaşımlarda ise realizmin ele aldığı güç endeksli tanımın yeterli olmadığı ve yeni tehditlerin ve karşılıklı bağımlılıkların da güvenliğe etkisi incelenmektedir.⁵⁶

Devlet adamlarının en öncelikli hedefi devletin devamlılığını sağlamaktır çünkü hayatta kalma bir devlet için her işin ön koşuludur.⁵⁷ Devletler bu hedefi gerçekleştirmek için her yolu denerler ve diğer devletlere güvenmezler.⁵⁸ Bu amaca ulaşmak için devletler silahlanır ancak bu silahlanma diğer devletlerde reaktif olarak silahlanmayı getirir. Bu kısır döngü şeklinde devam eder. Bu olguya güvenlik ikilemi (*security dilemma*) denir.⁵⁹ Yani karşılıklı silahlanma hamleleri sonucunda devletler mutlak güvenliğe ulaşamazlar. Çünkü yapılan her silahlanma hareketi rakip devletlerde de yeni silahlanma iştahları oluşturacaktır. Türkiye ve Yunanistan arasında uzun süredir devam eden güvenlik ikilemi, her iki devletin de savunma sanayisine ağırlık vermesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. Soğuk Savaş döneminde iki kutup arasında yaşanan silahlanma yarışı da bir güvenlik ikilemi olarak değerlendirilebilir. Günümüzde de Soğuk Savaş dönemi kadar keskin olmasa da yeni kutuplaşmalar yaşandığı söylenebilir.

Güvenlik konusu Uluslararası İlişkiler alanının ana araştırma konularından biridir.⁶⁰ Güvenliği Uluslararası İlişkiler alanına taşıyan düşünür Arnold Wolfers'tır.⁶¹ Wolfers ulusal güvenliği muğlak bir alan olarak görür. Çünkü ona göre milli menfaat, ulusal refah gibi kavramlar göreceli kavramlar olup, kişiden kişiye değişebilmektedir. Bundan dolayı devlet adamlarının kendi parti, örgüt, grup veya kişisel çıkarları için ulusal bir tehdit şeklinde bir yapay tehlike oluşturabileceğinden bahseder.⁶² Ulusal güvenlik iç ve dış güvenlik olarak

⁵⁶ Oktay Tanrısever, "Güvenlik", içinde *Devlet ve Ötesi*, der. Atila Eralp, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2019), s. 107-123.

⁵⁷ John J. Mearsheimer, *Tragedy of Great Power Politics*, (Newyork: W.W. Norton Company, 2003), s. 31.

⁵⁸ *Age.*, s. 31.

⁵⁹ John H. Hertz, "Idealist Internationalism and the Security Dilemma" *World Politics*, 2,2 (1950): s. 157-180.

⁶⁰ Cihan Dizdaroğlu, "İttifaklar ve Uluslararası Güvenlik:NATO Örneği", içinde *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik*, der. Başar Baysal, (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2022), s. 200.

⁶¹ Oktay Tanrısever, *Güvenlik*, s. 108.

⁶² Arnold Wolfers, "National Security As an Ambiguous Symbol", s. 481-502.

ayrılabilir. İç güvenlik ülke içindeki tehditleri ifade ederken dış güvenlik o ülkenin sınırları dışından gelen tehditleri kapsar. Bu ayrıma göre Türkiye’yi inceleyecek olursak; Yunanistan ve Suriye’yi dış tehdit, PKK terör örgütünü ise iç tehdit olarak sınıflandırabiliriz.

Soğuk Savaş esnasında dönemin özelliği gereği, kimin güvenliği sorusunun yanıtı genel itibariyle devletin güvenliği ve hangi tehditlere karşı güvenlik sorusunun yanıtı ise askeri tehditler olarak anlaşılmıştır. Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte ise güvenlik yeniden tanımlanmaya, güvenlik çalışmaları da yeni güvenlik çalışmaları adını almaya başlamıştır.⁶³ Diğer bir deyişle, Soğuk Savaş esnasında güvenlik realizm kuramının da etkisiyle devlet endeksli olarak ve askeri tehditler odağında gelişmiştir. Soğuk Savaşın sonrasında ise güvenlik askeri alandan daha geniş manada ele alınması gereken ve özellikle ekonomik, çevresel ve sosyal alanların da tanıma dâhil edilmesi gereken bir alan olarak görülmeye başlamıştır.⁶⁴ 1990’lı yılların başında ozon tabakasının aşınması çevresel güvenlik, 2008 global finans krizi ise ekonomik güvenlik kapsamında değerlendirilebilir.

1.2.1. Güvenliğe Eleştirel Yaklaşımlar

Güvenliğin dönüşümünü anlayabilmek adına özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde önem kazanmaya başlayan eleştirel güvenlik çalışmalarına da kısaca değinmek yerinde olacaktır. Güvenliğe eleştirel bir açıdan bakan ve aktif öznesinin ne olduğunu araştıran eleştirel güvenlik çalışmaları güvenliği geniş bir yelpazede ele almaktadır.⁶⁵ Ken Booth’a göre klasik güvenlik hem askeri merkezli ve maskülen hem de realist, pozitivist ve Anglo-Amerikan bir anlayışa sahiptir.⁶⁶ Eleştirel güvenlik anlayışı ise klasik düşünceye bir tepki ve alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Pinar Bilgin’in deyişiyle, yeni güvenlik çalışmaları klasik

⁶³ Pinar Bilgin, “Güvenlik Çalışmalarında Yeni Açılımlar: Yeni Güvenlik Çalışmaları”, *Stratejik Araştırmalar*, 8,14 (2010), s. 30-52.

⁶⁴ Age., s. 73.

⁶⁵ Keith Krause ve Michael C. Williams, “Broadening the Agenda of Security Studies: Politics and Methods”, *Mershon International Studies Review*, 40,2 (1996), s. 229-254.

⁶⁶ Ken Booth, *Critical Security Studies and World Politics*, (Londra: Lynne Rienner, 2005), s. 20-99.

alışmaları tamamen ortadan kaldırmadığı gibi devlet güvenliğini göz ardı etmek anlamına da gelmemektedir, aksine yeni güvenlik çalışmaları klasik güvenlik çalışmalarını bir açıdan tamamlamaktadır.⁶⁷ Yani eleştirel güvenlik, klasik güvenliğin kapsamını bir taraftan genişletirken diğer taraftan da odak noktasını insan güvenliğine doğru kaydırmaktadır.⁶⁸ Aslında bu genişleme bir açıdan bir zorunluluğunda gereğidir. Soğuk Savaş sonrası iletişim ve ulaşımın son derece hızlanması güvenliği tek bir boyuttan izah etmeyi eksik kılmaya başlamıştır. En yalın haliyle geleneksel güvenlik çalışmalarında merkez devlet iken eleştirel güvenlik çalışmalarında konunun odak noktasını insan oluşturmaktadır. Eleştirel teori geleneksel teorinin yani insan doğasını hırslı ve ağgzl, devletlerin doğası çıkar odaklı, sistemin ise g dengesi üzerine kurulu olduğu mekanik bir açıdan bakmasına muhalefet etmektedir.⁶⁹ Bu noktada diğer bir ayırım ise analiz seviyesidir. Geleneksel teoriler güvenlikte devletleri odak alırken eleştirel teoriler bireyi esas almaktadır.⁷⁰ Feminist dşnrlere de güvenlik konusunda geleneksel yapının devlete olan bağımlılığına karşı çıkarken, Uluslararası İlişkiler ve güvenlik çalışmalarının erkek egemenliğinde olmasını da eleştirmektedir. Örneğin Ann Tickner, savaş ve çatışma kadınları erkeklerden az etkilememesine rağmen kadının bu alanda aktör sayılmamasını eleştirmektedir.⁷¹ Benzer şekilde, Cynthia Enloe da şiddetin aktif öznesinin genel olarak erkek görülmesi nedeniyle güvenlik alanında kadınların daha az önemsenmesini ve ulusal güvenlik kavramının devlet egemenliğinin yanında erkek egemen kültürü de koruduğuna yönelik eleştirilerini sıralamaktadır.⁷² Barry Buzan ise askeri tehdit odaklı klasik güvenliği, güvenliği çok dar

⁶⁷ Pınar Bilgin, “Güvenlik alışmalarında Yeni Açılımlar, s. 77.

⁶⁸ Emma Rothschild, “The Quest for World Order”, *Daedalus Journal of the American Academy Arts and Sciences*, 124,3 (1995), s. 53-90.

⁶⁹ Robert Cox, “Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory”, *Millenium Journal of Studies*, 10,2 (1981), s. 126-155.

⁷⁰ John Baylis, “Uluslararası İlişkilerde Güvenlik”, s. 69-85.

⁷¹ Ann Tickner, *Gender in International Relations: Feminist Perspectives on Achieving Global Security* (New York: Columbia University Press, 1992), s. 1-21.

⁷² Cynthia Enloe, *Bananas, Beaches and Bases: Making Feminist Sense of International Politics*, (California: University of California Press, 2014), s. 83-124.

kapsamlı bir güvenliğe itmesi nedeniyle eleştirmektedir.⁷³ Bu anlayıştan yola çıkarak Buzan güvenliğin analiz düzeyini insan, ulusal ve uluslararası olarak sıralarken, güvenlik sektörlerini de askeri, politik, toplumsal, çevre ve ekonomik güvenlik olarak beşe ayırmaktadır.⁷⁴ Hans Günter Brauch güvenliğin barış, çevre ve kalkınma ile ilişkilerini inceleyerek, güvenliğin çok geniş bir çerçevede anlamlandırmanın öneminden bahsederken güvenliği genişletme, derinleştirme ve sektörleşme eğilimindedir.⁷⁵ Bu tartışmalar ışığında güvenliğin içeriği uyuşturucu ile mücadele, çevre sorunları, pandemik hastalıklar dahil edilerek genişlemiştir.⁷⁶ Güvenlik çok katmanlıdır ve devletlerin güvenlik algısı birbirinden farklı olabilmektedir. Örneğin üçüncü bölümde ele alınacağı üzere, Türkiye için güvenlik birinci derecede önemlidir. Devlete yönelik tehditler sadece askeri tehditler değildir. Devlete yönelik tehditler üç gruba ayrılabilir. Bunlar devletin fikri varlığına, devletin fiziki varlığına ve devletin kurumsal kimliğine karşı tehditlerdir.

Zaman içerisinde küreselleşmenin sonucu olarak uluslararası terörizm, küresel finans sistemine karşı tehditler, küresel ısınma ve nükleer kazaları da içeren yeni tehdit olguları belirmiştir.⁷⁷ SSCB ve Yugoslavya'nın parçalanması yeni sınır sorunları etnik çatışma ve zorunlu göç olgusunu meydana çıkarmıştır. Bunun sonucunda devletlerden ziyade toplumların güvenliği ön plana çıkmıştır.⁷⁸ Uluslararası İlişkilerin doğasına uygun olarak dönüşen güvenlik tanımı NATO gibi kolektif güvenliği sağlamak amacıyla kurulan uluslararası bir örgütün stratejilerinde de değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Bu kapsamda NATO'nun kitlesel karşılık (*massive retaliation*) stratejisi öncelikle esnek karşılık (*flexible*

⁷³ Barry Buzan, *People, States and Fear*: s. 96-97.

⁷⁴ Age., s. 363.

⁷⁵ Hans Günter Brauch, "Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması", s. 1-47.

⁷⁶ Stephen M. Walt, "The Renaissance of Security Studies", s. 211-239.

⁷⁷ John Baylis, "Uluslararası İlişkilerde Güvenlik", s. 69-85.

⁷⁸ Age., s. 69-85.

response) daha sonra ise özellikle Varşova Paktı'nın da dağılması ile birlikte lağvedilmesi gerektiği noktasına kadar getirilmiştir.⁷⁹

NATO'nun asıl amacı üye devletlerin ulusal güvenliklerini garanti altına almaktır. Ulusal güvenlik temel olarak bir devletin toprak bütünlüğü ile siyasal egemenliğine karşı olan tehditleri hedef alır. Bunu sağlayabilmek için askeri güç de dâhil olmak üzere her türlü tedbir alınır. Söz konusu tehdit algıları ve bununla mücadele yöntemleri elbette değişiklikler gösterebilir. Mesela bir devlet için yapılan izinsiz bir protesto gösterisi güvenlik için tehdit algısı yaratırken, başka bir ülke için bu sınır komşusunun elinde bulunan nükleer silahlar olabilmektedir.⁸⁰ Ulusal güvenlik bir devletin güvenliğine yönelik kaygıları ifade eder ve o devletin güvenliğini artıran eylemler yararlı, ulusal güvenliği sekteye uğratan eylemler ise zararlı olarak kabul edilir.⁸¹ Bölgesel güvenlik ise genellikle fiziki olarak birbirine yakın olan, en az iki aktörden oluşan ve düzenli bir güvenlik örgütüne belirli bir saha da alınan güvenlik olarak tanımlanabilir.⁸²

Bir bölgesel güvenlik örgütü olan NATO'nun sorumluluğundaki bölge kurucu antlaşma olan Washington Antlaşması'nda ayrıntılı olarak tarif edilmiştir. Kolektif bir savunma örgütü olan NATO'nun güvenlik anlayışını anlayabilmek amacıyla kolektif güvenlik kavramına yönelik açıklamara da kısaca değinmek yerinde olacaktır. Kolektif güvenlik en basit haliyle; iki ve daha fazla sayıda ülkenin ortak jeopolitik risklere ortak karşı koymak üzere kurulan ittifak şeklinde ifade edilebilir.⁸³ Bir başka tanım göre ise kolektif güvenlik savunma barış ve ahlak kaygılarıyla birden fazla devletin savunma salikiyle bir

⁷⁹ Wallace J. Thies, "The Demise of NATO" *US Army War College Quarterly*, 20,1 (1990), s. 17-30.

⁸⁰ N. Poku, ve D. T. Graham, *Redefining Security for a New Millennium*, (Londra: Praeger, 1998), s. 11-27.

⁸¹ Çağrı Erhan, "Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Güvenlik Algılamaları", içinde *Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye*, s. 58.

⁸² David A. Lake, "Regional Security Complexes: A Systems Approach", içinde *Regional Orders: Building Security in a New World*, der.D. A. Lake ve P. M. Morgan, (Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 1997), s. 47.

⁸³ Richard A. Falk, *A Study of Future Worlds*, (New York: Foreign Policy Association, 1976), s. 17.

araya gelmesidir. Bu elbette her devletin kendi güvenliğini savunmakla sorumlu olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.⁸⁴ Kolektif güvenliğin merkezinde kuvvet kullanarak ülke sınır ve egemenliğini ihlal edebilecek güce karşı mevcut durumu muhafaza etme ve sürdürme çabası vardır.⁸⁵ Her ne kadar anarşik uluslararası ortamda dengeleme aracı olarak kullanılsa da her savaşı engelleme garantisi yoktur.⁸⁶ Uluslararası İlişkiler uzmanları için kolektif güvenlik temel konseptlerden biridir. Hiçbir ülke, uzun vadede, sadece kendi askeri konuşlandırması hakkında tek taraflı kararlar alarak güvenliğini sağlayamaz. Bunun nedeni, güvenliğin potansiyel rakiplerin eylem ve tepkilerine de bağlı olmasıdır. Yani güvenlik ortak olarak sağlanmalıdır.⁸⁷ Kolektif güvenlik bir devlete yapılan saldırının tüm bileşenlere yapıldığı algılaması ile sempati toplamaktadır.⁸⁸ Sonraki bölümde değinileceği üzere NATO'yu sempetatik kılan özelliklerin başında bu özelliği gelmektedir.

1.2.2. 11 Eylül 2001 Sonrası Dönem Güvenlik

Barry Buzan güvenlik ve güvenlik çalışmalarıyla ilgili tarihlendirmeyi dört aşamada incelemektedir: 1) 1648 ile 1945 arası klasik Avrupa büyük güç dönemi, 2) Soğuk Savaş dönemi 3) Soğuk Savaş'ın bitişi ile 11 Eylül arası dönem ve 4) 11 Eylül sonrası dönem.⁸⁹ 11 Eylül 2001 terör saldırıları yaşandığı dönemde şok etkisi yaratmıştır. Nitekim, ABD 7 Aralık 1941 tarihinde gerçekleşen Pearl Harbour saldırısı sonrası ilk kez kendi topraklarında en büyük saldırı ile karşı karşıya kalmıştır. Dünyanın süper gücü ve tek kutuplu dünyanın lideri olan ABD'nin bu şekilde saldırıya maruz kalması sonucu tüm dünyada güvenli bir ülke

⁸⁴ M. V. Naidu, *War, Security, Peace*, (Canada: M.I.T.A. Press, 1996), s. 299.

⁸⁵ Lynn. H Miller, The Idea and The Reality of Collective Security, *Global Governance*, 5,3 (1999), s. 303-332.

⁸⁶ Charles A. Kupchan, Clifford A. Kupchan, "The Promise of Collective Security", *International Security*, 20,1 (1995), s. 52-53.

⁸⁷ "Policies for Common Security", SIPRI, Erişim 04 Mayıs 2022, <https://www.sipri.org/publications/1985/policies-common-security>.

⁸⁸ Lynn H. Miller, "The Idea and The Reality of Collective Security", *Global Governance*, 5,3 (1999), s. 303-332.

⁸⁹ Barry Buzan, "Askeri Güvenliğin Değişen Gündemi", *Uluslararası İlişkiler*, 5,18 (2008), s. 107-123.

olmadığı algısı oluşturmuştur. Tezin konusu itibariyle özellikle bu dönem güvenlik anlayışındaki değişimi görebilmek açısından önem arz etmektedir.

11 Eylül saldırıları ile özellikle Uluslararası İlişkiler alanında yeni bir dönemin başladığı konusunda yazarlar büyük ölçüde fikir birliği içerisinde. Örneği Karadağ ve Sıkı, 11 Eylül saldırılarının güvenlik açısından bir paradigma değişimi yaptığını ifade etmektedir, nitekim 11 Eylül ile birlikte Soğuk Savaş sonrası başlayan ABD liderliğindeki tek kutuplu uluslararası sistemin sona erdiğine yönelik düşünceler de ortaya çıkmaya başlamıştır.⁹⁰ 11 Eylül saldırılarının önemli sonuçlarından birisi de polisiye tedbirlerin artırılmasının normal karşılanması ile güvenlik odaklı politikaların artırılması olmuştur.⁹¹ Nitekim 11 Eylül saldırılarıyla birlikte küresel terörle mücadele konusunda uluslararası bir konsensus oluşmuştur. Terör saldırılarının ardından “Bush Doktrini” olarak adlandırılan doktrin çerçevesinde ABD’nin, önleyici savaş yoluyla tehdit daha ankarasına gelmeden gerekiyorsa kaynağında etkisiz hale getirmesi gündeme gelmiştir. Doktrin çerçevesinde, kamuoyunun desteği sağlanması, barış ve istikrarın ancak ABD liderliğinde sağlanabileceği ve koalisyon şeklinde olmasa bile ABD tek taraflı olarak bu tehdidi bertaraf edebileceği öne sürülmüştür.⁹²

11 Eylül ile başlayan dönemi Deniz Ülke Arıboğan nükleer silah yapımının teröristlerin eline geçmiş olma ihtimalinin arttığı bir dönem ve “süper terör çağı” olarak nitelendirmektedir.⁹³ Küreselleşmenin en önemli araçları olan iletişim ve ulaşımındaki hız terör örgütlerine daha önce olmayan yeni fırsatlar ve alanlar açmıştır. Arıboğan’ın tabiriyle

⁹⁰ Haluk Karadağ, İsmail Sıkı, “Terörizmle Mücadele Yöntemi Olarak Kamu Diplomasisi ve İkna Süreçlerinin Uygulamadaki Rolü”, *The Journal of Diplomatic Research-Diplomasi Araştırmaları Dergisi*, 2, 1 (2020), s. 39-76; “The End of the Unipolar Moment: September 11 and the Future of World Order”, Erişim 26 Ağustos 2022, <https://essays.ssrc.org/sept11/essays/smith.htm>.

⁹¹ Patrick F. Gillham, “Securitizing America: Strategic Incapacitation and the Policing of Protest Since the 11 September 2001 Terrorist Attacks”, *Sociology Compass*, 5, 7 (2022), s. 636-652.

⁹² Robert Jervis, “Understanding the Bush Doctrine”, *Political Science Quarterly*, 113, 3 (2003), s. 365.

⁹³ Deniz Ülke Arıboğan, *Tarihin Sonundan Barışın Sonuna Terörizmi Anlamak ve Anlamlandırmak*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2003), s. 231.

artık terör örgütleri de küreselleşmiştir.⁹⁴ Terörist saldırıların ne zaman ve kim tarafından yapılacağına öngörülebilmesi çok zor olması itibarıyla müdahale ve mücadele güçlüğü söz konusu kavrama asimetrik savaş adı verilmesini de beraberinde getirmiştir. 11 Eylül sonrası dönemin bir diğer özelliği ise ABD'nin gücünün görece olarak azalacağı şeklindedir. Joseph Nye bu durumun ABD'nin güç kaybetmesinden ziyade diğer büyük ve bölgesel güçlerin güç ve önem kazanması şeklinde belirttiğini ifade etmektedir.⁹⁵ 11 Eylül sonrası başlatılan “terörle savaş” stratejisi uluslararası ortamda ülkelerin dış politikalarına da etki etmiştir.⁹⁶ Terörle savaş tabiri, 11 Eylül saldırıları sonrası ABD tarafından ortaya atılan ve uluslararası terörle küresel mücadele etme manasına gelmektedir.⁹⁷ Bu tanım ile ABD ulusal güvenliğinin teminatı için Afganistan ve Irak harekâtlarının meşruiyetini sağlamış ve o bölgelerde asker bulundurma gücünü elde etmiştir.⁹⁸ 11 Eylül ABD'nin güvenlik politikalarını derinden etkileyerek yeni risk ve tehdit değerlendirmesi yapmasını ve paralelinde daha radikal bir savunma politikası oluşturmasını da beraberinde getirmiştir.

ABD'nin terörle savaş konsepti, dünya kamuoyunun desteğini alarak bir meşruiyet oluşturmaya çalışılan uzun süreli bir mücadeledir. Fakat söz konusu konsept çerçevesinde izlenen stratejiler hem katı uygulamaları getirmiş hem de bazen terörle mücadele adına hukuksuz bir takım insan hakları ihlalleri ve uygulamalara yol açmıştır.⁹⁹ Başkan George W.

⁹⁴ Age., s. 200.

⁹⁵ Joseph S. Nye, “The Future of American Power: Dominance and Decline in Perspective”, *Foreign Affairs*, 89,6 (2010), s.11.

⁹⁶ M. Cox, “Paradigm Shifts And 9/11: International Relations After The Twin Towers”, *Security Dialogue*, 33,2 (2002), s. 247-251.

⁹⁷ R. K. Beshara, “A Critical Discourse Analysis of George W. Bush's ‘War on Terror’ Speech: the Rhetoric of (counter)terrorism and the Logic of Islamophobia”, *Journal of Language and Discrimination*, 2,1 (2018) s. 85-122.

⁹⁸ P. H. Gordon, “Can the War on Terror Be Won? How to Fight the Right War”, *Foreign Affairs*, 86,6 (2007), s. 53-66.

⁹⁹ R. Blakeley, “British Torture in the ‘War on Terror’”, *European Journal of International Relations*, 23,2 (2017), s. 243-266.

Bush 11 Eylül saldırılarından bir yıl sonra yaptığı bir ulusa sesleniş konuşmasında terörle savaşın savaş tarihindeki şimdiye kadar hiçbir benzerinin olmadığını belirtmiştir.¹⁰⁰

11 Eylül saldırıları ile birlikte Soğuk Savaş sonrası dönemin tek süper gücü olarak kabul edilen ABD'nin bu gücünün bir sınırı olduğu ve terör saldırılarına karşı hassas olduğu ortaya çıkmıştır. ABD'nin bu durumu ile ilgili olarak John J. Maersheimer ABD için artık küresel bir hegemon devlet değil, ancak bölgesel bir hegemon betimlemesi yapmıştır.¹⁰¹ Aynı şekilde Immanuel Wallerstein de ABD için “güçsüz süper güç” terimini kullanmayı seçmiştir.¹⁰² Bazı akademisyenler ise ABD'nin yaşadığı güç kaybına rağmen tek kutuplu sistemin değişmeyeceği yönünde fikir belirtirken, diğerleri ABD'nin mevcut hegemonyayı sürdürebilmek için çalıştığını belirtmektedir.¹⁰³ Ancak genel kanı ABD'nin hegemonyasının sarsıldığı yönündedir.¹⁰⁴ Dönemin ABD Savunma Bakanı Donald Ramsfeld gibi bu saldırıları ABD'nin yeni bir düzen kurmak için bir fırsat olarak gören devlet görevlileri de olduğu bilinmektedir.¹⁰⁵

11 Eylül saldırıları bir taraftan Soğuk Savaş sonrası esen barış rüzgârlarında ani değişimlere sebep olurken, teröre karşı savaş adı altında ABD'nin dünyanın herhangi bir yerine müdahale edebilmesine olanak sağlayacak şekilde bir güvenlikleştirme adımı atılmıştır. Terör saldırıları sonrası askeri güvenlik tekrar önem kazanırken bazı ülkeler ABD yönetimi tarafından şer eksenli olarak tanımlanmıştır. NATO'nun beşinci maddesi ilk kez saldırılar sonrasında uygulamaya konulmuş olup yürütülecek operasyonlara meşruiyet

¹⁰⁰ Helen M. Kinsella, “Discourses of Difference: Civilians, Combatants, and Compliance with the Laws of War Source”, *Review of International Studies*, 31,1 (2005), s. 163-185.

¹⁰¹ “The Rise of China Will Not Be Peaceful at All”, Univrsity of Chicago, Erişim 20 Mayıs 2022, <http://mearsheimer.uchicago.edu/pdfs/P0014.pdf>.

¹⁰² Immanuel Wallerstein, “The Eagle Has Crash Landed”, *Foreign Policy*, 131, (2002), s. 60-68.

¹⁰³ Barry Posen, “Command of the Commons”, *International Security*, 28,1 (2003), s. 6; David Wilkinson, “Unipolarity without Hegemony”, *International Studies Review*, 1, 2 (1999), s. 141-172.

¹⁰⁴ Bruce Knauff, “Provincializing America: Imperialism, Capitalism, and Counterhegemony in the Twenty-First Century”, *Current Anthropology*, 48,6 (2007), s. 785.

¹⁰⁵ Mark Beeson, Higgot Richard “Hegemony, Institutionalism and US Foreign Policy: Theory and Practice in Comparative Historical Perspective”, *Third World Quarterly*, 26,7 (2005), s. 1180.

sağlanmıştır. Diğer bir deyişle, ABD teröre karşı savaş makro bir güvenlikleştirme oluşturmayı başarmıştır. ABD iç kamuoyunda da insan hakları ve özgürlükleri kısıtlayıcı tedbirler alınması normal karşılanmıştır.

Uluslararası İlişkiler disiplininin temel kavramlarından güvenliğin özellikle realist kuram çerçevesinde nasıl ele alındığının incelenmesinin ardından, zaman içerisinde değişime uğrayan kavramın özellikle 11 Eylül terör saldırıları sonrasında geçirdiği dönüşüm bu bölümün temelini oluşturmuştur. Bir sonraki bölümde ise NATO'nun kuruluşundan günümüze geçirdiği evrimin yanı sıra özellikle 11 Eylül terör saldırıları sonrasında değişen güvenlik paradigmalarının kolektif güvenlik örgütüne yansımaları analiz edilecektir.

II. BÖLÜM

KURULUŞUNDAN GÜNÜMÜZE NATO’NUN GÜVENLİK ALGISI; TARİHSEL DÖNÜŞÜMLERİN 11 EYLÜL SONRASI DÖNEMLE KARŞILAŞTIRILMASI

Tezin odak noktası NATO’nun 11 Eylül öncesi ve sonrası dönemdeki güvenlik algısı değişiklikleri olduğu için bu bölümde NATO’nun kuruluşundan günümüze güvenlik algısı ele alınarak, özellikle 11 Eylül 2001 öncesi ve sonrası dönemdeki değişimler karşılaştırılacaktır. İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan güvenlik algısı birtakım evrelerden geçmiş ve dönüşüm geçirmiştir. Ana kırılma noktası olarak Soğuk Savaşın bitişi miat kabul edilse de tezde literatürde daha az çalışılan daha yakın bir döneme odaklanılarak referans noktası olarak 11 Eylül 2001 saldırıları kabul edilmiştir. Amaç, 11 Eylül saldırılarından günümüze kadar geçen yirmi yılı aşkın süreçte NATO’nun güvenlik algısındaki değişiklikler ile bu durumun NATO ve Türkiye güvenliği üzerine etkilerini araştırmaktır. Her ne kadar Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte genel olarak güvenlik algısında bir değişim olmuş olsa da 11 Eylül saldırıları ile yukarıda da ifadede edildiği üzere yeni bir dönem başlamıştır. Bunun temel nedeni ise Soğuk Savaş sonrası dönemin tek süper gücü kabul edilen ABD’nin kendi topraklarında kimliği belli olmayan bir düşman tarafından saldırıya uğramış olmasıdır. Soğuk Savaş süresince NATO için tehdit ve düşman net olarak SSCB’yken Soğuk Savaş’ın bitişiyle bu tehdit ortadan kalkmıştır. Hatta bu dönemde tehdidin ortadan kalkmasına paralel olarak John J. Maersheimer gibi bazı akademisyenler NATO’nun lağvedilmesini dahi gündeme getirmiştir. Buna karşıt olarak İngiltere’nin o dönemki başbakanı Margaret Thatcher’ın başını çektiği grup ise NATO’nun varlığının devam etmesi gerektiği yönünde görüş bildirmişlerdir.¹⁰⁶ Bu ikinci grubun görüşü doğrultusunda NATO kendini yeni duruma adapte ederek varlığını devam ettirmiştir. Soğuk Savaş sonrası varlığını devam ettiren

¹⁰⁶ “Democracy Must Take Root For Decade Malta Summit”, Erişim 23 Haziran 2022, <https://www.margarethatcher.org/document/110773>.

NATO, 11 Eylül saldırıları sonrasında uluslararası politikada yaşanan değişimlere uygun olarak da güvenlik algısını uyarılama konusunda başarılı olmuştur. 11 Eylül saldırıları NATO’nun varlığına yönelik sorgulamaların da uzunca bir süre önüne geçmiştir. Buna paralel olarak, NATO’nun varlık nedeni olan düşman tanımı değişirken, yeni mücadele alanları da belirlenmiştir. Bu sayılan gerekçelerle tezin araştırma konusunun başlangıç miadı olarak 11 Eylül saldırıları alınmıştır. Bu çerçevede bu bölümde NATO’nun kuruluşundan itibaren güvenliği nasıl algıladığının özeti yapılacak ve 11 Eylül saldırıları sonrası dönem ile benzerlikler ve farklılıklar ortaya koyulacaktır.

NATO’nun kuruluşundan itibaren güvenlik algısı değişimlerini anlamlandırabilmek için öncelikli olarak birincil kaynaklar olan NATO’nun stratejik konseptleri ile NATO zirvelerinde güvenlik alanı ve çeşitleri ile ilgili alınan kararların incelenmesi önem arz etmektedir. Bunun yanı sıra literatürde yer alan konuyla ilgili kaynaklar taranarak okuma yapılmıştır.

NATO, Soğuk Savaş döneminde temel olarak realist paradigmlar ışığında güç, güç dengesi, nükleer silahlanma, balistik füzelerin ön planda olduğu bir strateji izlemiştir. Soğuk Savaş döneminde dört adet stratejik konsept yayınlanmıştır. Biri kurucu doktrin olmak üzere, söz konusu dört stratejik konseptin ortak özelliği temel tehdit/düşman olarak SSCB ve komünizmle mücadelenin konu alınmasıdır. Bu dört stratejik konseptin dördü de askeri kanat tarafından hazırlanmış ve kamuoyuna açıklanmamıştır.¹⁰⁷ NATO’nun ilk stratejik konsepti Ocak 1950 tarihinde “Saldırıcıyı Caydırma” olarak yürürlüğe giren konsepttir ki bu aynı zamanda NATO’nun asli görevidir. Haziran 1950 tarihinde Kuzey Kore’nin Güney Kore’ye saldırmasından sonra Aralık 1952 tarihinde “Entegre Kuvvetlerin Oluşturulması” başlığıyla ikinci stratejik konsept yayınlanmıştır. Mayıs 1957 tarihinde “Kitlesele Karşılık”

¹⁰⁷ Fulya Aksu Ereker, “NATO’nun Güvenlik Anlayışı ve Stratejik Konseptleri”, *Güvenlik Yazıları Serisi*, 23,1 (2019), s. 1-10.

olarak bilinen üçüncü stratejik konsept, 1967 yılında ise “Esnek Karşılık” doktrini olarak bilinen dördüncü stratejik konsept kabul edilmiştir.¹⁰⁸

Soğuk Savaş’ın sonundan günümüze kadar ise 1991, 1999, 2010 ve 2022 yıllarında olmak üzere toplam dört adet stratejik konsept yayınlanmıştır. Bu dört stratejik konseptin ortak özelliği ilk dördünden farklı olarak hem siyasi kanat tarafından hazırlanmış olması hem de tasnif dışı gizlilik derecesinde olup kamuoyu ile eşzamanlı olarak paylaşılmış olmasıdır.¹⁰⁹

2.1.NATO’nun Kuruluşu ve Soğuk Savaş Dönemi

İttifakın Soğuk Savaş döneminde stratejisi üç evreye ayrılabilir: Birinci evre 1949’dan 1954’e kadar stratejik belirsizlik, ikinci evre 1954-1967 yılları arası kitlesel karşılık ve taktik nükleer strateji ile 1967’den 1990’lara kadar olan üçüncü evre ise esnek karşılık dönemidir.¹¹⁰

NATO’nun kuruluş gerekçesini anlayabilmek adına o döneme kısaca göz atmak gerekmektedir. İkinci Dünya Savaşı’nı takiben uluslararası sistemin temel özelliği iki kutuplu bir dünya düzeninin varlığıdır. İkinci Dünya Savaşı’nda her ne kadar İngiltere, Fransa, ABD ve SSCB ortak düşman Almanya’ya karşı savaşıyor olsalar da savaş sonrasında durum değişmiştir. SSCB, savaş biter bitmez Doğu Avrupa’da kendi ideolojisine yakın hükümetler kurdurmak yoluyla o ülkelerin içişlerine karışmaya başlamıştır. Yunanistan ile Türkiye’yi tehdit ederek Türkiye’den üs ve toprak talep etmiştir. SSCB’nin söz konusu tehditleri egemenlik alanını Balkanlara ve Akdeniz’e kadar uzatmak şeklinde yorumlanabilir.¹¹¹ SSCB’nin Avrupa ülkeleri için bir tehdit olmaya başlaması üzerine önce

¹⁰⁸ “Strategic Concepts”, NATO, Erişim 23 Haziran 2022, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_56626.htm.

¹⁰⁹ Fulya Aksu Ereker, “NATO’nun Güvenlik Anlayışı ve Stratejik Konseptleri”, s. 6.

¹¹⁰ John Baylis, “The Evolution of NATO Strategy 1949-1990” içinde *Security and Strategy in the New Europe* der. Colin McInnes, (Londra: Roudledge, 1992), s. 95-112.

¹¹¹ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1993.

4 Mart 1947 tarihinde İngiltere ile Fransa arasında Dunkirk Antlaşması imzalanmıştır. 17 Mart 1948 tarihinde ise İngiltere, Fransa, Belçika, Lüksemburg ve Hollanda'nın katılımı ile Avrupa ülkeleri Brüksel Antlaşması imzalamışlardır.¹¹² Bu antlaşmanın dördüncü maddesi üye devletlerden birinin saldırıya uğraması durumunda diğer devletlerin askeri yardım dâhil her türlü yardımını öngörmüştür. Fakat ABD olmadan kendilerini Sovyet tehdidine karşı koruyamayacaklarını bilen Avrupa devletleri ABD'nin de dâhil olduğu bir güvenlik örgütüne duyulan ihtiyacın farkına vararak NATO'nun kuruluşuna giden yolunu açmışlardır. Birinci bölüm de de belirtildiği üzere, kolektif güvenlik örgütlerinin en cazip noktası bir ülkeye yapılan saldırının tüm ittifaklara yapıldığı kabulüdür.

SSCB'nin Avrupa'ya oluşturduğu tehdit özellikle Ekim 1947'de Batı ülkeleri ile mücadele etmek amacıyla KOMİNFÖRM'un kurulmasıdır. Bu durum Batı Avrupa ülkelerince endişeyle karşılanmıştır. Nitekim, 1947 yılında Macaristan, Bulgaristan, Romanya ve Polonya'da SSCB destekli komünist partiler iktidara gelmiş ve bu yeni hükümetler ülkelerinde demokratik rejimlere son vermişlerdir.¹¹³ Çekoslovakya'da ise demokratik rejim devam ettirilmek istendiği için 1948'de Prag darbesi meydana gelmiştir. SSCB'nin desteklediği Çekoslovakya Komünist partisinin bu ülkede yönetimi ele geçirmesi ile yaşanan gelişmeler, Avrupa devletlerini iyice endişeye sürüklemiştir. Bu dönem yaşanan bir diğer gelişme ise Berlin Krizi'dir. Bu kriz 24 Haziran 1948 tarihinde SSCB'nin Berlin şehrini ablukaya alıp, 12 Mayıs 1949 tarihinde ablukayı kaldırması olayıdır. Bu esnada ABD ve Batı ülkeleri bu ablukayı hava yolunu kullanarak kırmış ve Berlin'e gerekli olan gıda ve ilaç yardımlarını iletebilmişlerdir. Berlin Krizi'nin etkisiyle ABD'de Senatör Vandenberg tarafından hazırlanan karar tasarısı 11 Haziran 1948 tarihinde ABD Senatosu tarafından kabul edilerek, ABD'nin 1823 yılından beri süren Monroe Doktrini gereği Avrupa Devletleri

¹¹² Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, (Ankara, İmge Kitabevi, 2005), s. 264.

¹¹³ Mehmet Gönlübol, Halûk Ülman, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2006), s. 223.

ile ittifak yapamamasının önündeki engel kaldırılmıştır.¹¹⁴ Bu çerçevede, Washington Antlaşması çerçevesinde, ABD ile birlikte Kanada, İngiltere, Fransa, İtalya, Portekiz, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Danimarka, İzlanda ve Norveç ülkelerinin de katılımıyla NATO'nun resmi kuruluşu 4 Nisan 1949 tarihinde gerçekleşmiştir.

NATO'nun kuruluş amacını, kuruluş sonrası ilk Genel Sekreterlik görevini yürüten Lord Hastings Ismay'ın sözleri en iyi şekilde özetlemektedir: [NATO'nun kuruluş amacı] “ABD’yi Avrupa içinde, SSCB’yi Avrupa dışında, Almanya’yı ise kontrol altında tutmaktır”.¹¹⁵ Bu cümleden güvenliğin kapsamı olarak bir taraftan SSCB’nin saldırganlığını önlemek, bir taraftan da Almanya’nın yeni bir dünya savaşı çıkarması ihtimalini ortadan kaldırmak anlaşılmaktadır. NATO, başlıca görevi müttefiklerin korunmasını sağlamak ve Kuzey Atlantik bölgesinde güvenlik ve istikrarı teşvik etmek olan siyasi ve askeri bir ittifaktır. Çatışma ve savaşı önlemek için caydırıcılık, NATO’nun genel stratejisinin temel bir unsurudur.

1949 Washington Antlaşması imzalandıktan sonra Savunma ve Askeri Komite teşkil edilmişse de bu komitenin toplantı hali olmadığı durumlarda ani karar alma ihtiyacı için bir mekanizmaya ihtiyaç vardı. Bu boşluk ABD, İngiltere ve Fransa’nın üyelerinden müteşekkil bir “Daimî Grup” oluşturulmasıyla çözülmeye çalışılmıştır.¹¹⁶ Bu grubun yapısından NATO’nun üç temel ülkesinin ABD ağırlıklı olmak üzere bu üç ülke olduğu sonucu çıkarılabilir. NATO’nun organize bir şekilde savunma örgütü haline gelmesi ise Kore Savaşı’yla birlikte olmuştur. Nitekim Kore Savaşının başlaması üzerine NATO böylesi bir acil duruma müdahale edebilmek için elinde aktif bir muharebe gücü olmadığını farkına varmıştır. Bu doğrultuda, Şubat 1952 tarihinde NATO’nun Lizbon hedefleri (*Lisbon Goals*)

¹¹⁴ Fahir Armaoğlu, 20. yy. *Siyasi Tarihi (1914-1980)*.

¹¹⁵ “Lord Ismay, NATO, and the Old-New World Order”, *National Review*. Erişim, 27 Ağustos, 2022, <https://www.nationalreview.com/2017/07/nato-russians-out-americans-germans-down-updated-reversed/>.

¹¹⁶ Gregory W. Pedlow, *NATO Strategy Documents 1949-1969*, (Brussels: NATO, 1997), s. XI.

olarak kabul edilen ve üç yıllık silahlanma programını kapsayan hedefler yayınlanmıştır: Bu doğrultuda 1952 yılında 50 tümen ve 4000 savaş uçağına, 1953 yılında 75 tümen ve 6500 savaş uçağına son olarak 1954 yılında ise 96 tümen ve 9000 savaş uçağına sahip olmak hedefi konulmuştur. Ayrıca söz konusu 96 tümenin 35 tanesinin ani gelişmelere müdahale edebilecek kapasitede olması hedeflenmiştir fakat bu hedeflere ulaşılammıştır.¹¹⁷ Bu hedefler ittifakın bir an önce silahlı kuvvet oluşturma isteğinin açık bir göstergesi olsa da bu rakamlara ulaşmak İkinci Dünya Savaşı'ndan yeni çıkmış Avrupa devletleri için mümkün olamamıştır. 1953 yılında ABD Başkanına sunulan Yeni Bakış (*New Look*) stratejisiyle birlikte maksimum caydırıcılık ve katlanılabilir maliyet fikri ön plana çıkmıştır. Yeni Bakış en basit tanımıyla nükleer silahlar ve bombardıman uçakları kullanarak kitlesel karşılığı sürdürmek, konvansiyonel silahlara olan yatırımların azaltmak yoluyla tasarruf etmeyi ifade etmektedir.¹¹⁸ Söz konusu strateji belgesi NATO dışışleri bakanları tarafından ittifakın temel savunma planı olarak 1954 Aralık ayında kabul edilmiş ve 1957 stratejik konseptine adapte edilmiştir.¹¹⁹ Bu belge uyarınca ABD, kendisi veya Avrupa'daki NATO müttefikleri saldırıya uğradığında düşman konvansiyonel silahlarla saldırırsa bile nükleer silah kullanabilecektir.¹²⁰

Hem askeri hem de siyasi bir örgüt olan NATO, askeri ve stratejik duruşunu bir taraftan kuvvetlendirirken buna paralel olarak İttifak'ın siyasi rolünü de güçlendirmeye karar vermiştir. Bunun için, Aralık 1956 tarihinde, “Üçlü Komite Raporu”, “Üç Akil Adam Raporu” (*Three Wise Man Report*) olarak da bilinen “NATO’da Askeri Olmayan İşbirliği Raporu”nu yayınlamıştır. Kanada Dışışleri Nakamı Lester Pearson, İtalya Dışışleri Nakamı Gaetano Martino ve Norveç Dışışleri Nakamı Halvard Lange tarafından hazırlanan bu rapor

¹¹⁷ John Baylis, *The Evolution of NATO Strategy 1949-1990*, s. 95-112.

¹¹⁸ “New Look” Britannica, Erişim 25 Mayıs 2022, <https://www.britannica.com/topic/New-Look-United-States-history>.

¹¹⁹ John Baylis, *The Evolution of NATO Strategy 1949-1990*, s. 95-112.

¹²⁰ Patrick M. Condray, *The New Look of 1952-53*, (USA: Air University Press, 1999), s. 15-32.

üye ülkeler arasındaki siyasi istişareye yeni bir ivme kazandırmayı amaçlamıştır. Bu raporun dikkat çeken tarafı, İttifak'ı negatif yönde etkileyen Süveyş Krizi'nin devam ettiği bir anda kabul edilmiş olmasıdır. Bu rapor 1949 tarihli Washington Antlaşması'nın imzalanmasından o güne kadar NATO'nun siyasi rolünü güçlendirme ihtiyacını resmen kabul ettiği ilk rapor olarak ortaya çıkmıştır. Raporda, üyeler arası anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi, ekonomik, bilimsel, teknik ve kültürel iş birliği ve bilgi alanında iş birliği de dâhil olmak üzere çeşitli tavsiyelerde bulunulmuştur. Bu rapor ile birinci bölümde anlatılan askeri güvenlik konularına ilave olarak genişleyen diğer güvenlik alanları görüşülmüştür.

NATO'nun genel stratejisinde caydırıcılık (*deterrence*) ve savunma (*defence*) için nükleer silahların kullanılması vurgusu ön planda olmuştur.¹²¹ Ancak bu durum Küba gerilimi ile yumuşamaya gitmiştir. 16-28 Ekim 1962 Küba krizinin ortaya koyduğu dehşet dengesinin (*Mutual Assured Destruction*, MAD) oluşturacağı yıkımın çok büyük felaketlere yol açacağı gerçeği bu düşünceyi şekillendirmiştir. İki ülke arasında üç gün süren gerilimde dünya nükleer savaşın eşiğinden dönmüştür. Bu durumun farkına varan ABD kitlesel karşılık yerine esnek karşılık stratejisine gitmeyi uygun görmüştür. Bu duruma Fransa'nın başını çektiği Avrupa ülkeleri karşı çıkmış ve bu gerilim Fransa'nın askeri kanattan ayrılmasına kadar gitmiştir. ABD Başkanı olmadan yaptığı seçim konuşmalarında kitlesel karşılığı eleştiren John F. Kennedy başkan seçilince savunma bakanlığına atadığı Robert McNamara aracılığıyla 28 Mart 1961 tarihli bir kanun çıkarılmasını sağlamıştır. Bu kanuna göre nükleer ve konvansiyonel silahların amacı savaştan öncelikli olarak caydırıcılıktır. Bu belge bir dönüm noktası teşkil etmektedir.

¹²¹ John Baylis, "The Evolution of NATO Strategy 1949-1990", içinde *Security and Strategy in The New Europe*, (Londra: Routledge, 1992), s. 95-112.

NATO'nun siyasi ayağını geliştirmek için yayınlanan bir diğer rapor ise Harmel Raporu'dur.¹²² 1967 tarihinde NATO, o dönem için gelecekteki 20 yıl için stratejik hedeflerini belirlemek, aynı zamanda güvenliğe siyasi ve askeri olmak üzere çift yönlü bir yaklaşım sağlamak amacıyla bir rapor hazırlamaya karar vermiştir. Bu rapor bazılarına göre NATO'nun uygunluğunun sorgulanması olarak kabul edilen, "Harmel Raporu" veya "İttifak'ın Gelecekteki Görevlerine İlişkin Rapor"dur. Bu rapor 1949 tarihinde Kuzey Atlantik Antlaşması'nın imzalanmasından, 1967 yılına kadar güvenlik ortamının geniş bir analizini yapmış ve yeterli seviyede savunmayı sürdürme ihtiyacını savunmuştur. Aynı zamanda Doğu-Batı ilişkilerindeki gerilimleri yumuşatmaya ve Avrupa'yı bölen temel siyasi sorunlara çözüm önerileri sunmuştur. Harmel Raporu caydırıcılık ve yumuşama kavramlarının üzerinde durmuş ve bu bağlamda, Üçlü Komite Raporu'nu da analize dahil etmiştir. Her iki rapor da NATO'nun güvenlik konularına daha işbirlikçi ve siyasal gözle bir yaklaşıma yönelik ilk adımlar olarak algılanabilir.¹²³ Harmel Raporu'nun yumuşama ve caydırıcılık konuları ile Küba Krizi'nin ortaya çıkardığı dehşet dengesinin her iki kutup tarafından da farkına varılmasının etkisiyle günümüze kadar en uzun dönemli geçerliliğini koruyan Stratejik Konsept dördüncü Stratejik Konsept olmuştur. Buna mukabil ABD ile SSCB arasında silah indirimi antlaşmaları imzalanmaya devam etmiştir. Esnek Karşılık doktrini Soğuk Savaş döneminde en uzun süre geçerliliğini koruyan Stratejik Konseptte de taban olmuş ve 1991 yılında Soğuk Savaşın bitimini müteakip yayınlanan 1991 Stratejik Konseptine kadar uygulamada kalmıştır.

Aralık 1979 tarihinde ABD'nin *piercing* füzelerini Avrupa'ya yerleştirmek istemesi üzerine SSCB SS-20 füzelerinin sayısını azaltmayı kabul etmiştir. 8 Aralık 1987 tarihinde

¹²² How the Harmel Report Helped Build the Transatlantic Security Framework, Atlantic Council, Erişim 17 Haziran 2022, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/how-the-harmel-report-helped-build-the-transatlantic-security-framework/>.

¹²³ "The Three Wise Men Report and the Origins of the NATO Science for Peace and Security Programme", NATO, Erişim, 04 Nisan 2022, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_139363.htm.

Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler Antlaşması (*Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty*) imzalanmıştır.¹²⁴ SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Soğuk Savaş'ın sona ermesi üzerine yaşanan değişimler NATO'nun da güvenlik algısında değişimlere neden olmuştur.

2.2. Soğuk Savaş Sonrası NATO

Soğuk Savaş sonrası dönemde oluşan yeni uluslararası sistem birçok konu ve gelişmeyi etkilediği gibi güvenlik alanını da derinden etkilemiştir. Bu kapsamda NATO'nun da dahil olduğu uluslararası örgütler de hem görev hem de kuruluşlarında birtakım güncellemeler yapmak zorunda kalmışlardır. NATO'nun Soğuk Savaş sonrası dönemde geçirdiği dönüşüm, 1991'den 11 Eylül 2001'de ABD'de yaşanan terör saldırılarına kadar olan dönem ile 11 Eylül'den günümüze kadar dönem olacak şekilde iki safhada incelenebilir. İlk dönemde yaşanan değişimler 1991 ve 1999 stratejik konsept belgelerinde gözlemlenmektedir. Nitekim NATO'nun Kuzey Atlantik bölgesinde kolektif güvenlik sağlama temel görevine ek olarak alan dışı krizlerle mücadele ve barış için ortaklık gibi kavramlarla küresel bir örgüte ve kolektif savunmadan kolektif güvenliğe doğru bir evrilme şeklinde olmuştur.

Mearsheimer da bu görüşe paralel olarak NATO'yu bir arada tutan kuvvetin SSCB tehdidi olduğu için artık NATO'ya ihtiyaç kalmadığını ifade etmiştir. NATO'nun varlığını devam ettirmesi Avrupa Kıtasının güvenliğine artı bir katkı yapar mı yapmaz mı sorusu ayrıntılı şekilde tartışılmıştır.¹²⁵ Batı Almanya Dışişleri Bakanı Hans-Dietrich Genscher ve Fransız Cumhurbaşkanı François Mitterrand Soğuk Savaş sonrası artık NATO'ya ihtiyaç olmadığını düşünen devlet adamları arasındaydı. ABD Dışişleri Nakanı olan Madeleine Albright ve ABD'li bir Senatör olan John Biden ise NATO'nun devam etmesini isteyenler

¹²⁴ "The Intermediate-Range Nuclear Forces (INF) Treaty at a Glance", Erişim 11 Haziran 2022, <https://www.armscontrol.org/factsheets/INFtreaty>.

¹²⁵ Jolyon Howorth, "ESDP and NATO: Wedlock or Deadlock?", *Cooperation and Conflict*, 38,3 (2003), s. 235-254.

arasında yerini almıştır.¹²⁶ NATO'nun varlığına devam etmesi yönünde görüş bildirenlerin Soğuk Savaş'ın tecrübesini yaşamış ve güç dengesi sisteminin sürdürülmesinin gerektiğine inanan kişiler olduğu öne sürülebilir. Nitekim her ne kadar SSCB dağılmış olsa da Moskova merkezli ve eski Sovyet coğrafyasının büyük bir bölümünde coğrafi olarak hala dünyanın en büyük alanına sahip olan ülkesi varlığını korumaktadır. Ayrıca yeni kurulan Rusya Federasyonu, Sovyetler Birliği'nden kalan çok miktarda nükleer silaha sahipken, Kızıldordu en azından Avrupa topraklarından çekilse de varlığını korumaktadır. Yani yeni dönemde de Avrupa devletleri psikolojik olarak ABD'nin nükleer şemsiyesinden mahrum olmak istememişlerdir. Tüm bu sebeplere rağmen ihtiyatlı bir gevşemeden bahsedebiliriz. 1989 Brüksel Zirvesi'nde yeni kavramlar olan diyalog ve işbirliği konularına yer verilmiştir.¹²⁷ Bu tartışmalar paralelinde gerçekleşen 1990 Londra Zirvesi'nde nükleer silahların son çare olarak başvurulacağı yeni bir strateji belirlenmesi kararı alınmış ve Avrupa kıtasında barışın devamı için büyük bir değişimin başladığı belirtilmiştir.¹²⁸ Bu zirve ayrıca gelecekte NATO'nun nasıl olacağının konuşulduğu ilk zirve olması açısından da önemlidir.¹²⁹ Bu zirvede alınan kararlar birinci bölümde açıklanan askeri güvenlik alanları dışında kalan güvenlik alanlarına NATO'yu adapte etme çabasıdır.

1989 ile 1991 yılları arasında yaşanan Doğu Avrupa'da komünizmin çöküşü ve müteakiben Varşova Paktı'nın lağvedilmesi olayları Avrupa güvenlik mimarisini kökten değiştirmiştir. NATO'nun varlık sebebi olan SSCB'nin dağılması ve Doğu Bloku'nun ortadan kalkmasına rağmen, ittifak yeni dönemde görev tanımını güncelleyerek yeni tehditlere uygun hale getirilmiştir. Diğer bir deyişle, kuruluşunu yeniden inşa ederek misyonuna devam edebilme kabiliyetini göstermiştir. Bu amacın tahakkuku için öncelikle

¹²⁶ Mark Webber, *NATO Beyond 9/11: Theoretical Perspectives*, (Palgrave MacMillan, 2013), s. 28.

¹²⁷ "Declaration of the Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council", NATO, Erişim 30 Haziran 2022, <https://www.nato.int/docu/comm/49-95/c890530a.htm>.

¹²⁸ "Declaration on a Transformed North Atlantic Alliance", NATO, Erişim 30 Haziran 2022, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23693.htm.

¹²⁹ Karl Kaiser, "Reforming NATO", *Foreign Policy*, 103,1 (1996), s. 128-143.

yeni risk ve tehdit değerlendirmeleri yapılmış, güvenliğin değişen ve genişleyen boyutuna paralel olarak yeni düşman ve güncel tehditler tespit edilmiştir. İletişim ve ulaşımındaki gelişim ve ilerlemeler dünyanın herhangi bir yerindeki çatışma, isyan, iç savaş ya da kaosu tüm ülkeleri etkilemesi sonucunu doğurduğundan yeni tehdit önceki gibi ülke ve ülkeler grubundan, uluslararası terör, salgın hastalıklar, uyuşturucu ile müdahale gibi daha muğlak bir konuma evrilmiştir. Yaşanan bu gelişmelere uygun olarak yeni bir görev planı yapılmış ve her ne kadar NATO'nun askeri teşkilatı daha pratik ve mobil hale getirilmiş olsa da bu yeni görev alanları için bu kadar devasa ve nükleer bir gücün tasfiye edilmemesinin arkasında yatan sebebin NATO'nun askeri ve nükleer caydırıcılığına anarşik olan dünya düzeninde her an ihtiyaç duyulabilecek olma güdüsü olduğu ifade edilebilir. İnsan doğası gereği bencildir ve ilk fırsatta daha güçlü olmak için çabalayacaktır. Devletlerin de bu paralelde hareket ettiğini savunan klasik realizme göre o an için barış havası hâkim gibi görünse de dünyada bir anda bir kaosu çıkmama garantisinin olmaması söz konusu ittifakın varlığını sağlamıştır. Nitekim Soğuk Savaş'ın bitimini müteakip bir iki yıl içerisinde Irak'ın Kuveyt'i işgali, Yugoslavya'nın parçalanma süreci ve Ruanda olayları meydana gelmiştir. Özetle insanın doğasında var olan hırs, bencillik ve güç sahibi olma hisleri devletleri yöneten karar vericileri de etkileyebilmektedir. Kuramsal ve kavramsal tartışmaların yer aldığı bölümde ifade edildiği üzere, klasik realizmin bakış açısından devletler güç maksimizasyonu peşinde koşan ve mutlak kazanç isteyen varlıklardır. Bu durum sürekli bir rekabetin varlığını da bereberinde getirmektedir. Dolayısıyla NATO yeni tehdit değerlendirmesiyle daha yumuşak alanlara kaysa da 1994 Bosna ve 1999 Kosova olayları örneğinde olduğu gibi askeri güç kullanmak zorunda kalmıştır. Özellikle 1994 Bosna olaylarında diplomasi dâhil askeri olmayan seçeneklerin fayda getirmediği görülmüştür. Bu tecrübe ile Kosova olaylarında daha atik ve hızlı karar alınmış ve askeri güç kullanılmıştır.

1990 Londra Zirvesi Berlin Duvarı'nın yıkılmasını müteakiben icra edilen ilk NATO zirvesi olduğu için Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde yaşanan değişimin etkileri hissedilmiştir. Bu zirvenin en önemli sonucu SSCB'nin yıkıldığı ve artık düşman olmaktan çıktığı eski düşmanlar olan Doğu Bloku ülkeleri ile koordineli bir şekilde yaşamak gerektiği ifade edilmiş olmasıdır.¹³⁰ Bu yeni stratejinin hayata geçirilmesi için yeni bir stratejik konsept hazırlanacağı ve bu konseptin esnek tepkiyi esas alan ve nükleer silahlara olan bağımlılığın azalmasını yansıtacak şekilde değiştiren yeni bir müttefik askeri stratejisini kapsayacağı belirtilmiştir.¹³¹ NATO'nun 1990 yılında yayınlanan Londra Zirvesi sonuç raporu ile dönüşen (*transformed*) ittifak terimi NATO resmi belgelerinde yer almaya başlamıştır. Dönüşümden kastedilen çağın yeniliklerine göre ittifakın görev ve bu yeni görevlere adapte olabilecek yeni askeri ve siyasi yapılanma anlaşılabilir.¹³²

8 Kasım 1991 tarihinde Roma'da toplanan devlet ve hükümet başkanları bu zirvede de NATO'nun yeni hedefinin Avrupa'daki değişen güvenlik ortamı içerisinde, siyasi, ekonomik, sosyal ve çevresel yönleri kapsayan istikrar ve güvenliğe yönelik geniş bir yaklaşım gerçekleştirmek olduğu ifade edilmiştir. Güvenliğin geçirdiği evrim bu zirvede de dile getirilmiştir. Bunun için ise diyalog, iş birliği ve toplu savunma yeteneğinin sürdürülmesinin gerektiği ileri sürülmüştür. Bu zirvenin bir diğer önemi ise yeni stratejik konseptin kabul edilmiş olmasıdır.

1991 Stratejik Konsepti, kamuoyuna açıklanmış ilk stratejik konsepttir. İkinci olarak çatışma konuları içermeyen ve eski düşman ülkelerle iş birliği ve koordinasyon içine girilmesini gerekli görmüştür. Diyalog koordinasyon ve kolektif savunma ile kriz yönetimi ve çatışma önleme konuları, ittifakın ana görevleri olarak belirlenmiştir. 1991 Stratejik

¹³⁰ "1990 Summit: a Turning Point in East West Realations", *NATO*, Erişim 09 Nisan 2022, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_116133.htm?selectedLocale=en.

¹³¹ "Declaration on a Transformed North Atlantic Alliance", *NATO*, Erişim 17 Nisan 2022, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23693.htm.

¹³² Arif Bağbaşıoğlu, *NATO'nun Dönüşümünün Balkanlara Yansımaları* (Ankara: Nobel, 2018), s. 30.

konsepti daha Soğuk Savaş henüz bitmişken yayınlanmıştır. Buna rağmen köklü bir değişimden bahsedilmektedir. Bunun amacının NATO'nun ana omurgasını korumak olduğu gözlemlenmektedir. Bu belgede her ne kadar diyalog, işbirliği, şeffaflık gibi konular ön plana çıkmış olsa da geleceğin belirsizliğinden ve ittifak için tehditlerin devam ettiği vurgulanmıştır. Dolayısıyla vurgularda bir ihtiyatlılık göze çarpmaktadır. Yine riskin Soğuk Savaş döneminden farklı şekillerde tezahür edebileceği çok yönlü ve boyutlu olduğu ile tatmin edilebilirliğinin zorluğu vurgulanmıştır. Bu tehditlerin ekonomik, siyasal ve sosyal kaynaklı olabileceği ve etnik ayrımcılık ve toprak anlaşmazlığı olabileceği ifade edilmiştir. Sovyetler Birliği'nin nükleer ve konvansiyonel askeri gücünü muhafaza etmeye devam ettiği belirtilmiştir. Bu belgede kitle imha silahlarının yaygınlaşmasının ve terör örgütlerinin eline geçmesi kaygısı ifade edilmiştir. Buradan da anlaşılıyor ki NATO için terör tehdidi aslında 11 Eylül sonrası ivme kazansa da 1991 Stratejik Konsepti ile birlikte gündeme gelmeye başlamıştır. Avrupa'daki stratejik denge konusunun önemine dikkat çekilmiş olması realizmin güçler dengesi ilkesi çerçevesinde değerlendirilebilir. Yani SSCB'ye karşı ima şeklinde de olsa bir tehdit hissedildiği izlenimi oluşmaktadır. Güvenliğin daha geniş bir perspektiften ele alınması gerektiği ise yeni güvenlik çalışmalarının konusu olan askeri güvenliğe ek olarak sosyal, çevresel, siyasi ve ekonomik alanların eklenmesi konusudur. 1990 sonrası güvenliğin çeşitlenmesi NATO'nun daha ilk stratejik konseptinden itibaren etkisini hissettirmiştir. NATO'nun siyasi ve askeri açılardan görevleri olduğu hatırlatılmıştır. Bu konu ise 1967 yılında yayınlanan Harmel Raporu'nun amacına uygun bir ifadedir. Zaten 1949 tarihli Washington Antlaşması'nda da NATO'nun hem askeri hem siyasi bir örgüt olduğu geçmektedir. Askeri olarak savaşın caydırılmasına yetecek kadar askeri yeteneğin muhafaza edilmesi kararı alınmıştır. Bu maddeden yine klasik realizmin güç maksimizasyonu ilkesine atıf yapılabilir. Bu konseptte diyalog, koordinasyon, kolektif savunma ve kriz yönetimi konuları ayrı başlıklar altında ele alınmıştır. İttifakın ana amacının

üye devletlerin egemenlik ve toprak bütünlüğünü korumaya devam edeceği ve bu amacın barış, kriz ve savaş durumlarını kapsadığı ifade edilmiştir.

1994 Brüksel Zirvesinde NATO’ya tam üyelik şansı olmayan Avrupa ülkeleri dışındaki ülkeler ile koordinasyon ve iş birliği içinde olmak amacıyla “Barış için Ortaklık” ve “NATO Akdeniz Diyalogu” adı altında bir oluşum kararı alınmıştır. Her iki oluşum da yeni oluşan güvenlik ortamında NATO ilgi alanı içinde olan ancak Avrupa devleti olmaması sebebiyle NATO’ya alan olarak dâhil olması mümkün olmayan ülkeler ile koordinasyon ve işbirliği sağlanmasının önü açılmıştır. 11 Eylül saldırıları sonrası bu oluşumlara İstanbul İşbirliği İnisiyatifi de dâhil edilmiştir.¹³³ NATO’nun genişlemesi ile ilgili olarak kurduğu önemli ortaklıklardan birisi de 9 Temmuz 1997 yılında kurulan NATO-Ukrayna Şartı’dır

Soğuk Savaş sonrası her ne kadar Londra ve Roma Zirvelerinde SSCB’nin düşman kategorisinden çıkarıldığı deklere edilse de NATO Rusya ilişkileri ile ilgili bir belge imzalanmamıştı. NATO Rusya ilişkilerini düzenleyen ana metin ancak 27 Mayıs 1997 tarihinde Fransa’nın başkenti Paris’te NATO ile Rusya arasında imzalanan “Karşılıklı İlişkiler İşbirliği ve Güvenlik Hakkında Kurucu Antlaşma” ile oluşturulmuştur.¹³⁴ NATO ve Rusya ilişkilerini düzenleyen bir diğer antlaşma ise 28 Mayıs 2002 tarihinde imzalanan “Rusya NATO Ortaklık Konseyi”dir.¹³⁵

NATO’nun 50. Yıldönümü olan 1999 yılında Washington’da toplanan üye ülke liderleri tarafından savunmanın güvenlik boyutuna ek olarak siyasi, ekonomik, sosyal ve çevresel faktörlerin önemi de vurgulanmış ve geniş bir güvenlik tanımına dayandırılmıştır. 1999 yılında düzenlenen NATO Washington Zirvesinde yeni stratejik konsept

¹³³ Bu üç oluşum ile beraber NATO’nun otuz yeni devlet ile irtibat ve koordinasyonu sağlanmıştır.

¹³⁴ “Founding Act”, *NATO*, Erişim 27 Haziran 2022, https://www.nato.int/cps/su/natohq/official_texts_25468.htm.

¹³⁵ “Relations with Russia”, *NATO*, Erişim 28 Haziran 2022, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50090.htm.

yayınlanmıştır. Bu belgenin onuncu maddesine göre ittifakın güvenlik, danışma, caydırıcılık ve savunma, kriz yönetimi ortaklık olmak üzere beş temel görevinden bahsedilmiştir. 1999 Stratejik Konsepti, 1991 Stratejik Konsepti ile karşılaştırıldığında, 1991 yılında hakim olan barış ve kardeşlik söylemlerinin yerini yeni güvenlik çerçevesi, yeni tehdit ve risk kelimelerine bıraktığı farkedilmektedir (bkz. Tablo 2.1). Avrupa'nın güvenliği için temel sütunun NATO olmaya devam ettiği ve edeceği dile getirilmiştir. Kısacası liberal söylem realist söyleme doğru kaymaya başlamıştır. Üçüncü bölümde ise NATO'nun dördüncü maddesi olan danışma maddesinin nasıl pratiğe büründüğünün ayrıntılı anlatıldığı gibi ülkeler bu maddeyi NATO'yu toplantıya çağırarak için kullanmaktadırlar. Ayrıca bu belgede NATO üyelerinin herhangi birine saldırı olmaması durumunda alınacak güvenlik ile ilgili olarak alan dışılık resmiyet kazanmıştır.¹³⁶ Her ne kadar alan dışılık Bosna ve Kosova müdahaleleri ile fiili olarak hayata geçmiş olsa da herhangi bir NATO belgesinde yazılı hale gelmemiştir. Bu ihtiyaçtan dolayı bu madde eklenmiştir. Bu kapsamda Bosna ilk alan dışı harekât olarak kayıtlara geçmiştir ve bu operasyon BM ile eşgüdüm içerisinde gerçekleşmiştir. Kosova'da ise durum daha farklıdır. Kosova müdahalesinde NATO BM'nin izni dışında kendi inisiyatifi ile operasyon icra etmiştir.¹³⁷ NATO için alan dışı (*out of area*) terimi hem coğrafi hem de görev alanı manasında kullanılmaktadır. Coğrafi olarak NATO alanı NATO ittifak üyelerinin topraklarını kapsayan alandır. Bu bölge kurucu antlaşma olan Washington Antlaşmasının beş ve altıncı maddelerinde açıkça ifade edilmiştir. NATO'nun amaç ve ilkeleri doğrultusunda görev alanı ise meşru müdafaa durumu yani bir saldırıya uğrama esnasında kendini savunmak için BM 51'nci maddesi gereği kullanılan yetkidir.¹³⁸

¹³⁶ The Alliance's Strategic Concept, NATO, Erişim 23 Haziran 2022, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_56626.htm.

¹³⁷ Arif Bağbaşıoğlu, *NATO'nun Dönüşümünün Balkanlara Yansımaları*, s. 2.

¹³⁸ BM 51. Madde: "Bu Antlaşmanın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkına hâle getirmez. Üyelerin bu meşru savunma hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyine bildirilir ve Konseyin iş bu

Tablo 2.1.: Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Kabul Edilen NATO Stratejik Konseptleri ve Ele Alınan Tehditler (1991-2022)

Tehditler Stratejik Konseptler	işid/DEAŞ	Rusya	Terörizm	Çin	Çevre, İklim Su, Sağlık	Enerji	Siber	Nükleer	Biyolojik Kimyasal	Hibrit
1991 Str. Konsepti			✓					✓		
1999 Str. Konsepti			✓					✓	✓	
2010 Str. Konsepti			✓		✓	✓	✓	✓	✓	
2022 Str. Konsepti		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

NATO Soğuk Savaş sonrası dönüşümünü bir yandan ittifaka yeni üyeler kazandırarak bir yandan farklı ortaklık yapıları geliştirerek ve yeni tehditlere karşı askeri yapılanmasını uyumlaştırarak sağlamaktadır.¹³⁹ NATO’nun Afganistan, Libya ve Kosova operasyonları barışı desteklenme operasyonları kapsamında, Irak’ta eğitim faaliyetleri kapsamında ve Somali ile Afrika Boynuzu’nda Deniz Haydutluğu ile mücadele kapsamındadır. Bu görevler de yeni tehdit ve risklere yönelik olarak icra edilen NATO’nun dinamizminin kaybolmamasını sağlayan görevlere örnektir. Üçüncü bölümde Türkiye’nin bu görevlerde aktif rol aldığına ayrıca değilinilecektir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde tehdit gri alanlar denilen konulara kaymıştır.¹⁴⁰ Bunlar terörizm, etnik milliyetçilik, kökten dincilik, yasadışı göç ve kitle imha silahlarının

Antlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez.”

¹³⁹ Arif Bağbaşıoğlu, “Güncelliğini Yitirmeyen Bir Sorun Olan Yük Paylaşımına Yeni Bir Çözüm Arayışı: Akıllı Savunma ve NATO” *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 10,19 (2016), s. 209-225.

¹⁴⁰ Alain Minc, *Yeni Ortaçağ*, çev.Mehmet Ali Ataoğulları, (Ankara: İmge Yayınları, 1995), s. 7.

yayılması olarak sıralanabilir. Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk on yılı NATO açısından kavramsal olarak neoliberal söylemler olan barış yapmak, barışı korumak gibi amaçlarla/gerekçelerle Bosna ve Kosova olaylarına askeri güç kullanma şeklinde müdahil olunmuştur. Ancak askeri güç; bir önceki bölümde de belirtildiği gibi hem klasik realizmin ana kavramlarından hem de klasik güvenlik çalışmalarının ana kavramlarındandır. Özetle Soğuk Savaş sonrasının ilk on yılı temenni edildiği gibi barış, diyalog ve kardeşlik zemininde geçmemiştir. Savaş ve çatışmalar dünyanın çeşitli bölgelerinde devam etmiştir. Güvenlik algısı ön planda olmuş, siyasiler tarafından çeşitli olaylar güvenlik alanına çekilerek güvenlikleştirilmiş ve Türkiye ile Yunanistan arasında Kardak kayalıkları sorunu örneğinde olduğu gibi karşılıklı güç maksimizasyonu sonucu güvenlik ikileminin yaşandığı olaylar devam etmiştir. 11 Eylül saldırıları ile ise yeni bir dönem olarak adlandırılacak bir dönem başlamıştır.

2.3. 11 Eylül Saldırıları Sonrası NATO Güvenlik Algısı

11 Eylül 2001 tarihinde El Kaide teröristleri tarafından iki adet uçak New York merkezde bulunan Dünya Ticaret Merkezi ve Virginia’da bulunan ABD Savunma Bakanlığı Binası olan Pentagon kompleksini hedef almıştır. Bu saldırılar tüm dünyada panik ve korkuya neden olmuş ve ABD’de olağanüstü tedbirler alınmıştır. Dünya Ticaret Merkezi’nin ABD’nin ekonomik gücüne, Pentagon’un ise ABD’nin askeri gücüne bir meydan okuma olarak sembolik önemde olduğu ifade edilebilir. Washington’a yapılması planlanan ancak başarısız olan saldırı ise ABD’nin siyasi gücünü hedef almış görünmektedir. Bu saldırıların yapılmasının üzerinden bir ay süre geçmeden ABD’nin Afganistan harekâtı 7 Ekim 2001 tarihinde başlamıştır. 12 Kasım 2002 tarihinde Kabil, ABD askerleri tarafından kontrol altına alınmış ve yeni bir dönem başlamıştır.¹⁴¹ Realist bakış açısından hegomonik bir gücü

¹⁴¹ Burak Bilgehan Özpek, “En Uzun On Yıl: 11 Eylül Sonrası Ortadoğu”, *Ortadoğu Etütleri Dergisi*, 3,2 (2012), s. 183-216.

dengeleme imkânı olmayan küçük devletler terör örgütlerini büyük güçlere karşı kullanmayı seçmektedirler. Bu olaya asimetrik dengeleme denilmektedir.¹⁴² ABD'nin ise Afganistan Harekâtı ile yapmak istediği zayıf ve terör üreten devletlerin rehabilite edilmesini sağlamak inancıdır.¹⁴³ O dönemki ABD yönetimi zayıf ve istikrarsız devletlerin yönetiminin antidemokratik olmasının bu ülkelerde terörist yapılanmalara sebebiyet verdiği için bu ülkelerin yönetimlerinin demokratikleştirmenin söz konusu terör örgütleri ile mücadeleyi hızlandıracağını düşünüyorlardı.¹⁴⁴ Bu çerçevede yeni tehdit ile mücadele adı altında Afganistan ve Irak gibi devletler ile mücadele edilmeye başlanmıştır. 11 Eylül saldırıları sonrası dönemde Batı dünyası için İslam öteki olarak kabul edilmeye başlamıştır.¹⁴⁵ Madrid ve Londra saldırıları sonrası bu olgu daha da pekişmiştir.¹⁴⁶ Bu üç saldırı ile ilk bölümde ele alınan realizm kuramının tekrar Uluslararası İlişkileri anlamak için çerçeve olarak kullanılmaya başlandığı ifade edilebilir.

NATO'nun geçirdiği aşamaları tarihsel olarak üçe ayırabilmek mümkündür: Birinci dönem Soğuk Savaş dönemidir ki bu dönemde NATO'nun görevi hem açık hem nettir, SSCB'nin caydırılması. İkinci dönem Soğuk Savaş ile 11 Eylül saldırıları arası dönemdir. NATO tarihinde ilk defa bu dönemde güç kullanmıştır. 11 Eylül saldırılarından günümüze kadar olan dönemin temel özelliği ise güvenliğe yönelik tehditin artık dünyanın herhangi bir yerinden gelebilmesidir. Bu dönem ile ilgili olarak diğer bir değişiklik ise düşman tanımında olmuştur. Nitekim 11 Eylül saldırılarıyla birlikte düşman bir devlet veya devletler grubu

¹⁴² Keir A. Lieber ve Gerard Alexander, "Waiting for Balancing", *International Security*, 30,1 (2005), s. 109-139.

¹⁴³ Francis Fukuyama, *Neo-conların Sonu: Yol Ayrımındaki Amerika*, (İstanbul: Profil Yayınları, 2006), s. 22.

¹⁴⁴ F. Gregory Gause, "Can Democracy Stop Terrorism", *Foreign Affairs*, 84,5 (2005), s. 64.

¹⁴⁵ Rasim Özgür Dönmez, "Küreselleşme, Batı Modernliği ve Şiddet: Batı'ya Karşı Siyasal İslam", *Uluslararası İlişkiler*, 1,4 (2004), s. 81-114.

¹⁴⁶ Şevket Ovalı, "AB'nin Terörizmle Mücadele Politikasındaki Dönüşüm: 11 Eylül ve Madrid Saldırıları'nın Etkisi", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 5,3 (2006), s. 77-102.

değil, artık bir terör örgütüdür. ABD Başkanı Bush'un terörle savaş konsepti bu kararın uygulamaya geçmiş halidir.

NATO kuruluşundan Soğuk Savaşın sonuna kadar geçen dönemde üyelerine güvenlik sağlama görevini tam olarak yerine getirdiği öne sürülebilir. Fakat 11 Eylül saldırıları hem dünyanın hem NATO'nun gündemine uluslararası terörizmi taşımıştır. Bu konuda atılan en önemli adım ise Afganistan'a kuvvet gönderme adımı olmuştur.¹⁴⁷ Üçüncü bölümde anlatılacağı üzere bu harekatta Türkiye başından itibaren rol almış ve iki dönem bu kuvvetlerin emir komutasını yürütmüştür.

NATO politikalarının ABD politikalarının bir devamı veya paralelinde kararlar alındığı kabul gören bir görüştür. Buna örnek olarak terörizmin tehdit olarak algılanması verilebilir.¹⁴⁸ Nitekim ilk başta ABD'nin çoğunlukla kendi imkân ve kabiliyetleri ile başlatmış ve sürdürmüş olduğu Afganistan operasyonuna NATO ancak Ağustos 2003 tarihinde Afganistan'da bulunan askeri kuvvetlerin emir komutasını devir almasıyla katılım sağlamıştır. Bu çerçevede, Afganistan'da konuşlanan Uluslararası Güvenlik Destek Gücü (*International Security Assistance Force, ISAF*) Afganistan'daki harekâtın emir komutasını ABD'den devr almıştır. Bu hamle ile NATO'nun terörizmle mücadelesi pratiğe bürünmüştür. Bu harekâtın uluslararası kamuyunda destek alması Türkiye'nin terörle mücadelesine pozitif katkı yaptığı ifade edilebilir.

11 Eylül saldırıları sonrası NATO'nun performansı iki açıdan değerlendirilebilir. İyimser bakış açısına sahip akademisyenler, NATO'nun geniş bir yelpazede kendine verilen görevleri icra ettiğini ileri sürerken, daha karamsar bir bakış açısına sahip akademisyenler ise Afganistan'da açık bir ilerleme kaydedilememesi, Hint Okyanusundaki korsanlıkla mücadele operasyonlarının çok fazla mali külfet getirmesi ve Libya operasyonuna ittifak

¹⁴⁷ Armağan Kuloğlu, *60. yılında NATO ve Türkiye ilişkileri Rapor No:2*, (Ankara: ORSAM, 2009), s. 1-37.

¹⁴⁸ Arif Bağbaşıoğlu, *NATO'nun Dönüşümünün Balkanlara Yansımaları*, s. 2.

üyelerinin büyük bir bölümünün katılmamasını ileri sürerek eleştirmektedirler.¹⁴⁹ Esasen NATO 1990’larda Balkanlardaki çatışmalara müdahale etmeye başlaması ile birlikte başarı kriterleri kökten değişmiştir. Çünkü geleneksel savaş terimlerinin yerini daha farklı terimler almıştır. Bu durum zafer ve başarı kıstasını da değiştirmiştir.¹⁵⁰ 11 Eylül saldırıları bir taraftan Afganistan’da olduğu gibi alınan kararları hızlandırmış, diğer taraftan da bu harekâtları mümkün kılmıştır. Diğer bir deyişle, bu saldırılar düzenlenmeseydi bu harekâtın da gerçekleştirilemeyeceği ifade edilebilir.¹⁵¹ 11 Eylül saldırılarının en önemli sonuçlarından birisi de küresel terörün dünya kamuoyunda yer almasıdır. NATO bu farkındalığı artırmak için kuruluş yapısı içerisinde bir terörle mücadele mükemmeliyet merkezi kurulmasına karar vermiş ve bu çerçevede Haziran 2005’te Türkiye Cumhuriyeti bünyesinde bir NATO “Terörle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi” (TMMM) açılmıştır. Bu misyonun yaklaşık yirmi yıldır terörle mücadele yürüten Türkiye’ye verilmiş olması önemlidir.

Bu dönemde meydana gelen ve NATO güvenlik algısına etki eden iki neden de İran’ın nükleer silah sahibi olmak için uranyum zenginleştirme faaliyetlerine hız vermesi ve Kuzey Kore’nin çeşitli uzun menzilli silah sistemlerini denemesi ve bunu basınla paylaşmasıdır. Buna binaen 17 Mayıs 2010 tarihinde “NATO 2020 Garantili Güvenlik Dinamik Angajman” (*NATO 2020: Assured Security; Dynamic Engagement*) isimli raporunda bu iki ülkeden duyduğu endişeyi dile getirmiştir.¹⁵² Bu gelişmenin üzerine 14 Temmuz 2015 yılında İran ile P5 +1 ülkeleri olarak bilinen Çin, Fransa, Almanya, Rusya, İngiltere ve ABD ülkeleri ile nükleer silah yapımının kontrolüne yönelik bir anlaşma imzalanmıştır.¹⁵³ Bu antlaşma ABD Devlet Başkanı Barack Obama tarafından “İran’ın

¹⁴⁹ Michael Rühle, *Reflections on 9/11: A View From NATO*, s. 55.

¹⁵⁰ Age., s. 56.

¹⁵¹ Mark Webber, *NATO Beyond 9/11: Theoretical Perspectives*, (Palgrave MacMillan: 2013), s. 27.

¹⁵² “NATO 2020: Assured Security; Dynamic Engagement”, NATO, Erişim 15 Haziran 2022, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_85961.htm.

¹⁵³ “Iran Nuclear Deal: What it all Means”, BBC, Erişim 25 Haziran 2022, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-33521655>.

nükleer silah sahibi olması sonsuza kadar engellendi” şeklinde diplomatik bir başarı olarak ABD kongresi kayıtlarına geçmiştir.¹⁵⁴

Soğuk Savaş sonrası yayınlanan dört stratejik konsept NATO’nun güvenlik algısındaki dönüşümü gözler önüne sererken, son 1999 tarihli konseptin yayınlanmasından yaklaşık iki yıl sonra yaşanan 11 Eylül saldırıları kağıt üzerinde hızlı bir değişimi beraberinde getirmemiştir. Söz konusu konsept kağıdı, 2010 yılına kadar geçerliliğini korurken, 2010 yılında yayınlanan ve 11 Eylül saldırıları sonrası hazırlanan ilk stratejik konsept olma özelliği taşıyan belge Irak Savaşı ve Afganistan Harekatı gibi olaylardan alınan dersleri de içerecek şekilde hazırlanmıştır. Bu konseptte üç temel görev belirlenmiştir: Birincisi Washington Antlaşmasının 5. Maddenin özeti olan ortak savunma konusudur. Bu konunun hatırlatılmasının nedeni 5. Maddenin NATO tarihinde ilk kez 11 Eylül saldırıları sonucu uygulamaya geçirilmiş olmasıdır. İkincisi kriz yönetimi konusudur. Kriz yönetimi 1991 ve 1999 stratejik konseptlerinde de bulunmasına rağmen bir kez daha altı çizilmesinin nedeni dünya üzerinde artan kriz olarak adlandırılabilir olacak olayların artmasıdır. Söz konusu stratejik konsept hazırlandığı sırada dünyada yaşanan 2008 küresel finans krizi, Rusya’nın, Gürcistan ve Ukrayna’ya yönelik faaliyetleri vb. örnek olarak gösterilebilir. Üçüncü konu ise işbirliğine dayalı güvenlik konusudur. Her ne kadar Afganistan harekâtında NATO üyeleri büyük ölçüde ABD’yi desteklemiş olsa da bu harekâttan iki yıl sonra icra edilen Irak harekâtında İspanya ve İngiltere hariç diğer devletler çekimser kalmıştır.

11 Eylül sonrası dönemde öne çıkan zirvelerde alınan kararlar incelendiğinde; 2002 Prag Zirvesi, 11 Eylül olaylarından sonra toplanan ilk zirve toplantısı olması ve NATO’nun genişlemesine yol açması açısından önemlidir. NATO Genel Sekreteri General Lord Robertson’un 11 Eylül saldırılarından yaklaşık iki hafta sonra yaptığı konuşmada ifade ettiği

¹⁵⁴ “The Historic Deal That Will Prevent Iran From Acquiring a Nuclear Weapon”, Erişim 1 Temmuz 2022, <https://obamawhitehouse.archives.gov/issues/foreign-policy/iran-deal>.

üzere, bu saldırılar NATO'nun genişleme azim ve kararlılığını artırmıştır, buna paralel olarak Bulgaristan, Romanya, Estonya, Letonya, Litvanya, Slovakya ve Slovenya olmak üzere yedi ülkeye yapılan üyelik davetinden dolayı bu zirveye “dönüşüm zirvesi” adı verilmiştir. Soğuk Savaş sonrası ilk zirve olan Londra Zirvesi'nden benzer şekilde 11 Eylül saldırıları sonrası yapılan bu ilk zirvede de NATO'nun dönüşümünden bahsedilmiştir. Bu zirvede ayrıca kriz çıkan herhangi bir bölgeye kısa sürede ulaşacak Acil Mukabele Kuvveti (*NATO Rapid Force*, NRF) kurulması kararlaştırılmıştır.¹⁵⁵ Bu birimin kurulmasının nedeni bir terör saldırısı olması durumunda olaya vakit kaybetmeksizin müdahale edebilecek bir muharip kuvvetin hazır bekletilmesidir. 2004'te İstanbul'da gerçekleşen zirvede de 11 Eylül saldırılarının etkisinin devam ettiği ve özellikle NATO'nun terörle mücadeledeki istihbarat alanındaki eksikliğini gidermek için “Terörist Tehdit İstihbarat Birimi” teşkil edilmesine karar verildiği görülmektedir.¹⁵⁶

2006 Riga Zirvesi'nde ise ilk kez enerji güvenliği gündeme gelmiş “NATO'nun Enerji Güvenliğindeki Rolü” başlıklı bir rapor hazırlanmasına karar verilmiştir.¹⁵⁷ 2008 yılında düzenlenen Bükreş Zirvesi'nde “Siber Savunma Politikası” adı altında bir politika uygulamaya konulacağı kabul edilmiştir.¹⁵⁸ Strasburg/Kehl Zirvesi, 2009 yılında Fransa'nın NATO'nun askeri kanadına geri dönmesi üzerine hem bir Fransız şehrinde hem de bir Alman kentinde olmak üzere iki ayrı şehirde toplanan ilk ve tek NATO zirvesi olmuştur. Ocak 2009 tarihinde doğal gaz akışının kesintiye uğramasının oluşturduğu ciddi sonuç ve bu durumun Avrupa güvenliğine yönelik muhtemel etkisinden bahsedilmiştir.¹⁵⁹ 2010 Lizbon Zirvesi ise

¹⁵⁵ “Prague Summit Declaration”, *NATO*, Erişim 9 Nisan 2022, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_19552.htm,
¹⁵⁶ “İstanbul Summit Communiqué”, *NATO*, Erişim 22 Haziran 2022, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_21023.htm,
¹⁵⁷ “Riga Summit Declaration”, *NATO*, Erişim 27 Haziran 2022, https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_37920.htm#,
¹⁵⁸ “Bucharest Summit Declaration”, *NATO*, Erişim 29 Haziran 2022, https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm,
¹⁵⁹ “Strasbourg/Kehl Summit Declaration”, *NATO*, Erişim 11 Nisan 2022, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_52837.htm,

2010 yılından 2020 yılına kadar geçerliliğini koruması öngörülen yeni bir “Stratejik Konsept”in kabul edildiği zirve olarak tarihteki yerini almıştır. Aktif katılım modern savunma adı verilen bu stratejik konseptin ana özelliklerinin üyelerini her türlü tehdide karşı koruyabilmek, en zorlu krizleri yönetebilmek ve uluslararası istikrarı teşvik etmek olduğu ve bunun için diğer örgütler ve uluslarla daha iyi çalışabilme yeteneğine sahip olunması gerektiği ifade edilmiştir.¹⁶⁰ Sağlık, iklim, çevre ve su ilk kez güvenlik kaygısı ve alanı olarak belirlenmiştir.¹⁶¹ Bu stratejik konseptte de nükleer silahların caydırıcı bir yetenek olarak muhafaza edilmeye devam edileceği ve NATO’nun asıl hedefinin nükleer silahsız bir dünya olduğu belirtilmiştir. NATO’nun demokrasi zemininde evrensel kurallar çerçevesinde bir değerler topluluğu olduğunun altı çizilmiştir. Bu belgede kolektif savunma, kriz yönetimi ve işbirliğine dayalı güvenlik olmak üzere üç temel görevden bahsedilmiştir. Bu konuda dikkat çeken husus ön alıcı (*proactive*) bir anlayışla daha tehlike ortaya çıkmadan mümkünse kaynağında etkisiz hale getirmek maksadıyla gerekli tedbirler alınacaktır. Burada dikkat çeken bir diğer husus ise ittifak sınırları dışındaki tehdidin de müdahale kapsamına alınmış olmasıdır. Terörizm ve aşırıcılığın bir tehdit olarak devam ettiği, insan ve uyuşturucu kaçakçılığı ile mücadelenin öneminden bahsedilmiştir. Siber saldırıların her geçen gün arttığı, bu durumun bilgi güvenliğinin önemini ortaya çıkardığı belirtilmiştir. Enerji ve enerji tedarik zinciri güzergahlarının güvenliğinin önemine vurgu yapılmıştır. Bu stratejik konseptte hiçbir ülkenin NATO tarafından düşman olarak tanımlanmadığı ancak üye ülkelerden birine yapılabilecek bir saldırı esnasında bu durumun belirleneceği ifade edilmiştir. Alan dışı bölgelerde operasyon yapabilme kabiliyetinin muhafaza edileceği belirtilmiştir. NATO’nun Avrupa değerlerini benimsemiş olan tüm Avrupa devletlerine kapısı açık denilmek suretiyle NATO’nun Açık Kapı (*Open Door Policy*) politikası dile

¹⁶⁰ “Lisbon Summit Declaration”, NATO, Erişim, 11 Nisan 2022, https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68828.htm,

¹⁶¹ “Lisbon Summit Declaration”, Erişim 11 Nisan 2022,

getirilmiştir. Ayrıca Rusya'ya özel bir bölüm ayrılmış ve NATO Rusya ilişkisinin ikili anlaşmalar çerçevesinde geliştirilerek devam etmesinin önemi vurgulanmış, aynı temennilerin Rusya tarafından da karşılıklılık ilkesi bünyesinde paylaşılmasının öneminden bahsedilmiştir. Bu stratejik konseptte öne çıkan bir başka husus da Reform ve Dönüşüm başlığı altında bu iki kavramın öneminden bahsedilmiş olmasıdır. NATO kendini her zaman yenileyen bir örgüttür diyebiliriz. Hatta bu amaç için “NATO Müttefik Dönüşüm Komutanlığı” (*Allied Command Transformation, ACT*) adı altında bir birim de 19 Haziran 2003 tarihinden itibaren Norfolk Virginia'da faaliyetlerini sürdürmektedir.

NATO'nun dönüşüm faaliyetlerinden biri de 2012 Chicago Zirvesi'nde ortaya atılan ve bir sonraki zirve olan 2014 Galler Zirvesi'nde de ele alınan akıllı savunma (*smart defence*) konusu olmuştur.¹⁶² Akıllı savunmayı dönemin NATO Genel Sekreteri Anders Fogh Rasmussen ittifak üyeleri ile koordineli çalışarak daha az maliyetle daha fazla güvenlik sağlamaktır, şeklinde tanımlamıştır.¹⁶³ 2014 Galler Zirvesi'ne Rusya'nın Kırım'ı işgal etmesi damgasını vurmuştur. Rusya, Soğuk Savaş sonrası ilk kez tehdit olarak yeniden belirlenmiştir.¹⁶⁴ 2016 Varşova Zirvesi'nde Rusya'nın Baltık, Karadeniz ve Doğu Akdeniz'de faaliyetleri ile sorumsuz ve saldırgan nükleer retoriği, NATO hava sahasının tekrarlanan ihlalleri eleştirilmiştir.¹⁶⁵ IŞİD'in Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesinde ciddi bir tehdit oluşturduğu ilk kez gündeme gelmiştir.¹⁶⁶ Hibrit tehditler ilk kez NATO gündemine girmiştir. 2018 Brüksel Zirvesi'nde siber güvenlik ve enerji güvenliği, hibrit tehditler, IŞİD konularının önemi vurgulanmıştır. Toplam 4.500'den fazla askeri içeren

¹⁶² Chicago Summit Declaration, NATO, Erişim 11 Haziran 2022. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_87593.htm?selectedLocale=en.

¹⁶³ “NATO Secretary General calls for "Smart Defence" at Munich Conference”, NATO, Erişim 12 Haziran 2022, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_70327.htm?selectedLocale=en.

¹⁶⁴ “Wales Summit Declaration”, NATO, Erişim, 11 Nisan 2022, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm.

¹⁶⁵ “Warsaw Summit Communiqué”, NATO, Erişim, 30 Mart 2020, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm.

¹⁶⁶ “Warsaw Summit Communiqué” Erişim, 30 Mart 2022.

Estonya, Letonya, Litvanya ve Polonya’da dört çok uluslu savaşa hazır tabur büyüklüğünde savaş grubu oluşturulmuştur. 2019 Londra Zirvesi’nde, Rusya’nın saldırgan eylemlerinin Avrupa-Atlantik güvenliği için bir tehdit oluşturmaya devam ettiği söylenmiştir.¹⁶⁷ Çin’den ilk defa bir tehdit olarak bahsedilmiştir.¹⁶⁸

Tablo 2.2. 11 Eylül Saldırıları Sonrası Yapılan NATO Zirve Toplantıları ve Ele Alınan Tehditler (2002-2022)

Tehditler Zirve Top.	İŞİD/DEAŞ	Rusya	Terörizm	Çin	Çevre İklim Su, Sağlık	Enerji	Siber	Nükleer	Biyolojik Kimyasal	Hibrit
Prag (2002)			✓				✓	✓	✓	
İstanbul (2004)			✓					✓	✓	
Riga (2006)			✓			✓	✓	✓	✓	
Bükreş (2008)			✓			✓	✓	✓	✓	
Lizbon (2010)			✓		✓	✓	✓	✓	✓	
Chicago (2012)			✓		✓	✓	✓	✓	✓	
Galler (2014)	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓
Varşova (2016)	✓	✓	✓			✓	✓	✓	✓	✓
Brüksel (2018)	✓	✓	✓			✓	✓	✓	✓	✓
Londra (2019)		✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓
Madrid (2022)		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

¹⁶⁷ “Declaration on a Transformed North Atlantic Alliance” NATO, Erişim, 18 Nisan 2022, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23693.htm,

¹⁶⁸ “Declaration on a Transformed North Atlantic Alliance”, Erişim, 18 Nisan 2022.

En son düzenlenen 2022 Madrid Zirvesi'nde ittifakın Soğuk Savaş sonrası dördüncü kuruluşundan itibaren ise sekizinci Stratejik Konsepti yayınlanmıştır. Bu stratejik konseptte de öne çıkan husus Rusya ile birlikte Çin'in ilk kez bir NATO Stratejik Konseptine dâhil olmasıdır. Çin ile birlikte NATO'nun bir ülkeden beklediği tehdit ikiye yükselmiştir. Bu stratejik konseptte ayrıca Rusya Federasyonu'nun uluslararası barışı Ukrayna saldırısı ile bozduğu, istikrarlı ve bağımsız bir Ukrayna'nın Avrupa Atlantik güvenliği için vazgeçilmez olduğu belirtilmiştir. Terörizmin bir diğer istikrarsızlık ve tehdit olarak görülmeye devam ettiği ifade edilmiştir. Bu stratejik konseptte 2010 yılında yayınlanan stratejik konsept gibi savunma ve caydırıcılık, kriz yönetimi ve kolektif güvenlik olmak üzere üç ana görev tanımlaması yapılmıştır. Yine 2010 ile benzerlik gösteren bir madde olarak NATO'nun nükleer silahlar var olduğu sürece nükleer bir ittifak olarak kalmaya devam edeceği belirtilmiştir. İnsan güvenliği, kadın ve cinsiyet eşitliği konusundan bahsedilmesi dikkat çeken hususlardandır. Bir önceki stratejik konseptten farklı olarak Avrupa Atlantik bölgesi Rusya'nın saldırganlıkları yüzünden barış içinde olmadığı (2010'da bu bölgenin barış içinde olduğundan bahsedilmiştir) şeklinde bir ifade kullanılmıştır. Rusya'nın hareketlerinin tüm ittifak üyelerinin güvenliğini etkilediğini ve Rusya tarafından herhangi bir müttefikin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne bir saldırı yapabilme ihtimalini görmezden gelemeyiz demek suretiyle Rusya yeniden düşman olarak tanımlanmıştır. Halbuki, 2010 stratejik konseptinde Rusya ile koordineli bir şekilde yaşamaya devam edileceği ve Rusya'nın bir tehdit oluşturmadığı şeklindeki ibarelerden sonra her yıl yayımlanan bildiride kullanılan ifadeler NATO için bir paradigma değişikliği olarak kabul edilebilir. 2014 Galler Zirvesi ile birlikte Rusya'nın faaliyetlerinden duyulan rahatsızlık sıralı zirve toplantılarında ifade edilmiş olmasına rağmen bu denli açık bir tehdit tanımlaması Soğuk Savaş sonrası bir ilk olma özelliğini göstermektedir. Yine başka bir tehdit tanımlaması da otoriter yönetimler olarak bahsedilmiş ve bu devletlerin şeffaf olmadığı ve balistik füzeler ile nükleer silahlara

yatırım yapmakta olduğu ve bu durumun ittifakın temel değerlerine tehdit oluşturduğu ifade edilmektedir. Bu otoriter yönetimlerin hibrit ve vekaleten (*proxy*) savaş yöntemlerini kullanabilecekleri ifade edilmiştir. Yine ekonomik zorluklar, enerji güvenliği zorunlu göç ve bilgi manipülasyonu gibi konular ittifakın güvenliğini etkileyen etkenler olarak sayılmıştır. Bu sayılan güvenlik alanları birinci bölümde üzerinde durulduğu gibi yeni güvenlik alanlarıdır. Yani askeri güvenliğe ek olarak ekonomik, sosyal ve çevresel konularında güvenlik alanına dahil olduğu güvenliğin genişlemesi kapsamında değerlendirilebilir. NATO'nun güvenlik algısı değişimlerinin literatürle paralel olarak yeni güvenlik alanlarını da gündemine alarak bu yeni tehditlerle mücadele tarzları geliştirmekte olduğu ve Siber Güvenlik Mkemmelliyet Merkezi gibi yeni birimler oluşturduğu yani yeni durumlara kendini adapte ettiği görülmektedir.

NATO'nun kuruluşundan bu yana geçirdiği dönüşümün uluslararası politikada yaşanan değişimlere paralel olduğu görülürken, ana güvenlik algısının şekillenmesinde terörizm ve bireysel devletlerden duyulan tehditlerin başı çektiği ifade edilebilir. Her ne kadar yeni güvenlik gündeminde yer alan konular tehdit olarak yıllar içerisinde alınan kararlarda NATO'nun gündemine gelse de halen ye ülkelerin güvenliklerini ilgilendiren askeri ve asimetrik tehditler en önemli gündem maddeleri arasında yer almaktadır. Sonraki bölümde NATO'nun tarihsel süreçte geçirdiği değişimin Türkiye'ye yansımaları analiz edilecektir.

III. BÖLÜM

11 EYLÜL SONRASI TÜRKİYE’NİN GÜVENLİK ALGISININ, DEĞİŞİMİ VE ANALİZİ

Bu bölümde Türkiye Cumhuriyeti’nin güvenlik algısındaki değişim, NATO güvenlik algısı çerçevesinde ele alınacak olup benzerlikler ve farklılıklara dikkat çekilecektir. Öncelikle Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan itibaren güvenlik algısına etki eden etkenler incelenecek, ardından 2001-2022 arası dönemde Milli Güvenlik Kurulu (MGK) basın bildirileri ile söz konusu dönemdeki iktidar partilerinin hükümet programları incelenerek kamuoyuna yansıyan tehdit değerlendirmesi analiz edilecektir. Her ne kadar MGK’da alınan kararlar doğası gereği gizli olsa da sonuç raporlarından ön plana çıkan konuların değerlendirilebilmesi mümkündür. Özetle bu bölümde tezin araştırma sorusuna cevap verilmeye çalışılacaktır. Bu kapsamda önceki bölümde incelenen NATO’nun güvenlik algısının, Türk güvenlik algısına etkileri klasik realist perspektiften incelenecektir.

3.1. Türkiye’nin Jeopolitik Konumu

Türk güvenlik algısını etkileyen etkenlerin başında Türkiye’nin bulunduğu coğrafi konum gelmektedir. Türkiye’nin jeopolitik konumu tarihsel olarak Sümer, Hitit ve Lidya uygarlıklarının bu coğrafyada kurulması, Anadolu’nun Mezopotamya, Mısır ve Helen medeniyetleri ile komşu olması ve Doğu Roma ve Osmanlı gibi büyük imparatorluklara ev sahipliği yapması dikkate alındığında daha iyi anlaşılmaktadır. Türkiye, bir yandan Ortadoğu’nun başarısız devletler (*failed states*) olarak tanımlanan istikrarsız devletleri ile Avrupa’nın istikrarlı devletleri arasında tampon bölge, diğer yandan ise batı ve doğu medeniyetleri arasında bir köprü görevi görmektedir. Bu konum, doğu batı ve kuzey-güney akınlarında geçilmek istenen en kısa güzergâh olduğundan bu coğrafya ve hinterlandında tarihte çok sayıda devlet kurulmuş ve yıkılmıştır.

Türkiye'nin dünya üzerindeki konumu risk ve fırsatları bünyesinde barındırmaktadır. Bu sebeple Türkiye'nin güvenlik algısı analiz edilirken coğrafi konum ve tarihi miras göz önünde bulundurulmalıdır.¹⁶⁹ Türkiye'nin coğrafi konumu ve Soğuk Savaş sonrası gelişen etnik dini kutuplaşmalar ve jeopolitik diğer gelişmeler Türkiye'de güvenliğin sadece askeri olarak algılanmasının yeterli olmadığını ortaya koyan nedenlerdir.¹⁷⁰ Birinci bölümde askeri güvenliğe ek olarak yeni güvenlik alanlarından ayrıntılı olarak bahsedildiği gibi bu alanlar ekonomik, siyasal, sosyal ve çevresel alanlardır. Ayrıca bulunduğu coğrafya ve Akdeniz ile Karadeniz arasındaki tek su yolu olan Boğazları elinde tutmasından dolayı Türkiye orta büyüklükte bir devlet olmasına rağmen, uluslararası politikada önemli bir etki kapasitesi ve alanına sahiptir.¹⁷¹ Fakat Türkiye bu etki alanı ile doğru orantılı olmayan bir güvenlik sendromu ile yaşamaktadır. Bu kültürel durum tüm toplumsal gelişme alanlarının önüne geçmektedir.¹⁷²

3.2. Türkiye'nin Güvenlik Algısı: Tarihsel Arka Plan

Türkiye'nin 11 Eylül sonrası güvenlik algısındaki değişimi anlayabilmek için öncelikle tarihsel olarak güvenlik algısının kısaca ele alınması yerinde olacaktır. Bu çerçevede, bu bölümde Osmanlı İmparatorluğu döneminden başlayarak 11 Eylül saldırılarına kadar olan dönemindeki güvenlik algısı incelenecektir.

Türk güvenlik politikası geleneksel olarak devlet merkezlidir ve devletin kutsallığı üzerine kuruludur. Türkiye'nin güvenlik politikası ülkenin toprak bütünlüğünün ve ulusal bağımsızlığın korunması olarak ortaya çıkmaktadır.¹⁷³ Türkiye'nin tarihsel olarak tutarlı ve

¹⁶⁹ Mustafa Aydın, Fulya, Ereker, "Türkiye'de Güvenlik: Algı, Politika, Yapı", *Uluslararası İlişkiler*, 11,43 (2014), s. 127-156.

¹⁷⁰ Lenore Martin, "Turkey's National Security in the Middle East", *Turkish Studies*, 1,1 (2000), s. 83-106.

¹⁷¹ Mustafa, Aydın, Fulya, Ereker, "Türkiye'de Güvenlik: Algı, Politika, Yapı", s. 127-156.

¹⁷² Mustafa Aydın, *Security Conceptualisation in Turkey içinde Security and the Environment in the Mediterranean*, ed.H. Günter Brauch, (Berlin: Springer, 2003), s. 345.

¹⁷³ Ali L. Karaosmanoğlu, "The Evolution of the National Security Culture and the Military in Turkey Source" *Journal of International Affairs*, 54,1 (2000), s. 199-216.

reel politiğe uygun bir ulusal güvenlik stratejisine sahip olduğunu ifade edebilmek mümkündür. 18. yüzyılda başlayan Batılılaşma fikri güvenlik alanında da etkili olmuştur.¹⁷⁴ Güvenliğin devlet merkezli olarak görülmesi Osmanlı'dan Türkiye'ye geçmiş ve bu Türkiye Cumhuriyeti'nde statükoculuk şeklinde biçimlenmiştir.¹⁷⁵ Sevr sendromunun¹⁷⁶ da Türkiye'nin dış politikasında batıcılık ve statükoculuk kadar etkili olduğu ifade edilebilir, nitekim büyük devletler tarafından içişlerine müdahale yoluyla Türkiye'nin parçalanması olarak tezahür eden bu korku hem siyasiler tarafından gündemde tutulmuş hem de medya tarafından körüklenmiştir.¹⁷⁷

Türkiye Cumhuriyeti 1923 yılında kurulduğundan günümüze kadar güvenlik olgusunu hep ön planda tutmuştur. Birinci bölümde ifade edildiği üzere, Türkiye'nin güvenlik olgusu realizm kuramı ile örtüşmektedir. Bunun hem iç hem de dış sebepleri vardır. Birinci Dünya Savaşının getirdiği toprak kaybı ve yıkım ve müteakiben cebir yoluyla imzalattırılan Sevr Antlaşması Türk karar alıcıların her daim düşünce yapısını etkilemiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü müteakip kurulan Türkiye Cumhuriyeti imparatorluk döneminden kalma bazı problemleri de devir almıştır. Cumhuriyetin ilk yılları varoluşa yönelik doğrudan bir tehdit olarak nitelenen etnik ve dini temelli isyanları bastırmak konusunda çaba gösterilmiştir. Bu varoluşsal kabul edilen tehdit günümüze kadar özellikleri değişmekle birlikte varlığını korumuştur. Kısacası bölünme korkusu veya Sevr Sendromu olarak adlandırılabilir bu algı Türk güvenlik algısının odak noktasını oluşturmuş ve oluşturmaya devam etmektedir. Cumhuriyetin kurulmasını müteakip Batılı büyük güçlerin

¹⁷⁴ Age., s. 199-216.

¹⁷⁵ William Hale, "Türk Dış Politikası: 1774-2000", çev. Petek Demir, (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2003), s. 48-49.

¹⁷⁶ Sevr Sendromu, kısaca toprak kaybetme korkusu olarak tanımlanabilir. Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme ve çöküş döneminde kaybettiği topraklar ve bunun sonucunda imzalattırılan Sevr Antlaşması ile sonuçlanan süreç günümüzde de Türk Karar vericilerin ve askerlerin üzerinde etki eden psikolojik bir durumdur, denilebilir. Ancak tarihi kökenleri itibarı ile dikkate alınmaya değer görülmektedir.

¹⁷⁷ Baskın Oran, "Türkiye Kabuk Değiştirirken AKP'nin Dış Politikası", *Birikim* 184,1 (2004), s. 184-185.

oluşturduğu tehdit devam etmiş ve Lozan Antlaşması müzakerelerinde çözülemeyen konular (Boğazlar, Musul, Hatay meselesi) sonuçlandıkça bu tehdit azalmıştır.¹⁷⁸

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan beri Türk güvenlik algısı askeri ve sivil bürokratik elit tarafından şekillenmiştir. Bu algının iki önemli bileşeni toprak kaybetme ve coğrafi belirlenimciliktir.¹⁷⁹ Yukarıda da ifade edildiği üzere, toprak kaybetme korkusunun tarihi derinlikleri olsa da Sevr antlaşması ile zirve yapmıştır.¹⁸⁰ Sevr Sendromu olarak bilinen bu algı komşularla iyi ilişkiler kurmayı engellemiş ve özellikle batı ülkelerinin Türkiye'yi bölmek istediğine dair bir ön kabul oluşmuş ve 1923 tarihinden itibaren Türk güvenlik algısını şekillendirmiştir.¹⁸¹ Diğer unsur olarak coğrafi belirlenimciliğin yansıması ise Türkiye'nin üzerinde bulunduğu coğrafi konumun sağladığı avantajlar yanında bu avantajı ele geçirmek isteyen güçler tarafından her an saldırı altında kalınabileceği ve dış güçler tarafından tehdit oluşturulduğu algısı güvenlik alanına sirayet etmiştir.¹⁸² Bu politikanın yansımalarını Türk güvenlik anlayışını biçimlendiren “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” ilkesinde de görebilmek mümkündür. Bu ilke çerçevesinde yeni kurulan Cumhuriyet, kendi topraklarına bir saldırı olmadıkça irredentist (*yayılmacı*) politika izlememe yönünde bir tavır sergilemiştir.

Türkiye Cumhuriyeti için tehdit sadece toprak bütünlüğüne karşı hissedilen tehdit değil, aynı zamanda ekonomik tehdit olarak da algılanmıştır.¹⁸³ Ekonomik güvenlik Türk

¹⁷⁸ Haluk Ülman, “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etmenler (1923-1968) I”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 23,3 (1968), s. 244.

¹⁷⁹ Pınar Bilgin, “Turkey’s Changing Security Discourses: The Challenge of Globalisation.” *European Journal of Political Research*, 44 ,1 (2005), s. 175-201.

¹⁸⁰ A. L. Karaosmanoğlu, “Turkish Security Culture: Evolutionary or Carved in Stone”, içinde *Perceptions and Misperceptions in the EU and Turkey*, der. Peter M. E. Volten, (Hollanda: The Centre of European Security Studies, 2009), s. 29-30.

¹⁸¹ Mustafa Aydın, “Securitization of History and Geography: Understanding of Security in Turkey.” *Southeast European and Black Sea Studies*, 3,2 (2003), s. 163-184.

¹⁸² *Age.*, s. 163-184.

¹⁸³ Gökhan Çetinsaya, “A Tale of Two Centuries: Continuities in Turkish Foreign and Security Policy”, içinde *Contentious Issues of Security and the Future of Turkey*, der. Nurşin Ateşoğlu Güney, (Aldershot: Ashgate Publishing, 2007), s. 5.

kurucularına göre bağımsızlık ile eşdeğer tutulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün "Asıl bağımsızlık iktisadi bağımsızlıktır," sözüne paralel olarak daha Cumhuriyet ilan edilmeden önce İzmir İktisat Kongresini toplaması ve beşer yıllık ekonomik kalkınma planlarına önem vermesi bu durumu doğrular niteliktedir. Nitekim, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasına sebep olan ana etkenlerden biri olan Duyuni Umumiye kurumu olduğu kanısı da bu güvenlik algısının şekillenmesinde etkili olmuştur.¹⁸⁴ Büyük güçlerin ekonomik alanda Osmanlı maliyesini ele geçirmesi ve devletin bir borç bataklığına sürüklenmesi ve bu borçların faizlerini bile ödeyemeyecek hale gelmesi ekonomik bağımsızlığı ön plana çıkarmaktadır.

19. yüzyılın sonlarından 1952 yılında NATO'ya üye olduğu tarihe kadar Türk güvenlik kültürü, toprak kaybı ve dış politikada yalnız kalma korkuları temelinde şekillenmiştir.¹⁸⁵ Temel olarak devletin ulusal sınırları, egemenliği ve toprak bütünlüğünü içeren güvenlik anlayışı birinci bölümde ele alınan realizm kuramının argümanlarıyla örtüşmektedir. Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası Batı bloğuna kaymasının önemli nedenlerinden birisi SSCB'nin 17 Aralık 1925 tarihli "Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması"'nın süresini uzatmaması, Türkiye'den Kars ve Ardahan'ı talep etmesi ve Boğazlardan üs talep etmesi olmuştur.¹⁸⁶ Sovyetler Birliği kaynaklı bu tehdit Türkiye'nin NATO'ya üye olma arayışını beraberinde getirmiştir, bu çerçevede Soğuk Savaş süresince, Türk güvenlik yapısı düşünüldüğünde en önemli sütunun NATO üyeliği olduğu ifade edilebilir. Türkiye, NATO üyeliği ile hem kendi güvenliğini NATO şemsiyesine almış hem de Batı ülke ve değerleri ile yakından temas halinde olmuştur. Devlet merkezli güvenlik kültürü, Soğuk Savaş dönemi boyunca da varlığını korumuştur.

¹⁸⁴ Mustafa Aydın, "Türkiye'de Güvenlik Algılaması", içinde *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe* der. Mustafa Aydın, (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015), s. 491-508.

¹⁸⁵ Ali L. Karaosmanoğlu, "The Evolution of the National Security Culture, s. 199-216.

¹⁸⁶ Feridun Cemal, Erkin, *Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, (Ankara:Başınur Matbaası, 1968), s. 246-247.

Soğuk Savaş esnasında Türkiye NATO'nun kanat ülkesi olarak İttifak'ın güneydoğu bölgesi için gerekli emniyeti sağlamıştır.¹⁸⁷ Soğuk Savaş dönemi boyunca Türkiye'nin güvenlik algısı NATO'nun çizdiği çerçevede şekillenmiştir. Zaten Türkiye'nin 1952 yılında NATO'ya üye olmasının en önemli etkenlerden bir tanesi SSCB'den duyulan tehdittir. Elbette bu durumun dönem dönem istisnaları olmuştur. 1960'lı yıllardan itibaren Yunanistan ile yaşanan Kıbrıs kaynaklı sorunlar ve Johnson mektubu buna örnek gösterilebilir.¹⁸⁸ Soğuk Savaş döneminde NATO üyeliği ile güvenliğini sağladığını düşünen bir Türkiye var olmasına rağmen Soğuk Savaş sonrası özellikle de Soğuk Savaş'ın bitimine yakın baş gösteren PKK terörünün başlaması ile birlikte bölünme korkusu tekrar gündeme gelmiştir.¹⁸⁹

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte iki kutupluluk son bulmuş devletler yeni politikalar ve müttefikler geliştirmişlerdir. Değişen bu güvenlik algısı sonucu Türkiye de kendi politikalarını yeni oluşan duruma uyarlama gereği hissetmiştir.¹⁹⁰ Soğuk Savaş boyunca bir kanat ülkesi olarak Avrupa'nın güvenliğine katkı sağlayan Türkiye'nin konumu özellikle Soğuk Savaş'ın bitimini müteakip müttefiklerce sorgulanır hale gelmiştir.¹⁹¹ Hatta Orta Doğu'dan kaynaklanan sorunlarla Türkiye sınır komşusu olduğu için artık Türkiye'nin Avrupa güvenliğine zarar verebileceğini ileri sürenler dahi olmuştur.¹⁹² Soğuk Savaş'ın bitmesi ile NATO'nun öneminde azalma belirmiş olsa da ABD, ikinci bölümde anlatıldığı üzere NATO'yu işlevsel kılabilmek adına NATO'ya terörle mücadele görevi, işbirliği, koordinasyon ve barışı koruma gibi özellikler kazandırarak misyonunun korumasını

¹⁸⁷ H. Kramer, *Avrupa ve Amerika Karşısında Değişen Türkiye*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2001), s. 297.

¹⁸⁸ Faruk Sönmezoglu, *II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası*, (İstanbul: Der Yayınları, 2006), s. 207.

¹⁸⁹ Pınar Bilgin "Turkey's Changing Security Discourses: The Challenge of Globalisation", *European Journal of Political Research*, 44,1 (2005), s. 186.

¹⁹⁰ M. Demiray, İ.H. Işcan, "Uluslararası Sistemde Güvenlik Kavramının Değişimi Ekonomik ve Jeopolitik Arka Planı", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21,1 (2008), s. 41-170.

¹⁹¹ Tarık Oğuzlu, "The Clash of Security Identities: The Question of Turkey's Membership in the European Union", *International Journal*, 57,4 (2002), s. 591-592.

¹⁹² Ian O. Lesser, *Bridge or Barrier? Turkey and the West After the Cold War*, (Santa Monica: RAND, 1992), s. 8.

sağlamıştır.¹⁹³ Türkiye bu barışı koruma misyonlarında aktif olarak görev almıştır. Özellikle 11 Eylül saldırıları sonrası NATO’nun her türlü terör örgütü ile mücadeleyi görev kapsamına alması Türkiye lehine bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Soğuk Savaş sonrası Avrupa’nın güvenliği için Türkiye Soğuk Savaş dönemine göre seviye kaybetse de ABD’nin Irak operasyonları için özellikle hava üslerini kullandırması bakımından Türkiye’nin ABD için değeri azalmamıştır.¹⁹⁴

Birinci bölümde ayrıntılı olarak incelendiği gibi, Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu ve askeri güvenlik ağırlıklı görece güvenli ortamı Soğuk Savaş sonrası yerini öngörülemezliğe ve gri tehditlere bırakmıştır. Bu durum Türkiye açısından hem bir avantaj hem de bir güçlük oluşturmuştur. Yeni kurulan Orta Asya devletlerine model ülke olma gayreti Batı ülkeleri tarafından takdirle karşılanırken, etnik milliyetçilik duygularının yayılması Türk kimliğini olumsuz yönde etkilemiştir.¹⁹⁵ Bu fırsatlar ve riskler Türkiye’nin aktif bir dış politika uygulamasını gerektirmiştir.¹⁹⁶ Ancak Türkiye’de genel olarak kabul gören askeri tandanslı güvenlik algısı Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan konvansiyonel olmayan güvenlik farklılıklarına cevap vermede zorlanmaktadır.¹⁹⁷

Türkiye’nin güvenlik kaygıları bu yeni dönemde de azalmamıştır. Bunun sebepleri Balkanlarda Yugoslavya’nın dağılması, Ortadoğu’da Irak’ın Kuveyt’i işgali ve istikrarsız bir bölge oluşması ve Kafkaslar’da yaşanan çatışmalara komşu olduğundan bu gelişmeler Türkiye’yi direk olarak etkilemiştir. Türkiye’yi etkileyen tehditlere askeri tehditlerin

¹⁹³ S. Kesgin, *Güvenlik Kavramı ve Türkiye’de Ulusal Güvenlik: Değişenler ve Değişmeyenler*, Uluslararası Güvenlik Kongresi, (Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Yayınları, 2014), s. 1111-1112.

¹⁹⁴ Atilla Eralp, “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye ve Avrupa Birliği”, içinde, *Türkiye’nin Yeni Dünyası: Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri*, der.A. Makovsky, S. Sayarı, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2002), s. 235-254.

¹⁹⁵ Gencer Özcan, “Doksanlı Yıllarda Türkiye’nin Değişen Güvenlik Ortamı”, içinde *Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar: En Uzun Onyıl*, der. Gencer Özcan, Şule Kut, (İstanbul: Boyut Kitapları, 1998), s. 13-56.

¹⁹⁶ Barry Rubin, “Türkiye’nin Uluslararası Alanda Değişen Rolü”, içinde *Günümüzde Türkiye’nin Dış Politikası*, der. Kemal Kirişçi, (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2002), s. 4.

¹⁹⁷ Lenore Martin, “Turkey’s National Security”, s. 83.

yanısıra ekonomik, kitle imha silahlarının yayılması, bölgesel terörizm ve uzun menzilli füze tehdidi gibi çeşitli tehditler eklenmiştir.¹⁹⁸ Türkiye için iç tehdit olarak kabul edilen iki büyük tehdit kökten dincilik ve bölücülük tehditlerinin dış bağlantıları komşu ülkelere uzanmaktadır.¹⁹⁹

Doksanlı yıllar boyunca Türkiye'nin sorunları Kıbrıs başta olmak üzere Ege adalarından dolayı Yunanistan ile sorunlar, Suriye ile sınır aşan su sorunu, bölge ülkelerinden kaynaklı PKK sorunu idi.²⁰⁰ 1984 yılında başlayan yurt içi terör faaliyetleri Türk güvenlik algısına etki etmiş olup etnik ayrılıkçılık ulusal güvenliğe en büyük tehdit olarak tanımlanmıştır.²⁰¹ “Terör sorunu”, “Kürt sorunu”, “Doğu sorunu” gibi adlarla adlandırılan bu sorun Türkiye Cumhuriyeti tarafından varoluşsal bir tehdit olarak kabul edilmektedir. Soğuk Savaş'ın son yıllarında silahlı eylemlerine başlayan PKK terör örgütü ile mücadele Türk devlet aklı tarafından milli kimlik ve bütünlüğe bir tehdit olarak kabul edilmiş ve “bölücü terör” olarak adlandırılmıştır. Etnik Kürt milliyetçiliğine dayanarak ülkenin doğu ve güneydoğu bölgesinde ayrı bir devlet kurmak maksadıyla 1970'li yıllarının sonlarına doğru kurulan PKK terörünün kökenleri Osmanlının son dönemleri ile cumhuriyetin ilk yıllarına kadar dayanmaktadır.²⁰² Özellikle 1990'lı yıllarda Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde artan terör eylemleri, Türkiye Cumhuriyeti tarafından varoluşsal bir tehdit olarak kabul edilerek sert şekilde müdahale edilmiştir. 1999 yılında terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'ın Kenya'da Yunanistan büyükelçiliğinde yakalanmasını müteakip Türkiye'ye getirilmesiyle birlikte PKK terör örgütü militanlarını ülke dışına

¹⁹⁸ Zerrin Ayşe Öztürk, “Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Güvenlik Teorileri ve Türkiye'nin Güvenlik Algılamaları”, *21.Yüzyıl Dergisi*, 1,4 (2007), s. 35-49.

¹⁹⁹ Lale Sarıbrahimoğlu, “Interview with İsmet Sezgin, National Defence Minister”, *Jane's Defence Weekly*, 30,7 (1998), s. 48.

²⁰⁰ Ş. Kut, “Türkiye'nin Soğuk Savaş Sonrası Dış Politikasının Anahatları” içinde En Uzun Onyıl, der.Gencer Özcan ve Şule Kut, (İstanbul: Boyut Kitapları, 1998), (2000), s. 57-58.

²⁰¹ Burak Ülman, *Türkiye'nin Yeni Güvenlik Algılamaları ve Bölücülük*, , *Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar: En Uzun Onyıl*, der.Gencer Özcan, Şule Kut, (İstanbul: Boyut Kitapları, 1998), s. 108-109.

²⁰² Nihat Ali Özcan, M. Hakan Yavuz, “The Kurdish Question and Turkey's Justice and Development Party”, *Middle East Policy*, 8,1 (2006), s. 102-119.

çekmiş ve eylemlerine 2004 yılının yaz aylarına kadar ara vermiştir. Ancak PKK, 2004 yılından itibaren eylemlerine tekrar başlamıştır.

Türk güvenlik yapılanmasında önemli bir kurum olarak Milli Güvenlik Kurulu ön plana çıkmaktadır. 1961 Anayasası ile kurulan MGK teşkilatı, anayasal güvence altına alınmıştır. MGK, 1982 Anayasası'nda da konumunu korumuştur. En son 2018 yılında yapılan cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi uyum yasaları ve anayasa değişikliğinde de MGK mevcudiyetini korumuştur. MGK güvenlik alanında devletin en üst koordinasyon kurulusudur. MGK Cumhurbaşkanı'nın başkanlığında, Cumhurbaşkanı Yardımcıları, Adalet, Milli Savunma, İçişleri ve Dışişleri Bakanları ile Genelkurmay Başkanı, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlarının katılımları ile toplanmaktadır. Kurulduğu günden itibaren Türk iç ve dış güvenlik politikasının belirlenmesinde etkin rol oynayan MGK'nın kararları tavsiye niteliğindedir fakat uygulamada öncelikle ele alınan konular arasındadır.

2001 yılı itibarıyla Avrupa Birliği uyum yasaları çerçevesinde, Türk Silahlı Kuvvetlerinin siyasetteki etki gücü azalmaya başlamıştır. 2002 yılında AKP'nin tek başına iktidar olması ve 1991 yılından beri devam eden koalisyon hükümetlerinin son bulması da bu etkinin azalmasında rol oynamıştır. Koalisyonlar döneminde siyasete etki etmek için TSK tarafından siyasete etki etme aracı olarak kullanılan MGK'nın gerek asker üye sayısı gerekse asker kökenli genel sekreteri aracılığıyla daha etkili olduğu bilinmektedir. Koalisyon dönemlerinin kırılgan yapısının da yarattığı otorite boşluğunun da göz önünde bulundurulması gerekmektedir. TSK'nın karar alma mekanizmalarındaki etkisi 1980'de yapılan askeri darbe ile artmış ve yapılan anayasa ile Türk güvenlik ve dış politikasını etkilenmesinin önü açılmıştır. Elbette 1984 yılında başlayan PKK terör örgütünün silahlı eylemleri de TSK'nın Türk siyasetindeki ayrıcalıklı konumunun güçlenmesine yardımcı olmuştur. Ayrıca 1990 yılında başlayan Körfez Krizi TSK'nın siyasetteki etkisinin artmasının bir diğer nedeni olmuştur. Körfez Krizinin başlamasının ardından TSK Kuzey

Irak bölgesine Yıldırım, Çelik, Çekiç ve Şafak gibi isimler verilen büyük çaplı operasyonlar düzenlemiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri Soğuk Savaş Sonrası dönemde etkinliğini artırmıştır. Bunun nedenleri siyasi istikrarsızlık ve PKK terör örgütü kaynaklı ayrılıkçı faaliyetlerin oluşturduğu tehditin bir nevi orduya bırakılmış olmasıdır.²⁰³ İstikrarsızlığın sebepleri ise kısa süren koalisyon hükümetleri artan yolsuzluk iddiaları ve yaşanan ekonomik krizlerdir, bu durum halkın siyasetçilere olan güveninin azalmasına sebep olmuştur.²⁰⁴

Türkiye siyasetinde Ekim 2001 tarihinden itibaren seri bir değişiklik meydana gelmiştir. Bunun hem iç etkenler hem de dış etkenleri vardır. Kopenhag Kriterleri'nin etkisi ve uluslararası ortam dış etken ve 2002 yılında tek başına iktidar olan AKP politikaları ise iç etken olarak sayılabilir.

3.3. Geleneksel Sorunlar

Türk güvenlik algısında geleneksel sorun olarak Irak ve Suriye kaynaklı bölücü terör örgütü faaliyetleri ve Yunanistan ile yaşanan güvenlik ikilemleri ön plana çıkmaktadır. Bu sorunlar günümüzde de varlığını korumaktadır. Yunanistan ile yaşanan sorunların kaynağı Osmanlı'nın son dönemlerine kadar götürülebilir. Yunanistan Osmanlı'dan ilk ayrılan uluslardandır. Buna mukabil Türk Kurtuluş Savaşı'nda Türk ordusu tarafından yenilgiye uğramıştır. Cumhuriyet döneminde Kıbrıs müdahalesinde iki devlet bir kez daha karşı karşıya gelmiştir. Hatta bu olayın sonunda tepki olarak Yunanistan NATO'nun askeri kanadından ayrılmıştır. Bu karşılıklı çekişmenin etkisi günümüze kadar sirayet etmiştir.

Yunanistan ile son dönem ilişkilere bakıldığında kemikleşmiş sorunlar dolayısıyla ikili ilişkilerde gerilimin devam ettiği özellikle Akdeniz'in doğusunda Türkiye'nin hidrokarbon arama çalışmaları ve Libya ile yaptığı münhasır ekonomik bölge antlaşması ile

²⁰³ İlhan Uzgel, *Türk Dış Politikasının Oluşturulması, Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1*, der. Baskın Oran, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008), s. 85-86.

²⁰⁴ Serhat Güvenç, "Bir Dış Politika Aracı Olarak Türk Silahlı Kuvvetleri: Yetenekler ve Uygulamalar" içinde *Türk Dış Politikasının Analizi*, der. Faruk Sönmezoğlu, (İstanbul: Der Yayınları, 2004), s. 915.

arttığı görülmektedir. Geleneksel olarak bakıldığında, Türkiye-Yunanistan sürtüşmelerinde NATO ve ABD'nin arabuluculuk görevi üstlenerek gerilimin silahlı bir çatışmaya dönüşmesini engellediği görülmektedir. Her ne kadar her iki ülke de NATO üyesi olsa da Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkiler daha çok realism kuramı çerçevesinde güç, güç maksimizasyonu, silahlanma yarışı ve askeri tatbikatlar ile açıklanabilmektedir.

Suriye ile ilişkiler de Cumhuriyetin kuruluşuna kadar geriye götürülebilir. Lozan'da çözülemeyen konulardan biri olan Hatay meselesi çözüm sağlanana kadar iki ülke arasında gerginliğe sebep olmuştur. Soğuk Savaş sonrası Türkiye'nin güvenliğini en çok etkileyen olaylardan biri 1991 yılında Irak'ın işgali ve sonrasında Irak'ın kuzeyinin devlet otoritesinden mahrum kalmasıdır. Bu sayede PKK terör örgütü bu bölgeyi kendisi için güvenli bir bölge olarak kullanmış ve Lübnan Bekaa vadisindeki PKK kamplarını bu bölgeye çekmiştir. O tarihten itibaren Türkiye içinde sınırdan geçiş yapıp sonra tekrar üslerine dönen PKK terör örgütüncü yapılmış olan eylemlerde büyük bir artış görülmüştür. Özellikle 1992-1997 arası yıllarda PKK eylemleri zirve yapmıştır. Yapılan bu eylemlerde çok sayıda sivil ve asker hayatını kaybetmiştir. Dönemin TBMM Başkanı'na göre; terörün oluşturduğu maddi zararın 300 milyar dolar seviyelerinde olduğu tahmin edilmektedir.²⁰⁵ Terör sorunu ile ilintili olarak, 1990'lı yıllarda bir diğer sorun alanı Suriye olmuştur. Terör örgütü elebaşı Abdullah Öcalan'ın Suriye topraklarında barınıyor olması ve Fırat ve Dicle sularının paylaşılması konusunda anlaşmazlıklar oluşmuştur. Suriye ile günümüzde ise Suriye'de devam iç savaşın yansımaları göçmen krizi çerçevesinde görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Suriye iç savaşından en çok etkilenen ülkelerin başında gelmektedir. Savaşın başlaması ile birlikte Türkiye'ye göç eden resmi rakamlara göre yaklaşık üç buçuk milyon Suriyeli ve bunun yanısıra Afganistan ve diğer ülkelerden gelen mülteciler Türkiye için başlı

²⁰⁵ “25 yılda PKK ülkeye 300 milyar dolar zarar verdi”, *CNN Türk*, Erişim 28 Nisan 2022, <https://www.cnnturk.com/2008/turkiye/07/21/25.yilda.pkk.ulkeye.300.milyar.dolar.zarar.verdi/483606.0/index.html>.

başına bir iç güvenlik sorunudur.²⁰⁶ Özellikle sığınmacılar arasına sızmış olan terör örgütü mensupları problem teşkil etmektedir. ABD son dönem Suriye'nin kuzeyinde bulunan PYD/YPG olarak bilinen yapılanmayı PKK'dan ayrı tutarak silahlandırmaya devam etmektedir. Türkiye'nin tezi ise PYD/YPG'nin PKK terör örgütünün Suriye kolu olduğu ve bu yüzden yapılan bu yardımların Türkiye'ye karşı kullanılabileceğinden bu yardımın kesilmesini yönündedir. Bu konuda iki ülke arasındaki güncel kriz konularından birisini teşkil etmektedir. Tüm bu sıralanan sorunlar Şükrü Elekdağ'ın "iki buçuk savaş stratejisi" olarak ortaya koyduğu ve Yunanistan ile Suriye'nin dış sorunlar, PKK'nın ise iç sorun olarak kabul edildiği güvenlik tehditlerine işaret etmektedir.²⁰⁷

3.4. 11 Eylül Sonrası Dönem

İletişim ve ulaşımın hızlanması sonucu artan küreselleşme ile birlikte dünya global bir köy haline gelmiştir. Bunun yanında güvenlik tehditleri belirsizleşmiş ve çeşitlenmiştir. Bunun en önemli örneği ABD'ye yönelen 11 Eylül terör saldırılarıdır.²⁰⁸ Küreselleşme ulus devletlerin vatandaşları üzerindeki devlet baskısını da azaltmış ve devletlerin iç güvenliklerini sağlamasını zorlaştırmıştır.²⁰⁹ Bu durum iç ve dış güvenlik ayrımını ortadan kaldırmış güvenlik alanı bireyden küresel alana kadar geniş bir düzeye yayılmıştır. Bunun için işbirliğinin önemi artmıştır.²¹⁰

11 Eylül sonrası dönem dünyada olduğu gibi Türkiye'de de bir takım değişikliklere sahne olmuştur. Türkiye'de iç siyasette yaşanan değişimler ile 1999 Helsinki Zirvesi sonrası hızlanan AB uyum süreci de bunda etkili olmuştur. Özellikle 2002

²⁰⁶ "Türkiye'deki Mülteciler ve Sığınmacılar", Erişim, 08 Eylül 2022, <https://www.unhcr.org/tr/turkiyedeki-multeciler-ve-siginmacilar>.

²⁰⁷ Şükrü Elekdağ, "2 ½ War Strategy", *Perceptions*, 1,1 (1996), s. 33–57.

²⁰⁸ Ersel Aydın, "Küreselleşme ve Güvenlik: Teorik Yaklaşımlar", *Avrasya Dosyası, Güvenlik Bilimleri Özel*, 9,2 (2003), s. 36-50.

²⁰⁹ Hakkı Büyükbaş, *Dünya Siyaseti: Küreselleşme, Bölgeselleşme ve Türkiye*, içinde *Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler*, der. İdris Bal, (Ankara: Remzi Kitabevi, 2006), s. 467.

²¹⁰ Beril Dedeoğlu, *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*, s. 39.

yılında AKP iktidarının başlaması sonrası izlenen uyum reformları sürecinde Türkiye'nin 2005 yılında AB ile tam üyelik müzakerelerinin başlaması siyasette geleneksel olarak ağırlığı olan Türk Silahlı Kuvvetlerinin kademe kademe etkisinin azalmasını beraberinde getirmiştir. Uyum sürecinde, ilk olarak MGK Genel Sekreterliği'ne bir sivil atanırken MGK'daki sivil temsilci sayısı da askeri temsilci sayısını geçmiştir. Ayrıca MGK'nın kararları da tavsiye düzeyine indirilmiştir. Yine bu dönemde terörle mücadele yasası değiştirilmiş, 1987 yılından itibaren süren olağanüstü hal uygulaması 2002 tarihinde tamamen kaldırılmıştır. Yapılan bu hareketler askeri alanda konumlanan bazı sorunların siyasi alana çekilmesi olarak kabul edilebilir.

Türkiye siyasetinde askerin geneleksenel olarak etki sahibi olmasının ardında, Osmanlı'da ordunun Jön Türk devrimi ile itibar kazanması ile cumhuriyetin ordu mensubu komutanlar tarafından kurulması ve ülke, vatan savunması denildiğinde ilk akla gelen kurumun ordu olmasının etkisi büyüktür.²¹¹ Türk güvenlik algısında ana belirleyicinin askeri bürokrasi olmasının nedenlerinden biri de Osmanlı'nın batılılaşma dönemlerinde reformlara ordudan başlaması ve ordunun güçlendirilmesinin önemli olduğu söylenebilir.²¹² Bu tarihsel altyapının yanısıra askeri bürokrasi ülkenin modern ve laik yapısının da koruyuculuğunu üslenmiştir. Bu durum, 2016 tarihine kadar yürürlükte olan İç Hizmet Kanunu'nun kaldırılmasına kadar yasal olarak düzenlenmiştir. Bunun sonucu olarak da özellikle 1990'lı yıllar boyunca güvenlik mimarisinin merkezini Genelkurmay Başkanlığı ve Milli Güvenlik Kurulu oluşturmuştur.²¹³ TSK'nın güvenlik sağlama ve tehdit belirleme rolü özellikle AB uyum sürecinde azalmıştır. Bu durum özellikle 2016'da Türkiye'nin sınır ötesinde

²¹¹ İlhan Uzgel, *Ulusal Çıkar ve Dış Politika*, (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2004), s. 137.

²¹² W. Hale, *Türk Dış Politikası: 1774-2000*, çev.P.Demir, (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2003), s. 5-6.

²¹³ Gencer Özcan, "Doksanlarda Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politikasında Askeri Yapının Artan Etkisi." içinde *En Uzun Onyıl: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar*, der.Gencer Özcan ve Şule Kut, (İstanbul: Buke Yayıncılık, 2000), s. 66.

²¹³ İlhan Uzgel, *Ulusal Çıkar ve Dış Politika*, s. 137.

düzenlediği operasyonları ile yavaş yavaş eski haline dönme eğilimine girmiştir, bunda Milli Savunma Bakanı'nın eski Genelkurmay Başkanı olmasının ve sınır ötesi kaynaklı terör operasyonlarının etkisi olduğu ifade edilebilir.

AB uyum süreci yasalaştırmalarının Türkiye'de siyasetin sivilleşmesi olmuştur. Bu bir yandan askeri otoritenin sivil otoriteye bağlı olmasını beraberinde getirirken, diğer taraftan ise komşuları ile ilişkilerini güvenlikleştirme çizgisinden normalleşme çizgisine kaydırmasını sağlamıştır.²¹⁴ 2000'li yılların ortasından itibaren Türkiye klasik güvenlik anlayışından yumuşak güç anlayışına geçiş sağlamıştır. Bunun en belirgin göstergelerinin Türkiye'nin dış politikada en sorunlu alanların başında gelen Suriye, Kıbrıs, Yunanistan vb. ülkelerle ilişkisinde yaşanan değişim olduğu ifade edilebilir.²¹⁵ Ancak daha sonra dünyada gerçekleşen bazı gelişmelerden sonra Türkiye global konjüktürün etkisiyle sert güvenlik tedbirlerine dönüş yapmak zorunda kalmış fakat yumuşak güç unsurlarını ihmal etmemiştir.²¹⁶ Bu konunun NATO'yla bağlantılı yönü ise 2014 yılındaki Galler Zirvesine kadar gündemde tutulan yumuşak güç parametrelerinin Rusya'nın Kırım'ı ilhakı sonrası yerini sert güvenlik tedbirlerine bırakmasıdır. Söz konusu dönüşümün somut göstergelerinden birisi NATO Acil Müdahale Gücü'nün kurulması olmuştur.

Türkiye'de 2000'li yıllarla beraber güvenlik söyleminin değişmesinin iki temel nedeni olarak 1999 yılında başlayan Kopenhag Kriterlerine uyum sağlamak için yapılan yasal düzenlemeler ve yine bu tarihten itibaren PKK'nın eylemlerinin minimum düzeye indirilmiş olması öne sürülebilir.²¹⁷ Soğuk Savaş döneminin katı güvenlik kurallarını aşmak için Türk siyaseti komşularla iyi ilişkiler kurma politikası güttüğünü ve bunun sonucunda

²¹⁴ Mustafa Aydın ve Sinem Akgül Açıkmeşe, "Europeanization Through EU Conditionality: Understanding The New Era in Turkish Foreign Policy", *Journal of Southern Europe and the Balkans*, 9,3 (2007), s. 263-274.

²¹⁵ Mustafa Aydın, and Cihan, Dizdaroğlu, "Levantine Challenges on Turkish Foreign Policy", *Uluslararası İlişkiler*, 15,60 (2018), s. 89-103.

²¹⁶ Mustafa Aydın *Türkiye'de Güvenlik Algılaması*, s. 491-508.

²¹⁷ Gencer Özcan, "Turkey's Changing Neighbourhood Policy", *The Turkish Yearbook of International Affairs*, 35, (2004), s. 2.

bir takım güvenlikleştirilmiş sorunların siyaset alanına çekme gayreti olduğu söylenebilir.²¹⁸ Bu dönem iyi komşuluk ilişkileri geliştirmek istemenin sebeplerinden biri de 1980 sonrası dünya genelinde başlayan sanayileşme sonucu mamul ve yarı mamullerin ihracatı için komşuluk ilişkilerinin öneminin artmış olmasıdır.²¹⁹

Türkiye 11 Eylül sonrası NATO üyesi olarak bazı barışı destekleme faaliyetlerine katılım sağlamıştır. Bu faaliyetler direk ulusal güvenliğini ilgilendirmese de yumuşak güce kayması ve güvenlik ilgi alanının çeşitlenmesine fayda sağlamaktadır.²²⁰ 11 Eylül sonrası dönemde terörün öngörülemezliği ve kaynaklarının çeşitli olmasından dolayı sadece iç tedbirlerle değil, uluslararası mutabakat ile terörle mücadele edilebileceğinin farkına varılmıştır.²²¹ Bu kapsamda Türkiye, NATO bünyesinde Afganistan hareketine katılmış, ayrıca 2002 ve 2005 yıllarında altışar aylık sürelerle iki dönem NATO ISAF (*International Security Assistance Force*) gücünün komutasını da yürütmüştür.²²² Ayrıca 1990 sonrası NATO için değeri azalmış gibi gözüken Türkiye'nin öneminin 11 Eylül saldırıları sonrasında tekrar arttığını ifade edebilmek mümkündür. Türkiye bugüne kadar dört defa NATO'nun 4. maddesinin işletilmesini sağlamıştır.²²³ Bu sayı, bu maddenin NATO ülkelerinden sadece Polonya, Letonya ve Litvanya tarafından birer kez işletildiği göz önüne alınırsa Türkiye-NATO arasındaki ilişkinin seviyesini göstermesi bakımından önemlidir. Şu ana kadar Türkiye dahil, ABD hariç hiçbir NATO ülkesi beşinci maddenin işletilmesi amacıyla NATO'ya başvuru yapmamıştır. Beşinci madde gerekçe gösterilerek NATO

²¹⁸ Stephen F. Larrabe, "Turkey's New Geopolitics", *Survival*, 52,2 (2010), s. 158.

²¹⁹ Kemal Kirişçi, "The Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of the Trading State", *New Perspectives on Turkey*, 40,1 (2009), s. 29-57.

²²⁰ Tarık Oğuzlu, Uğur Güngör, "Peace Operations and the Transformation of Turkey's Security Policy", *Contemporary Security Policy*, 27,3 (2006), s. 480.

²²¹ Hüseyin Bağcı, "11 Eylül Sonrası Dönemde Türk Dış ve Güvenlik Politikalarındaki Gelişmeler ve Yeni Parametreler" içinde 21. *Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004), s. 912.

²²² Haluk Karadağ, "Turkey and UN Peacekeeping Missions", içinde *The Routledge Handbook of Turkish Politics*, ed. Alpaslan Özerdem, Matthew Whiting, (Londra: Routledge, 2019), s. 459-470.

²²³ "Türkiye'nin NATO'yu 4. Madde'den toplantıya çağırması ne anlama geliyor?", Erişim, 07 Eylül 2022, <https://www.sozcu.com.tr/2020/gundem/turkiyenin-natoyu-4-maddeden-toplantiya-cagirmasi-ne-anlama-geliyor-5651139/>,

tarihinde bir defa toplanmış olup bu toplantı yukarıda da belirtildiği gibi 11 Eylül saldırıları yapılan toplantıdır.²²⁴ Söz konusu 4 ve 5. maddeler Washington Antlaşması'nda şu şekilde ifad edilmektedir:

Madde 5: “Taraflar, Kuzey Amerika’da veya Avrupa’da içlerinden bir veya daha çoğuna yöneltilecek silahlı bir saldırının hepsine yöneltilmiş bir saldırı olarak değerlendirileceği ve eğer böyle bir saldırı olursa BM Yasası’nın 51. Maddesinde tanınan bireysel ya da toplu öz savunma hakkını kullanarak, Kuzey Atlantik bölgesinde güvenliği sağlamak ve korumak için bireysel olarak ve diğerleri ile birlikte, silahlı kuvvet kullanımı da dahil olmak üzere gerekli görülen eylemlerde bulunarak saldırıya uğrayan Taraf ya da Taraflara yardımcı olacakları konusunda anlaşmışlardır. Böylesi herhangi bir saldırı ve bunun sonucu olarak alınan bütün önlemler derhal BM Güvenlik Konseyi’ne bildirilecektir. Güvenlik Konseyi, uluslararası barış ve güvenliği sağlamak ve korumak için gerekli önlemleri aldığı zaman, bu önlemlere son verilecektir.”

Madde 4: “Taraflardan herhangi birinin görüşüne göre, Taraflardan herhangi birinin toprak bütünlüğü, siyasi bağımsızlığı veya güvenliği tehdit edildiğinde, Taraflar birlikte istişarede bulunacaklardır.”

1999 yılında PKK terör örgütü lideri Kenya’da yakalanıp Türkiye’ye getirilince terör örgütü tarafından 2004 yaz aylarına kadar terör eylemlerine ara verilmiş olup, terör devletin birincil sıradaki yerini kaybetmiştir. Ancak TSK operasyonlarına devam etmiş ve bölgedeki varlığını sürdürmüştür. 2014 yılından itibaren özellikle 2008, 2009 ve 2010 PKK’nın karakol saldırıları gündeme gelmiş ve kamuoyunda tepkiyle karşılanmıştır. On yıllık dönemde NATO’da da gündeme gelen yeni güvenlik konularının, Türkiye Cumhuriyeti’ne kavramsal etkilerine bakacak olursak; 2007 yılında dönemin Genelkurmay Başkanı olan Orgeneral Yaşar Büyükanıt İstanbul Harp Akademilerinde düzenlenen bir güvenlik sempozyumunda tehdidin eskisi gibi devletten devlete olma özelliğinin artık değişerek çok boyutlu asimetrik bir hal aldığını belirtmiş ve güvenliğin askeri boyutunun yanında siyasi, hukuki, ekonomik, sosyolojik ve psikolojik etmenlerinde dahil olduğunu belirtmiştir.²²⁵ Benzer şekilde bir

²²⁴ Explainer: What Are Articles 4 and 5 of the North Atlantic Treaty?, Erişim, 13 Eylül 2022, <https://www.nbcchicago.com/news/local/explainer-what-are-articles-4-and-5-of-the-north-atlantic-treaty/2768596/>,

²²⁵ “Yaşar Büyükanıt, Güvenliğin Yeni Boyutları ve Uluslararası Örgütler, Uluslararası Güvenlik Sempozyumu Açılış Konuşması”, 31 Mayıs–1 Haziran, Harp Akademileri, İstanbul, 2007.

sonraki dönem Genelkurmay başkanlığı görevini yürüten Orgeneral İlker Başbuğ da Türk ordusunun asimetrik bir psikolojik savaş ile karşı karşıya olduğunu ifade etmiştir.²²⁶ Bu ifadeleri doğrular nitelikte, bu dönem Türk Silahlı Kuvvetleri mensuplarına yönelik Ergenekon ve Balyoz davalarının gündeme gelmiş ve aktif görevdeki üst düzey komutanların hapis cezalarına çarptırılması söz konusu olmuştur.²²⁷

2010 yılının sonlarında Orta Doğu’da başlayan ve son halka olarak Suriye’ye sirayet eden Arap Baharı Türkiye Cumhuriyeti’nde bir güvenlik kaygısına neden olmuştur. Suriye Suriye’de yaşanan ayaklanmalar ve Suriye hükümetinin sert tepkisi sonucu iç savaşa dönüşen olayları müteakiben Türkiye’ye yönelen hızlı ve düzensiz göç Cumhuriyetin temel değerlerinden olan ulus devlet kimliğine karşı zaafiyet oluşturabilecek seviyelere gelmiştir. Bu durum öncelikli olarak iç güvenlik sorunu olmakla beraber, hem ekonomik hem sosyal hem kültürel hem de çevresel güvenlik çerçevesinde kapsamlı bir şekilde ele alınmalıdır.

Ahmet Davutoğlu’nun Dışişleri Bakanlığı ve Başbakanlık yaptığı dönemler olan 2010-2016 yılları arasına tekabül eden dönemde Türk güvenlik algısında bir takım değişiklikler yaşanmıştır. Bu dönemde yaşanan Arap Baharı olayları bölge ülkelerindeki otoriter rejimler kadar Türk dış politikasını da etkilemiştir. Türkiye bu süreçte etik boyutu ve ulusal çıkarları arasında bir ikilem yaşamıştır.²²⁸ Kısa vadede meydana gelen liberalleşme hareketlerinin Türkiye için model ülke olma konusunda avantajına gibi algılansa da orta vadede umulmadık şekilde anti-demokratik uygulamaların da yaşanması Türkiye’yi zora sokmuştur. Arap Baharı sonrası tahmin edilemez ve sert ortam Türkiye’nin komşularla sıfır

²²⁶ “Org. Başbuğ’dan savaş gemisinde çok sert açıklamalar”, Hürriyet, Erişim, 5 Haziran 2022, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/org-basbugdan-savas-gemisinde-cok-sert-aciklamalar-13224433>.

²²⁷ “Ergenekon Davası gerekçeli karar tam metni”, Habertürk, Erişim 8 Temmuz 2022 <https://www.haberturk.com/gundem/haber/935620-ergenekon-davasi-gerekceli-karar-tam-metni>; “Balyoz planı” davasında yeniden yargılanma talebi” Erişim, 11 Ağustos 2022, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/balyoz-planı-davasinda-yeniden-yargılanma-talebi/186941>.

²²⁸ Ziya Öniş, “Turkey and the Arab Spring: Between Ethics and Self-Interest” *SSRN Electronic Journal* 14,3 (2012), s. 1-19.

sorun politikasının çökmesine neden olmuştur.²²⁹ Klasik realizm gereği güçlü olmak, ulusal çıkar, mutlak kazanç, kısa süreli olarak yaşanan karşılıklı bağımlılık, ekonomik çıkar ve nisbi kazancın yerini almıştır. Özetle askeri güvenlik odaklı klasik güvenliğe geri dönmüştür. Suriye'nin kuzeyine yapılan operasyonlar bunu doğrular niteliktedir.

NATO için Soğuk Savaş esnasında tehdit kuzey ve batıdan beklenmiş, Soğuk Savaş sonrası dönemde kuzey yerine güney eklenmiştir. Türk güvenliğinin dış kaynakları Orta Asya kökenli olduğundan Ortadoğu Türk güvenlik algısında yerini korumuştur.²³⁰ Türkiye'nin Levant bölgesi ve Kafkasya ülkeleri ile daha çok ilişki geliştirmesini tetikleyen başlıca üç olaydan bahsedilebilir. Birincisi Doğu Akdeniz'de hidrokarbon yataklarının bulunması Türkiye'yi doğu Akdeniz de enerji merkezli bir politika gütmeye itmiştir. İkincisi bu dönemde meydana gelen Arap Baharı olaylarının Türk iç politik hayatında meydana getirdiği istikrarsızlıklar ulusal güvenlik ile ilgili olarak ek tedbirler alınmasını gerektirmiştir. Üçüncüsü ise SSCB'nin dağılması ve Irak'ın işgali ve Arap İsrail barış sürecinin sekteye uğramasının ve devlet dışı yeni aktörlerin ortaya çıkması gibi olayların bölgede istikrarsızlık oluşturmalarıdır. Ülke içinde gücünü konsolide eden AKP hükümetlerinin ise bu bölgelere yönelik ilgisi artmıştır.²³¹

11 Eylül saldırıları sonrası dönemde Türk güvenlik algısının ve Türk güvenlik güçlerinin uğraşmak zorunda kaldığı bir güvenlik meselesi PKK terör örgütü tarafından icra edilen şehir merkezi saldırılarıdır. Türkiye'de AKP hükümetinin dış politikada izlediği siyasete paralel olarak içeride de 2015 yılına kadar yürüttüğü çözüm sürecinin başarısızlığa uğraması, PKK terör örgütüne Temmuz 2015'ten itibaren birçok sivil vatandaşın hayatına

²²⁹ Ziya Öniş, "Turkey and the Middle East After September 11: The Importance of the EU Dimension," *Turkish Policy Quarterly* 2, (2003), s. 1-9.

²³⁰ Meliha Benli Altunışık, "Güvenlik Kısılacında Türkiye-Ortadoğu İlişkileri" içinde *Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar: En Uzun Onyıl*, der. Gencer Özcan, Şule Kut, (İstanbul: Boyut Kitapları, 1998), s. 333-343.

²³¹ Mustafa Aydın, Cihan Dizdaroglu, "Levantine Challenges on Turkish Foreign Policy", *Uluslararası İlişkiler*, 15, 60 (2018), s. 89-103.

mal olan bombalı saldırıların başlamasıyla sonuçlanmıştır. Temmuz 2015'te iki polis memurunun Şanlıurfa'da evlerinde ölü olarak bulunmasını müteakip Türk ordusunun Kuzey Irak'ta örgüt kamplarına hava saldırısı düzenlemesi ile yeni bir dönem başlamıştır. Aralık 2015 tarihinden itibaren Diyarbakır Sur, Nisan 2016 tarihinden itibaren Mardin Nusaybin ve Haziran 2016'dan itibaren Şırnak Cizre şehir olayları meydana gelmiştir.²³² Kamuoyuna “hendek olayları” olarak yansıyan olaylarda dokuz yüzden fazla güvenlik görevlisi hayatını kaybetmiştir. PKK terörünün bir diğer etkisi de geleneksel olarak askeri bürokrasinin siyaset alanında söz sahibi olması sonucunu doğurmasıdır.

11 Eylül sonrası Türk güvenlik algısında meydana gelen bir başka konu ve dönüm noktası da 15 Temmuz 2016 tarihinde yaşanan darbe girişiminin yarattığı güvenlik tehdididir. Bu tehdide paralel olarak hükümetin güvenlik odaklı politikalarının arttığı görülmektedir. Nitekim kalkışmanın bastırılmasını müteakip 20 Temmuz 2016'da ülkenin tamamında ilan edilen olağanüstü hal uygulaması 17 Temmuz 2018 tarihine kadar yaklaşık iki yıl devam etmiştir. Bu dönemde Türk güvenlik yapılanmasında da köklü değişikliklere gidilmiştir. Jandarma Genel Komutanlığı Genelkurmay bünyesinden çıkarılarak İçişleri Bakanlığı bünyesine alınmış, Askeri Liseler kapatılmış, askeri hastaneler Sağlık Bakanlığına devredilmiş, Genelkurmay Başkanlığının Cumhurbaşkanlığına ve Kuvvet Komutanlıklarının ise Milli Savunma Bakanlığına bağlanmasına karar verilmiştir. İçeride terörizmle mücadeleyle yönelik yapılan bu değişikliklerin ardından dışarıda da Türkiye, Ağustos 2016 tarihinde Suriye'nin kuzeyine ilk harekâtı olan Fırat Kalkanı Harekâtını başlatmıştır. Suriye'nin kuzeyine yapılan sınır ötesi harekâtların gerekçesi, Kuzey Irak ve Kuzey Suriye hattında oluşturulmak istenen terör devletine mani olmak şeklinde ifade edilmiştir. Ocak 2018'de Afrin'e Zeytin Dalı Harekâtı ve Eylül 2019'da ise Barış Pınarı

²³² “Sur'da operasyonlar sona erdi”, Milliyet, Erişim 19 Temmuz, 2022, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/surda-operasyonlar-sona-erdi-2206903>,

harekâtıyla devam etmiştir. Harekatlar çerçevesinde Türkiye her ne kadar hedeflediği tüm alanları kontrol edemese de sınır güvenliği için 120 km’lik bir alanı kontrol altına almıştır. Burada doğu batı hattında kurulmak istenen terör koridoru üç noktadan bölünerek engellenmiştir.

Özellikle 15 Temmuz darbe girişimi sonrası izlenen güvenlik odaklı politikaların etkisi ülke içinde ve dışında etkisini göstermiştir.²³³ Türkiye’nin Rusya ile ilişkileri NATO üyeleri tarafından yakından takip edilmektedir. Bu kapsamda, Türkiye’nin Rusya ile son dönem ilişkileri incelendiğinde inişli çıkışlı bir grafik göze çarpmaktadır. 2015 tarihinde Rus uçağının düşürülmesi olayı ile ilişkiler gerilmiş olup, 2016 yaz aylarında Rus turist gelmemiş, Türk sebze ihracatına üstü kapalı yaptırım uygulanmıştır. İlişkiler 2018 yılında Rusya’dan alınan S-400 hava savunma sistemleri ile tekrar düzelme yoluna girmiştir. 2021 yılında başlayan Ermenistan-Azerbaycan savaşı ve 2022 tarihinde başlayan Ukrayna savaşı ile tekrar ilişkiler normalleşmiştir. Rusya Federasyonu ile ilişkilerin seyri Türkiye’nin müttefiklerinin duyduğu rahatsızlığı da beraberinde getirmiştir. Özellikle S-400 konusu NATO ve ABD’yi son derece rahatsız ederken, Türkiye’ye yönelik ABD Kongresi’nin yaptırım uygulama kararı almasına neden olmuştur. Rusya ile Türkiye ilişkisinde NATO ile Türkiye arasında yaşanan son gerilim ise İsveç ve Finlandiya’nın NATO üyeliği olmuştur. Türkiye bu iki ülkenin üyelik başvuruları gündeme gelir gelmez, söz konusu ülkelerin üyeliğine karşı olduğunu belirtmiştir. Türkiye’nin bu konudaki savı söz konusu iki ülkenin PKK terör örgütüne sağladıkları destektir. Haziran 2022 yılında Madrid’de düzenlenen NATO Zirve toplantısında Türkiye bu iki ülke ile ikili mutabakat imzalamak şartıyla üyeliklerini onaylama kararı almıştır ve Türkiye Cumhuriyeti üçlü mutabakat çerçevesinde somut adımlar görmek istediğini dile getirmektedir.

²³³ Başar Baysal, Cihan Dizdaroğlu, “Turkish-Greek Relations After the Cold War: Changing Dynamics of Securitisation and Desecuritisation” içinde *Critical Readings of Turkey’s Foreign Policy*, der. Birsan Erdoğan, Fulya Hisarlıoğlu, (Londra: Palgrave MacMillan, 2022), s. 235-256.

Türkiye'nin sivil ve asker kökenli en üst düzey bürokratlarının katıldığı MGK toplantılarının Türkiye'nin o dönemdeki tehdit algısını yansıttığı gerçeğinden yola çıkarak, özellikle 11 Eylül sonrası dönemde Türk güvenlik algısını anlamlandırabilmek için, sonraki bölümde birincil kaynaklar olan Milli Güvenlik Kurulunda alınan kararlar ve iktidar partisinin 2001 tarihinden itibaren hükümet programları incelenecektir.

3.5. Milli Güvenlik Kurulu Basın Bildirilerinin İncelenmesi

Milli Güvenlik Kurulu 1961 tarihinde kurulmuş ve daha sonraki anayasalarda mevcudiyetini muhafaza etmiş ve halen yürürlükte olan anayasal bir kuruluştur. Türk siyaseti açısından önemli bir yeri olan MGK güvenlik alanında alınacak tedbirleri hükümetlere tavsiye niteliğinde sunmaktadır. Türk güvenlik algısının anlaşılabilmesi açısından kamuoyuna açık olarak MGK Basın Açıklamaları Arşivi altında internetten erişilen ve tezin araştırma konusunun zaman aralığına karşılık gelen 2001 sonrası dönemde MGK basın bildirileri bu bölümde detaylı olarak incelenecektir.

2001 yılı MGK toplantılarında dört kez irtica ile mücadele konusu ele alınmıştır. Üç kez AB ile ilişkiler ikişer kez ise Kıbrıs konusu ele alınmıştır. Terör sorununun toplumsal ve ekonomik problemlerini gidermek maksadıyla Doğu ve Güneydoğu Anadolu Eylem Planı bir toplantıda gündeme gelmiştir. Bölücü terör ile mücadele ayrıca bir toplantıda görüşülmüştür. Bu yılki toplantılarda dikkat çeken husus terörle mücadele konusunun görüşülmesinde meydana gelen düşüştür. Bunun sebebinin ülke içi terör olaylarının minimum seviyeye düşmüş olması ve kamuoyu gündeminde yer almamasıdır. 2001 yılında meydana gelen ekonomik kriz sebebiyle bir kez ekonomi konusu görüşülmüştür. Bir toplantıda ise Ermeni iddiaları gündeme gelmiştir. 2001 yılı Eylül ayı toplantısında ABD'de meydana gelen terör saldırılarının Türkiye'ye olası etkileri görüşülmüştür. Ayrıca bu toplantıda ABD'ye terörle mücadele konusunda her türlü destek sağlanacağı açıklanmıştır. Bu açıklama NATO açıklaması ile paralellik arz etmektedir.

2002 yılında yapılan MGK toplantılarında üçer kez Kıbrıs ve AB ile ilişkiler gündeme gelmiştir. Üç toplantıda Irak'ın kuzeyinde oluşan boşluktan duyulan rahatsızlık gündeme gelmiştir. Bunun sebebi aynı yıl içinde ABD'nin Irak'a yönelik hareketi olmuştur. İki toplantıda irtica ile mücadele ele alınmıştır. 2002 yılında yapılan toplantılarda bölücü terör ile mücadele kapsamında Doğu ve Güneydoğu Anadolu Eylem Planı kapsamında bir kez gündeme gelmiştir. 2002 toplantılarında da 2001 gibi terörle mücadele konusunun ağırlığının kalmadığı görülmektedir.

2003 yılında yapılan MGK toplantılarının sekizinde Irak'ın kuzeyinde otorite sağlayamadığı ve bu durumun Türkiye Cumhuriyeti'nin iç güvenliğine olumsuz etkileri dile getirilmiştir. Bu toplantılardan sadece üçünde terör örgütü ve faaliyetlerinden kaynaklanan kaygı dile getirilmiştir. Bir toplantıda Türkiye'nin kurucu değerlerinin altı çizilmiş ve laiklik konusundaki hassasiyet dile getirilmiştir. İki toplantıda Avrupa Birliği ile tam üyelik müzakerelerinin devamının Türk devletinin çıkarlarına uygun olduğu belirtilmiştir. ABD'nin Irak'ı işgalini müteakip meydana gelen kontrolsüz göç ve insan kaçakçılığı ele alınmıştır. Bir toplantıda ülkede yaşanan yolsuzluk olaylarının vatandaşın ülkeye olan bakışını negatif olarak etkilediği belirtilmiştir. Bir toplantıda ise ülkenin Ege denizinde olan haklarının korunacağına dikkat çekilmiştir. Bu yıl içinde yapılan sekiz toplantıda da Kıbrıs konusu ele alınmıştır. 15 Ocak 2003 tarihinde yapılan değişiklikle beraber MGK ayda bir, yerine iki ayda bir toplanır hükmü getirilmiştir. Bundan dolayı metin içinde geçen aranan kelimelerin sayısında bir düşüş görünmesi normaldir. Çünkü yıllık on iki olan toplantı sayısı altıya düşmüştür.

2004 yılında yapılan iki toplantıda AB ile müzakereler konu alınmış ve AB'nin diğer üye devletlerden istemediği kriterleri Türkiye'den de istememesinin uygun olacağı yönünde görüş belirtilmiştir. Dört toplantıda Irak'ın oluşturduğu otorite boşluğunun Türkiye'ye yansımaları konu alınmıştır. Beş toplantıda ise Kıbrıs konusu ele alınmış ana prensip olarak

“Annan Planı”nın Kıbrıs konusunda Türkiye’nin garantörlüğünün ve iki kesimli federasyon ilkesinin hafifletilmemesi konusu görüşülmüştür. Bir toplantıda irticai ve bölücü faaliyetler gündeme gelmiştir. 2004 toplantılarında PKK terör örgütünden sadece bir kez bahsedilmiş olması göze çarpmaktadır.

2005 yılında yapılan toplantıların beşinde Kıbrıs konusu ele alınmıştır. İlginç bir şekilde Irak konusu sadece bir toplantıda gündem oluşturmuştur. PKK Terör örgütü ile mücadele iki toplantıda ele alınmış ve terör örgütünün asıl amacının ülkenin üniter yapısını hedef aldığı belirtilmiştir. İki toplantıda iç göçün oluşturduğu sosyo ekonomik sorunlar gündeme gelmiştir. Bir toplantıda ise ilk kez enerji konusu ve enerji güvenliğinin öneminden bahsedilmiştir. Ulusal bilim ve teknoloji faaliyetlerinin öneminden bahsedilmiştir. Bir toplantıda cumhuriyetin niteliklerinden bahsedilmiştir. İlk kez su kaynakları ve su güvenliği MGK gündemine girmiştir. Bir toplantıda TSK’nın modernizasyonu dile getirilmiştir. Haziran ayı toplantısında yeni MGSB oluşturulmuştur.

2006 toplantılarında beş kez PKK teröründen kaynaklanan sıkıntılar ve terörle mücadelede kat edilen mesafeden bahsedilmiştir. Bunun sebebinin 2004 yaz aylarında başlayan ve 2005 yılında ise yoğunluğunu iyice artıran PKK terör örgütü faaliyetleri olduğunu söylemek mümkündür. Irak’tan kaynaklanan sorunlar iki toplantıda ele alınmıştır. İki toplantıda İran’ın nükleer silah edinme çabalarına Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu prensipleri doğrultusunda devam ettirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. İki toplantıda Ortadoğu merkezli sorunlar ve Filistin meselesi gündeme gelmiştir. AB ile ilgili yapılması gerekenler iki toplantıda gündeme gelmiştir. Akdeniz’deki trafik ilk kez gündeme gelmiştir. Birer kez Karadenizin güvenliği, Güney Kafkasya’daki gelişmeler ile sağlık güvenliği gündeme gelmiştir.

2007 yılında altı toplantıda PKK terör örgütünün oluşturduğu tehdit ve alınması gereken tedbirler görüşülmüştür. Dört toplantıda Irak’tan kaynaklanan istikrarsızlık dile

getirilmiştir. Bir toplantıda Kıbrıs konusu ele alınmış iki kesimlilik ve siyasi eşitliğin altı çizilmiştir. İç göçün oluşturduğu problemler görüşülmüştür. Hizbullah terör örgütünden ilk kez bahsedilmiştir. ABD kongresinin yayınlamış olduğu Ermeni tasarısı eleştirilmiş ve 1915 olaylarının iftira olduğu dile getirilmiştir. “Doğu Akdeniz” terimi ilk kez kullanılmıştır. Bu yıl yapılan toplantılar değerlendirildiğinde terör konusunun pik yaptığı buna paralel olarak Irak konusunun dört kez görüşüldüğü gözlemlenmektedir. Bunun sebebi yıl içinde artan terör olaylarıdır.

2008 yılı toplantıları incelendiğinde altı toplantıda hem terör konusu hem de Irak konusunda olmuştur. Dört toplantıda Kıbrıs konusu ele alınmıştır. İki toplantıda güney Kafkasya ve Gürcistan olayları gündeme gelmiştir. Birer toplantıda Filistin sorunu, Ermeni iddiaları, Enerji tedariki ve enerji güvenliği ve Kosova’da yaşanan gelişmeler gündem olmuştur.

2009 yılı toplantılarında yine Irak ve terör konusu beşer kere ile en çok konuşulan konular olmuştur. Kıbrıs konusu üç kere konu olmuş Afganistan’daki gelişmeler ve Türkiye Cumhuriyeti’nin sağladığı katkılar iki kez gündem olmuştur. Güney Kafkasya, İsrail Filistin sorunu, Ermeni olayları, enerji arzı ve bilim ve teknolojideki gelişmelerin önemi birer kez gündem olmuştur. Enerji arzı güvenliği yukarıda anlatıldığı gibi NATO kararları ile uyum göstermektedir.

2010 yılı toplantıları incelendiğinde altı kez terör ve beş kez Irak’tan kaynaklanan istikrarsızlık konusu gündeme geldiği görülmektedir. Kıbrıs konusu üç toplantıda gündeme gelmiştir. İki kez İran’ın nükleer silah elde etme çabaları birer kez ise Ege ve Doğu Akdeniz, Güney Kafkasya, Ortadoğu gündem olmuştur. Bu seneki zirvelerde dikkat çeken bir husus ise siber saldırılar ve alınması gereken tedbirlerin ilk kez konu olmasıdır. Ekim 2010 toplantısında ise yeni Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi kabul edilmiştir. Siber saldırılara karşı alınması gereken tedbirler konusu, NATO kararları ile uyum içindedir.

2011 yılı MGK sonuç raporlarına yansıyan duruma göre terör altı kez Irak'tan kaynaklanan sorunlar beş kez görüşülmüştür. Bu sene dikkat çeken bir husus ise başta Suriye, Libya, Lübnan, Mısır ve Tunus'ta meydana gelen halk hareketleri altı toplantıda yani o yıl icra edilen tüm toplantılarda konu edinilmiştir. Bu olaylardan bahsederken “Arap baharı” teriminin kullanılmaması dikkat çekicidir. Suriye'den kaynaklanan tehditler konusu ise ayrıca üç toplantıda ilave olarak görüşülmüştür. Ermeni iddiaları, doğu Akdeniz ve Somali'deki gelişmeler birer kez görüşülmüştür.

2012 yılı toplantılarında altı kez terör ve beş kez Irak'tan kaynaklanan tehditler konusu gündeme gelmiştir. Ortadoğu ve kuzey Afrika'da meydana gelen halk ayaklanmalarından üç toplantıda, Suriye ve Suriye kökenli göç konusunda beş toplantıda gündem olmuştur. Kıbrıs Doğu Akdeniz, siber tehdit ve Ermeni iddiaları birer toplantının konusu olmuştur.

2013 yılı toplantılarında yer alan konular altışar kere terör, Suriye ve Irak'tan kaynaklanan istikrarsızlık konularıdır. Üç toplantıda İsrail Filistin çatışmasının Ortadoğu barış sürecine verdiği zarar görüşülmüştür. Dikkat çeken bir nokta ise bir toplantıda gıda güvenliği görüşülmüştür. İlk kez “çözüm süreci” tabiri bu yıl kullanılmıştır. Gıda güvenliği ile ilgili konu NATO'nun gıda arzı güvenliği için aldığı kararlara paraleldir.

2014 toplantılarında en çok dikkat çeken husus terörle mücadele terimi yerine iç ve dış tehdit tabiri kullanılmasıdır. Çözüm süreci dört kez gündeme gelmiş, Suriye altı kez Irak beş kez tehdit olarak görülmüştür. Üç toplantıda İsrail Filistin çatışması ele alınmıştır. Ekim 2014 toplantısında ilk kez “paralel yapı” terimi kullanılmıştır. Aralık 2014 toplantısında ilk kez “DEAŞ” tehdit olarak görülmüştür. Birer toplantıda Afganistan ve Güney Kafkasya ve Arap baharı konusu görüşülmüştür.

2015 toplantılarında çözüm süreci ilk iki toplantı sonrası kullanılmamıştır. Altı kez paralel yapılanma, altı kez Suriye konusu dört kez Irak konusu konuşulmuştur. Kıbrıs iki

toplantı ile tekrar gündeme gelmiştir. DEAŞ iki kez konuşulmuştur. Libya, Mısır ve Yemen olaylarından duyulan rahatsızlık beş toplantıda dile getirilmiştir. İki kez Güney Kafkasya olaylarına değinilmiştir. Enerji arz güvenliği, Ermeni olayları ve İsrail Filistin meselesi birer kez görüşülmüştür. Ayrıca 2015 Nisan toplantısında MGSB kabul edilmiştir. Enerji arz güvenliği NATO kararları ile paraleldir.

2016 yılı toplantıları incelendiğinde beşer kez terör ve Suriye konularının gündeme geldiği görülür. Üç kez DEAŞ, birer kez Kıbrıs, siber saldırılar, Filistin ve Libya, Yemen konuları görüşülmüştür. Temmuz yirmisinde yapılan toplantıdan itibaren paralel devlet yapılanması tabiri yerine “fetullahçı terör örgütü” tabiri kullanılmaya başlamıştır. Yıl sonuna kadar yapılan tüm toplantılarda bu terim üç kez kullanılmıştır. Siber saldırılar NATO kararlarında da ele alınan konular olması itibariyle benzerlik arz etmektedir.

2017 yılında yapılan toplantılara terör, Irak, Suriye, DEAŞ, FETÖ konuları damga vurmuş altışar kere yani tüm toplantıların ortak konuları olmuştur. Kıbrıs konusu üç kez Ege ve AB ile ilişkiler birer kez gündeme gelmiştir. Bu yıl yapılan toplantılarda yurt içinde meydana gelen bombalı saldırılar ve Irak ve Suriye tarafından yurt içine atılan roket atışlarının yarattığı terör ortamı etkisini göstermiştir. FETÖ ile mücadelenin ilk yılı olduğu için bu konu da hep ön planda ve gündemde olmuştur.

2018 toplantısı da 2017 gibi terör örgütleri ile mücadele konularının hâkimiyetinde geçmiştir. Altışar kere DEAŞ, terör ve Suriye, Irak ve FETÖ konuları görüşülmüştür. Bu senenin dikkat çeken bir özelliği ise Kıbrıs, Doğu Akdeniz ve Ege sorunları hem bir başlık altında ele alınmış hem de beş kez gündem olmuştur. İki toplantıda ise İsrail Filistin ilişkilerine değinilmiştir.

2019 yılı toplantılarında toplam altışar kez ile FETÖ, DEAŞ, terör ve Suriye konuları görüşülmüştür. Beş kez Doğu Akdeniz, Ege, Kıbrıs konusu gündeme gelmiş, üç kez Irak konusu görüşülmüştür. Bir kez ise Ermeni iddiaları gündeme gelmiştir. Eylül ayı

toplantısında MGSB yenilenmiştir. Suriye ve Irak'ın kuzeyine düzenlenen operasyonların amaçları ve faydalarından bahsedilmiştir.

2020 yılı toplantılarında toplam beş kez ki bu yıl toplam beş toplantı yapılmış, PKK/PYD/YPG, DEAŞ, FETÖ/PDY terör örgütleri ile mücadelede kararlılık mesajı verilmiştir. Beş toplantıda Suriye kaynaklı sorunlar gündeme gelmiştir. Beş toplantıda Kıbrıs, Akdeniz Ege sorunları kapsamında Yunanistan'ın tutum ve davranışları eleştirilmiştir. Üç toplantıda Libya konusu görüşülmüş iki toplantıda ise Azerbaycan Ermenistan sorunu gündeme gelmiştir. 2020 toplantılarının tamamında her türlü terör örgütü ile mücadele ile Akdeniz ve Kıbrıs konuları en çok görüşülen konular olmuştur.

2021 toplantılarında toplam altı kez yani yıl içinde yapılan tüm toplantılarda tüm terör örgütleri ile mücadele gündeme gelmiştir. Altı kez Akdeniz kaynaklı ve Kıbrıs sorunu ile ilgili olarak Yunanistan'ın tavır ve davranışları eleştirilmiştir. Dört toplantıda Irak ve Suriye ülkelerinin kuzeyinde bulunan ortalık boşluğundan duyulan sıkıntı dile getirilmiştir.

2022 yılında günümüze kadar yapılan dört toplantının tamamında tüm terör örgütleri ile mücadele alınmıştır. Yine tüm toplantılarda Yunanistan ile sorunlu alanlar dile getirilmiş ve Kıbrıs ile Doğu Akdeniz'deki Türk çıkarlarının her ne pahasına olursa olsun korunacağı dile getirilmiştir.

Tablo 3.1. MGK Basın Bildirilerinde Ele Alınan Konular (2002-2022)

Konu Yıllar	Terör	Kıbrıs, Akdeniz, Ege	Irak	İtrica	İklim Su Gıda	FETÖ Paralel Yapı	Suriye	Arap Baharı	Ermeni	Siber	DEAŞ	Enerji
2002		3	2	2								
2003	3	8	8	1								
2004	1	5	4	1								
2005		5	1		1							1

2006	5		2									
2007	6	1	4						1			
2008	4	6	6						1			1
2009	5	3	5						1			1
2010	6	3	5							1		
2011	6	2	5				3	6	1			
2012	6	2	5				5	3	1			
2013	6		6		1		6					
2014			5			1	6				1	
2015		2	4			6	6		1		2	1
2016	5	3				6	5			3	3	
2017	6	4	6			6	6				6	
2018	6	5	6			6	6				6	
2019	6	5	3			6	6		1		6	
2020	5	5				5	5				5	
2021	6	6	4			6	4				6	
2022	4	4				4					4	
TOPLAM	86	72	81	4	2	46	58	9	7	4	39	4

Özetle, MGK basın bildirileri son 20 yıllık süreçte incelendiğinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin ön plana çıkan iki temel sorununun terörle mücadele ve Yunanistan ile yaşanan güvenlik sorunları olduğu görülmektedir. Diğer sorunları dönemsel ve konjonktürel tehditler olarak sınıflandırabilmek mümkündür.

3.6. Hükümet Programları

Türkiye Cumhuriyeti'nin tehdit algısını tespit etmek amacıyla incelenecek bir diğer kaynak ise “Hükümet Programları”dır. Nitekim bu belgeler Türkiye’de ilgili hükümetin güvenlik alanı ile ilgili hangi konulara ağırlık vereceğini göstermesi açısından önem arz etmektedir. Bölüm kapsamında hükümet programları kapsamında 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64 ve 65. Hükümet programları incelenerek, bu hükümet programlarında güvenliğin yansıması analiz edilmiştir.

58. Hükümet programında güvenlik konusu 14 kez yer almıştır. Bu kullanımlardan on bir tanesinin sosyal güvenlik ile ilgili olduğu görülmektedir. İki kullanım bölgesel güvenlik bir kullanım ise Avrupa'nın güvenliği kapsamındadır. Irak'ın toprak bütünlüğünün Türkiye'nin istikrarına olan etkisinden bahsedilmiştir. Sosyal Güvenlik sayının çok olmasının nedeninin 2001 ekonomik krizinin etkilerinin daha sıcak olduğu terörden kaynaklanan güvenlik konusunun ise hiç geçmemiş olmasının nedeninin 1999 yılında terör örgütü lideri Abdullah Öcalan yakalandıktan sonra 2002 yılı itibariyle neredeyse sıfır noktasına gelen terör olayları olarak değerlendirebiliriz. Kıbrıs sorunu ve adadaki Kıbrıslı Türklerin durumu bu belgede geçmiştir. Suriye ile ilgili herhangi bir durumdan bahsedilmemiştir. Yunanistan ile ilişkilerin geliştirilmesi için mevcut sorunların çözülmesinin önemi vurgulanmıştır. Üç yerde küresel teröre karşı alınacak uluslararası işbirliği gündeme getirilmiştir. PKK hiç geçmemiştir. Ermeni konusu ele alınmamıştır.²³⁴

59. hükümet programında on beş kez Irak'ın istikrarsızlığı konusu geçmiştir. Dokuz kez güvenlikten bahsedilmiş altı adedi Türkiye'nin genel güvenliği ile ilgili olup üç tanesi sosyal güvenlik alanı ile ilgilidir. Dört ay ara ile yayınlanan iki belge arasında güvenlik alanının bir anda ön plana çıktığı görülmektedir. Ancak bu belgede de direk olarak PKK teröründen bahsedilmemiş, üç kez küresel terör konusu ele alınmıştır. Bu belgede de Kıbrıs ve Yunanistan konusu yer almış, Suriye konusu yer almamıştır. Ermeni konusu ele alınmamıştır.²³⁵

60. hükümet programında dokuz kez Irak konusu geçmiştir. Sekiz kez bölücü terör bağlamında terör kelimesi kullanılmış ve milli birlik ve beraberliğe verdiği zarardan bahsedilmiştir. Diğer iki hükümet programında olmayan bu konunun hükümet programına girmemesinin nedeni 2005 yılı ile birlikte artan terör olayları olduğu söylenebilir. Yine

²³⁴ “58. Hükümet Programı”, NTV, Erişim 30 Mayıs 2022, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/189229.asp>,

²³⁵ “Bakanlar Kurulu Hakkında Yapılan Güven Oylamasına İlişkin Karar”, Resmi Gazete, Erişim 30 Mayıs 2022, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/03/20030324.htm>,

dikkat çekici olan dokuz kez Kıbrıs konusu yer almıştır. Güvenlik kelimesi on bir kez Türkiye'nin güvenliği bağlamında ele alınmıştır. Ermeni ve Yunanistan sorunu yer almamıştır. Yirmi bir kere enerjinin öneminden bahsedilmiştir.²³⁶

61. hükümet programında on dokuz kere enerjinin öneminden bahsedilmiştir. Yirmi beş yerde güvenlik kullanılmış olup on üç kez kullanılan sosyal güvenlik bu rakama dahil değildir. İki yerde Irak, üç yerde Suriye güvenlik bağlamında ele alınmıştır. Dört kez KKTC kullanılmıştır. Ermenistan konusu bir kez ele alınmıştır.²³⁷

62. hükümet programında 22 kere güvenlik kullanılmıştır. Sosyal güvenlik kullanımları hariçtir. Terörizm on bir kez kullanılmıştır. Siber güvenlik ilk defa gündeme getirilmiştir.²³⁸ 63. hükümet seçim hükümeti olarak kurulduğundan ve geçici bakanlar kurulu olarak görevlendirildiğinden hükümet programı açıklanmamıştır. 64. hükümet programında ise güvenlik on bir kez kullanılmıştır. Terör on yedi kez kullanılmıştır. İki kere Irak üç kere Suriye güvenlik bağlamında kullanılmıştır.²³⁹

Tablo 3.2. 11 Eylül Saldırıları Sonrası Dönemde Kurulan Hükümetlerin Programlarında Ele Alınan Konular (2002-2022)

Konu Hkm. Programı	Terör	Kıbrıs Akdeniz Ege	Irak	İrtica	İklim Su Gıda	FETÖ/Parele 1 Yapı	Suriye	Arap Baharı	Ermeni	Siber/Hibrit	İŞİD/DEAŞ	Enerji
58	3	3	5		1							15
59	3	1	15									9
60	8	9	9									21
61	1	1	2				3		1			19

²³⁶ “60. Hükümetin Programı”, *Anadolu Ajansı*, Erişim 27 Mayıs 2022, <https://www.aa.com.tr/tr/arsiv/60-hukumetin-programi/428310>.

²³⁷ “61. Hükümet Programı”, Erişim 7 Eylül 2022, <https://docplayer.biz.tr/2270892-61-hukumet-programi.html>.

²³⁸ “62. Hükümet Programı”, Resmi Gazete, Erişim 8 Eylül 2022, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/09/20140907-1-1.pdf>.

²³⁹ “64. Hükümet Programı”, Erişim, 10 Eylül 2022, *Anadolu Ajansı*, https://www.aa.com.tr/uploads/TempUserFiles/64.hukumet_programi.pdf.

62	11	3	10		1		26		3	2		65
63	Program Yayınlanmamıştır.											
64	17		2		4	1	3			3		25
65	17	1	2		2	3	3			3		8
TOPLAM	60	18	45		8	4	35		4	8		162

Tabloda özet şeklinde sunulan sekiz adet hükümet programı incelendiğinde; 2002 yılından 2022 yılına kadar öne çıkan güvenlik konularının Türkiye'nin üniter yapısını hedef alan bölücü terör ve bu sorun kaynaklı Irak ve Suriye sorunlarının birincil sorun olduğu görülmektedir. Yine ağırlıklı olarak önem verilen konular Kıbrıs, Ege ve doğu Akdeniz ile ilgili güvenlik algıları terörden sonra ikinci planda yer almaktadır. Bu iki konu dışında Türkiye'nin öncelik verdiği konular daha ikincil boyutta kalmaktadır.

SONUÇ

Bu tezde 11 Eylül sonrası NATO'nun güvenlik algısı değişimi ve bu değişimin Türkiye Cumhuriyeti güvenliğine etkileri incelenmiştir. İlk olarak genel anlamda güvenlik nedir çeşitleri nelerdir ve tezin teorisi olan realizm güvenlik ilişkisi kavramsal ve kuramsal çerçevede ele alınmıştır. Burada göze çarpan hususun özellikle Soğuk Savaşın sonralarına doğru güvenlik kavramının içeriğinin genişlemeye başladığı gerçeğidir. Soğuk Savaş döneminde devlet ve askeri tehditler merkezli olan güvenlik anlayışının Soğuk Savaşın son dönemine doğru daha yumuşak alanlara doğru kaydığı görülmektedir. Güvenlik ile ilgili olarak özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde güvenliğin devlet merkezli olmaktan yavaş yavaş uzaklaştığı tespit edilmiştir. Öncelikli güvenlik olarak adlandırılabilen askeri güvenliğin kademeli olarak insan, çevre, sosyal ve gıda gibi daha yumuşak veya ikincil alanlarına doğru kaydığı görülmüştür. Bu durumun sebeplerinden bir tanesi Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası ilişkilerde devletin yerine devlet yine öncelikli olmakla beraber sivil toplum kuruluşları, hükümet dışı organizasyonlar ve çok uluslu şirketlerin de önem kazandığı olgusudur. Güvenlik kavramının üzerinde anlaşılmış sabit bir tanımı yoktur. Bunun sebebi öncelikle dinamik bir kavram olup sürekli yenilenmekte olmasıdır. Yani güvenlik kavramının içeriği her geçen gün genişlemektedir. Soğuk Savaş esnasında devlet merkezli olan askeri güvenlik 1980'li yıllarla beraber bu tahakkümden kurtulmuştur. Soğuk Savaş bitince her ne kadar özellikle Avrupa da iki kutup arasında askeri tehdit azalmış gibi görünse de özellikle Orta Asya, Ortadoğu, Balkanlar, Kafkaslar ve Afrika kıtasının bir bölümünde bu tehdit devam etmiştir. Yani güvenlik genişlemiş ancak askeri güvenliğe artı olarak genişlemiştir. Yeni güvenlik alanları olan çevresel, sosyal, siyasal ve ekonomik güvenlik askeri güvenliğin yerini almamış yanında yerini almıştır. Yani güvenlik kavramının kapsamı genişlemiş konuları çeşitlenmiş ve odak noktası devlet güvenliğinden insan ve toplum güvenliğine doğru kaymıştır. Hatta bazı durumlarda bizzat devletin kendisi birey için

tehdit kabul edilmiş ve Birleşmiş Milletler koruma sorumluluğu şeklinde ortaya çıkan bir kavram oluşturmuştur

Doksanlı yıllarla başlayan küreselleşmenin de güvenlik alanının genişlemesinde etkisi olmuştur. Devlet olgusu yavaş yavaş ön plandan çekilmeye ve yerini diğer aktörlere bırakma eğilimi göstermiştir. Bu dönemde tarihin sonu ve liberal düzenin en uygun ve ulaşılabilecek en iyi yönetim olduğu ile ilgili makaleler yazılmıştır. Soğuk Savaş sonrası günümüze kadar olan dönem genellikle iki bölümde incelenmektedir. Bu tezin referans noktası da 11 Eylül saldırılarıdır. Soğuk Savaşın ilk on yılı barış havası ve bu havanın uzun süre devam edeceği beklentisi ile geçmiştir. Bu dönemde özellikle Avrupa devletleri yaklaşık kırk beş yıl süren Soğuk Savaş süresince hissettikleri SSCB tehdidinden kurtulmalarını müteakip ekonomik yatırımlara önem vermişlerdir. Hatta bu dönemde artık NATO'nun Avrupa devletlerinin güvenliğine katkı sağlamasının bir önemi kalmadığı tartışılmıştır. Özellikle Soğuk Savaş sonrası yapılan ilk üç NATO Zirvesi olan 1990 Londra, 1991 Roma ve 1994 Brüksel Zirvelerinde Soğuk Savaş'ın bitişinden duyulan memnuniyet dile getirilmiş olup, SSCB ve Doğu Bloku ülkelerinin tehdit olmaktan çıktığı ve hatta artık bu ülkelerle siyasal sosyal ve ekonomik ilişkiler gerçekleştirmenin zamanı geldiği dile getirilmiştir. Bu kapsamda 1997 yılında Rusya ile NATO arasındaki ikili ilişkileri düzenleyen NATO-Rusya Antlaşması imzalanmıştır. Bu belge NATO ile Rusya'nun imzaladığı ilk belge olmuştur. Bu belgeye göre karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesi ve barış içinde beraber yaşama bilinci üzerinde durulmuştur. ABD'nin tek başına hegemon olduğu dönem olarak nitelendirilen Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD öncelikle Irak'ın Kuveyt'i işgali üzerine bir koalisyonla birlikte Irak harekâtını gerçekleştirmiştir. Batı Avrupa barış içinde yaşarken Orta Avrupa'da Yugoslavya ve Çekoslovakya bölünmüş, 1994 yılında Bosna olayları, 1999 yılında Kosova olayları yaşanmıştır. Bu olaylara NATO askeri olarak müdahale etmiştir. 1994 yılında Bosna Harekâtı NATO'nun ilk silahlı harekâtı olarak

kayıtlara geçmiştir. Soğuk Savaş boyunca askeri harekât icra edilmemiş ancak Soğuk Savaş sonrası dönem başlar başlamaz askeri harekâtlar başlamıştır. Bunun sebebi öncelikli olarak NATO'nun alan dışı harekât olarak adlandırılan harekâtlara başlamasıdır. Bu durum NATO'nun yeni oluşan güvenlik ortamında kendine yeni misyonlar üretmesi şeklinde yorumlanabilir.¹¹ Eylül ile başlayan dönemin özelliği o dönem için tek kutuplu dünyanın hegemon gücü olan ABD ilk kez kendi kıtasında saldırıya uğramıştır. Saldıranların kimlikleri her ne kadar sonradan tespit edilse de saldırıyı yapan bir devlet veya devletler grubu olmayıp bir devlet dışı organizasyon olan bir terör örgütüne düzenlenmiştir. Dünyanın en büyük askeri ve ekonomik gücü olan ABD'nin stratejik binaları niteliğindeki Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon hedef alınmıştır. Terör eylemleri neticesinde terörün en büyük hedefi olan baskı ve şiddet yoluyla büyük bir korku oluşturulmuştur. Bu olayların üzerine dönemin ABD Başkanı ilk açıklamasında ABD'nin saldırı altında olduğunu dile getirmiştir. Müteakiben ABD Başkanı 20 Eylül 2001 tarihinde yaptığı ulusa sesleniş konuşmasında bu durumu yenilemiş ve tüm dünyaya seslenerek teröristleri kastederek “ya bizimlesiniz ya onlarla” şeklinde bir çağrı yapmıştır.²⁴⁰ Bu çağrının sonucunda ise teröristlerle mücadele edebilmek için özgürlük güvenlik dengesi özgürlük aleyhine bozulmuştur. Bunun en somut göstergelerinden birisi “ABD Vatanseverlik Kanunu” (*US Patriot Act*) olarak bilinen kanunun kabul edilmesi ile havalimanları, parklar ve kent meydanları gibi kamuya açık yerlerde kolluk kuvvetlerinin görünürlüğünün artmasıdır. Ayrıca oluşan bu korku ve intikam duygusu Amerikan iç kamuoyunda ve de dünyada ABD'nin Afganistan harekâtını meşrulaştırmıştır. Bu duruma Rusya ve Çin gibi iki ezeli rakip bile üstü kapalı destek vermiştir. Çünkü ABD yönetimince yeniden tanımlanan terörizm Rusya ve Çin için kendi içişlerindeki azınlık gruplara daha rahat müdahale etme hakkı vermiştir. Afganistan harekâtı ABD'yi 11 Eylül saldırılarında vuran gücün El Kaide

²⁴⁰ “Address to a Joint Session of Congress and the American People,” white house archives, Erişim 2 Temmuz, 2022, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010920-8.html>.

militanları olduğu anlaşıldıktan sonra Afganistan'daki o dönemde iktidarda olan Taliban'ın El Kaide'ye maddi ve manevi destek sağladığı gerekçesiyle Taliban hükümetini devirmek için icra edilmiştir. 11 Eylül saldırıları NATO Zirvelerinde de gündem olmuştur. 11 Eylül 2001 tarihinden sonra yapılan ilk zirve toplantısı olan 2002 Prag Zirvesinin gündemi 11 Eylül saldırıları ve terör ağırlıklı olarak geçmiştir. Terörün her türlü kınanmış ve nerede ve ne şekilde olursa olsun NATO'nun tüm unsurları ile terörle mücadele edeceği kararlaştırılmıştır. İlk başta ABD, Afganistan Harekâtına tek başına başlamış olsa da daha sonra NATO burada bulunan kuvvetlerin emir komutasını devralmıştır. Bu söz konusu NATO birliğinde Türkiye Cumhuriyetinden de tabur büyüklüğünde bir kuvvet görev yapmıştır. 2001 ve 2002 zirvelerine benzer şekilde, 2004 İstanbul ve 2006 Riga'da icra edilen NATO zirvelerinde de aynı kararlılık devam etmiş ve en son yapılan 2022 Madrid Zirve toplantısında dâhil terör ve terörle mücadele bir başlık olarak görüşölmeye devam etmiştir. Ayrıca 2014 yılından itibaren İŞİD terörü tehdit olarak algılanan konular arasına dâhil edilmiştir. 2001 saldırılarına kadar düşman tanımında zorlanan NATO bu tarihten itibaren yeni düşman olarak terörü kabul etmiştir. Bu dönemde Rusya hiçbir NATO belgesinde tehdit olarak geçmemiştir. 2014 yılında Kırım'ın uluslararası hukuka aykırı olarak Rusya tarafından ilhak edilmesi ile birlikte Rusya tekrar NATO belgelerinde tehdit olarak görölmeye başlamıştır. 2014 yılında icra edilen Galler Zirvesi'nde Rusya'nın yasadışı olarak Kırım'ı ilhak etmesi sert bir şekilde kınanmış ve bu işgalin bir an evvel sona erdirilmesi istenmiştir. Sonraki zirveler olan 2016 Varşova, 2018 Brüksel, 2019 Londra ve 2022 Madrid zirvelerinde bu çağrı yinelenmiştir. İşgalin devam etmesi üzerine Rusya ile NATO arasında imzalanan 2002 tarihli mutabakata son verilmiştir ve Soğuk Savaş ertesinde G7 ölkeleri arasına alınan Rusya söz konusu ölkeler grubundan da çıkarılmıştır. 2019 yılında Londra'da yapılan zirvede Çin Halk Cumhuriyeti de ilk kez bir NATO belgesinde geçmiştir. Çin'den tehdit olarak bahsedilmemiş ancak askeri ve ekonomik büyümesinin hem bir fırsat

hem de bir zorluk oluşturduğundan bahsedilmiştir. 2022 yılınca Madrid Zirvesinde yayınlanan NATO'nun 2022 Stratejik Konseptinde Çin ilk kez bir NATO Stratejik Belgesinde tehdit olarak görülmüştür.

Soğuk Savaş esnasında NATO için tehdit özelde SSCB, genelde ise Doğu Bloku idi. İki blok arasında hem askeri olarak rekabet hem de fikri olarak bir rekabet ortamı bulunmaktaydı. Bu rekabet özellikle Küba Krizi örneğinde olduğu gibi sıcak çatışmaya ramak kalsa da bir savaşa dönüşmesi her iki tarafın da davranışıyla engellenmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesini takip eden on yıllık süreçte NATO için somut bir düşman tanımı yapılmamıştır. Bu yüzden NATO'nun misyonunu tamamladığını iddia edenler bile olmuştur. Bu on yıllık dönem bu tartışmalarla geçmiştir. 11 Eylül saldırıları ile birlikte yeni ve tek düşman terör olarak belirlenmiştir. Yaklaşık on iki yıl bu şekilde geçmiştir. Her ne kadar bu dönemde Rusya'nın 2008 yılında Gürcistan müdahalesi olsa da NATO bu durumu direk varlığına yönelik bir tehdit olarak algılamamıştır. Ancak 2014 yılında başlayan Kırım'daki Rus işgali ile birlikte tekrar Rusya NATO için tehdit olarak görülmeye başlamıştır. Bu durum günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. 2019 yılında Çin'in de dâhil olması ile birlikte NATO'nun tehdit sayısı ikiye yükselmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 11 Eylül sonrası güvenlik algısını değerlendirebilmek için devletin en üst güvenlik birimi olan MGK basın bildirileri ile bu süre içinde iktidar partisinin hükümet programları incelenmiştir. Milli güvenlik kurulu kararları her ne kadar kamuoyu ile paylaşılmayacak derecede çok gizli gizlilik derecesinde olsa da MGK basın bildirileri en azından hangi konuların gündem olduğu ile ilgili bir fikir vermektedir. MGK bildirilerinde Türkiye'nin kuruluşundan beri sorun olan ve Kürt sorunu, güneydoğu sorunu, bölücülük sorunu ve PKK sorunu gibi adlar alan PKK terörünün en öncelikli mesele olduğu ortaya çıkmaktadır. Özellikle terörist başı Abdullah Öcalan'ın 1999 yılında Kenya'da yakalanmasını müteakip 2004 yılı yaz aylarına kadar PKK terör örgütü yurt dışı kamplarına

çekilmiş ve yurt içinde aktif eylem neredeyse düzenlememiştir. 2005 MGK kararları ile birlikte hemen hemen her MGK toplantısı sonuç raporunda PKK sorunu doğrudan veya dolaylı bir şekilde yer etmiştir. Ayrıca bu sorun MGK tarafından Türk devletinin bölünmez bütünlüğüne karşı bir tehdit olarak kabul edilmektedir. Artık klişe haline gelmiş olan ancak terörle mücadelede kararlılık vurgusu olan “tek bir terörist kalmayınca dek mücadelemiz sürecektir” şeklinde özetlenen cümle halen güncelliğini korumaktadır. Bu dönemde yayınlanan hükümet programlarında da en çok öne çıkan güvenlik tehdidi terör tehdidi olarak gözlemlenmektedir. Özet olarak, Türkiye Cumhuriyeti devleti ve hükümeti bölücülük sorununu birinci sorun olarak görmektedir. MGK sonuç bildirilerinde yer alan ikinci güvenlik konusu da genel olarak Doğu Akdeniz, Ege ve özel olarak Kıbrıs konusu ile ilişkili Yunanistan ile yaşanan güvenlik ikilemleridir. MGK sonuç bildirilerinde en çok gündem olan konular ağırlıklı olarak bu iki konudur. Burada dikkat çeken nokta Türkiye Cumhuriyeti’nin başat iki sorunu konusunda NATO güvenlik algısı paralelinde ve NATO güvenlik şemsiyesinden faydalanamadığı görülür. Türkiye kemikleşmiş bu iki sorunda NATO’dan bir destek görmemektedir. Ancak Akdeniz ve Ege Denizi’nde Türkiye ile Yunanistan arasında yaşanan gerginlikler silahlı çatışmaya dönmemesi için NATO mekanizması zaman zaman arabulucu olarak devreye girmektedir.

Türk güvenlik algısında en çok öne çıkan iki sorunun tarihsel olarak Osmanlı İmparatorluğu’ndan devir aldığı ifade edilebilir. Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminde görülen etnik kökenli ayrılıkçı hareketlere kadar geriye götürülebilecek terör sonu 1980’lerle birlikte PKK terörüne dönüşmüştür. Türk devletinin ulusal bütünlüğüne yönelik bir tehdit oluşturan terör örgütü beraberinde gerekli tedbirleri de getirmiştir. Söz konusu sorun 2022 yılı itibarıyla halen varlığını korumaktadır. Türkiye Cumhuriyeti’nin güvenlik algısında ön planda olan bir diğer sorun Ege ve Akdeniz kaynaklı Yunanistan ile yaşanan sorunlardır. İki ülke arasında halen varlığını koyuyan Ege Adalarının silahlandırılması, Kıbrıs meselesi, FIR

hattı, kıta sahanlığı, karasuları ve hava sahası, münhasır ekonomik bölge vb. sorunlar Türkiye için halen güvenlik tehdidi oluşturmaktadır.

Yukarıda sayılan bu iki sorun da hem tarihi köken hem de kapsam itibarıyla zor sorunlar olup Türkiye Cumhuriyeti'nce güvenlik algısında ilk sıralardaki yerlerini korumaktadırlar. Türkiye'nin güvenlik algısında ikincil derecede yer alan diğer konular ise 'Ermeni soykırımı' iddiaları, DEAŞ ve FETÖ/PDY terör örgütleri ile mücadele, enerji güvenliği, gıda güvenliği, siber güvenlik, pandemik hastalıklar olarak sıralanabilir. Ancak bu sorunlar konjüktürel olarak güvenlik politikasının belirlenmesinde ele alınmaktadır.

NATO ve Türkiye'nin güvenlik algıları birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye'nin NATO üyesi olması dolayısıyla NATO güvenlik kaygılarını sahiplendiğini ancak Türkiye'nin asıl varoluşsal güvenlik tehditleri ile mücadelede yalnız başına hareket etmek zorunda olduğu görülmektedir. Hatta zaman zaman NATO üyesi ülkeler Türkiye'nin güvenlik hassasiyetlerini ya umursamamakta ya da gerekli tedbiri almamaktadır. Üye ülkelerde PKK terör örgütü bürolarının bulunması ve bazı üye ülkelerin terör örgütüne silah ve lojistik yardım yapması bunun örnekleri arasında sayılabilir. NATO'nun en büyük askeri gücü olan ve askeri harcamalarda birinci sırada yer alan ABD ile yaşanan sürtüşme ise Türkiye sınırları içerisindeki PKK ile Suriye'nin kuzeyinde varlık gösteren YPG/PYD terör örgütünün birbirinden bağımsız olmadığı ve birinin diğerinin kolu olup olmadığı konusudur. ABD özellikle İŞİD'le mücadelede desteğini aldığı PYD/YPG'yi terör örgütü olarak görmemekte, sadece 11 Eylül sonrası NATO ülkeleri arasında yaşanan teröre karşı konsensus Türkiye için bir avantaj olarak değerlendirilebilir. Türkiye, 2016 yılından beri icra etmekte olduğu Kuzey Irak ve Kuzey Suriye operasyonlarını önleyici savaş kapsamında icra etmektedir. Bu kavram 11 Eylül saldırıları sonrası ABD tarafından ortaya atılmıştır. Terörizmle mücadele konusunda Türkiye ve NATO'nun güvenlik algılarındaki benzeşme, NATO'nun özellikle 2014 sonrası dönemde Rusya'ya yönelik değerlendirmelerinde

görülmemektedir. Nitekim Rusya'nın NATO tarafından tekrar tehdit olarak değerlendirilmesi Türkiye için aynı derecede karşılık bulmamakta ve bu durum NATO üyelerince eleştirilmektedir. Türkiye gerek Rusya ile tarihi bağları gerekse de Suriye operasyonlarında Rus hava sahasını kullanmasından dolayı Rusya'ya karşı daha pragmatik ve daha ılımlı bir yaklaşım sergilemektedir. Bu sebeplere Türkiye'nin Ruslara yaptırmakta olduğu ve Türkiye'nin ilk ve tek nükleer enerji santralinin de etkisi olduğu söylenebilir. Bu konuda başta ABD olmak üzere NATO üyesi ülkelerin Türk-Rus yakınlaşmasında en çok rahatsız oldukları husus Türkiye'nin 2017 Temmuz ayı itibarı ile Rusya'dan aldığı S-400 hava savunma sistemleridir. Bir NATO üyesinin Rusya'dan aldığı bu silah sistemleri diğer müttefikler tarafından sert bir şekilde eleştirilmektedir. Hatta buna karşı tavır olarak, Türkiye yapım aşamasının ortaklarından olduğu F-35 savaş uçağı programından çıkartılırken, benzer şekilde ABD tarafından Türkiye'ye, özellikle düşman olarak algılanan ülkelere uygulanan yaptırımlar olarak da bilinen yaptırımlar uygulanmıştır.

Sonuç olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin realist paradigmlar ışığında uluslararası anarşik ortamda var olabilmesi ve bunu sürdürebilmesi için kendi kendine yetebilme dışında bir seçeneğı yoktur. Söz konusu beka mücadelesinde NATO üyeliğı ve AB tam üyelik hedefleri güvenlik politikalarına paralel olarak etkin şekilde kullanılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu çerçevede, Türkiye'nin kararları etkileme hakkına sahip olduğu NATO içerisinde mücadelesini ulus ve üniter devlet temelinde sürdürmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Anadolu Ajansı. “Balyoz planı davasında yeniden yargılanma talebi”, Erişim 11 Ağustos, 2022, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/balyoz-planı-davasında-yeniden-yargılanma-talebi/186941>.
- Aksu Ereker, Fulya. “NATO’nun Güvenlik Anlayışı ve Stratejik Konseptleri”, *Güvenlik Yazıları Serisi*, 23,1 (2019), s. 1-10.
- Altunışık, Meliha Benli. “Güvenlik Kıskaçında Türkiye-Ortadoğu İlişkileri” içinde *Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar: En Uzun Onyıl*, der. Gencer Özcan, Şule Kut, 333-343. İstanbul: Boyut Kitapları, 1998.
- Anadolu Ajansı. “60. Hükümetin Programı”, Erişim 27 Mayıs 2022, <https://www.aa.com.tr/tr/arsiv/60-hukümetin-programı/428310>.
- Armaoğlu, Fahir. *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1993.
- Arıboğan, Deniz Ülke. *Tarihin Sonundan Barışın Sonuna Terörizmi Anlamak ve Anlamlandırmak*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2003.
- Arıboğan, Deniz Ülke. *Enlightenments of Politics*. Londra: Routledge, 1995.
- Atlantic Council. “How the Harmel Report Helped Build the Transatlantic Security Framework”, Erişim 17 Haziran, 2022, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/how-the-harmel-report-helped-build-the-transatlantic-security-framework/>.
- Aydın, Mustafa ve Dizdaroğlu, Cihan. “Levantine Challenges on Turkish Foreign Policy”, *Uluslararası İlişkiler*, 15,60 (2018), s. 89-103.
- Aydın Mustafa ve Akgül Açıkmeşe, Sinem. “Europeanization Through EU Conditionality: Understanding The New Era in Turkish Foreign Policy”, *Journal of Southern Europe and the Balkans*, 9,3 (2007), s. 263-274.
- Aydın, Mustafa. “Security Conceptualisation in Turkey” içinde *Security and the Environment in the Mediterranean*, ed. H. Günter Brauch, s. 300-345. Berlin: Springer, 2003.

- Aydın, Mustafa ve Ereker, Fulya. “Türkiye’de Güvenlik: Algı, Politika, Yapı”, *Uluslararası İlişkiler*, 11,43 (2014), s. 127-156.
- Aydın, Mustafa. “Türkiye’de Güvenlik Algılaması”, içinde *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*, der. Mustafa Aydın, s. 491-508. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015.
- Aydın, Mustafa. “Securitization of History and Geography: Understanding of Security in Turkey.” *Southeast European and Black Sea Studies*, 3,2 (2003), s. 163-184.
- Aydınlı, Ersel. “Küreselleşme ve Güvenlik: Teorik Yaklaşımlar”, *Avrasya Dosyası Güvenlik Bilimleri Özel*, 9,2 (2003), s. 36-50.
- Bağbaşıoğlu, Arif. “Güncelliğini Yitirmeyen Bir Sorun Olan Yük Paylaşımına Yeni Bir Çözüm Arayışı: Akıllı Savunma ve NATO”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 10,19 (2016), s. 209-225.
- Bağbaşıoğlu, Arif. *NATO’nun Dönüşümünün Balkanlara Yansımaları* Ankara: Nobel, 2018.
- Bağbaşıoğlu, Arif. “Uluslararası Güvenlik ve Uluslararası Örgütler, Kavramlar, Yaklaşımlar ve Kurumlar”, Ankara: Nobel Yayınları, 2021.
- Bağcı, Hüseyin. “11 Eylül Sonrası Dönemde Türk Dış ve Güvenlik Politikalarındaki Gelişmeler ve Yeni Parametreler” içinde *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, 79-87. Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2004.
- Baldwin, David. “The Concept of Security”, *Review of International Studies*, 23,1 (1997) s. 13-17.
- Baylis, John. “The Evolution of NATO Strategy 1949-1990”, içinde *Security and Strategy in The New Europe*, s. 95-112. Londra: Routledge, 1992.
- Baysal Başar. “Güvenlik Kavramı ve Güvenliğin Dönüşümü”, içinde *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik*, der. Başar Baysal, s. 1-10. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2022.
- Baysal, Başar ve Dizdaroğlu, Cihan. “Turkish-Greek Relations After the Cold War: Changing Dynamics of Securitisation and Desecuritisation” içinde *Critical*

- Readings of Turkey's Foreign Policy*, der. Birsen Erdoğan, Fulya Hisarlıoğlu, s. 235-256. Londra: Palgrave MacMillian, 2022.
- BBC. "Iran Nuclear Deal: What it all Means", Erişim 25 Haziran 2022, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-33521655>.
- Beeson, Mark ve Richard, Higgot. "Hegemony, Institutionalism and US Foreign Policy: Theory and Practice in Comparative Historical Perspective", *Third World Quarterly*, 26,7 (2005), s. 1180.
- Beshara, R. K. "A Critical Discourse Analysis of George W. Bush's 'War on Terror' Speech: the Rhetoric of (counter)terrorism and the Logic of Islamophobia", *Journal of Language and Discrimination*, 2,1 (2018), s. 85-122.
- Bilgin, Pınar. "Turkey's Changing Security Discourses: The Challenge of Globalisation", *European Journal of Political Research*, 44,1 (2005), s. 186.
- Bilgin, Pınar. "Türkiye-AB İlişkilerinde Güvenlik Kültürünün Rolü" İçinde: *Soğuk Savaş Sonrasında Avrupa ve Türkiye*, der. Cem Karadeli, 192-220. İstanbul: Ayraç Yayınevi, 2003
- Bilgin, Pınar. "Turkey's Changing Security Discourses: The Challenge of Globalisation." *European Journal of Political Research*, 44,1 (2005), s. 175-201.
- Bilgin, Pınar. "Güvenlik Çalışmalarında Yeni Açılımlar: Yeni Güvenlik Çalışmaları", *Stratejik Araştırmalar*, 8,14 (2010), s. 73.
- Blakeley, R. "British Torture in the War on Terror", *European Journal of International Relations*, 23,2 (2017), s. 243-266.
- Booth, Ken. *Critical Security Studies and World Politics*, Londra: Lynne Rienner, 2005.
- Brauch, Hans Günter. "Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü", *Uluslararası İlişkiler*, 5(18), (2008), s. 1-47.
- Britannica. "New Look" Erişim 25 Mayıs, 2022, <https://www.britannica.com/topic/New-Look-United-States-history>.
- Buzan, Barry, "Askeri Güvenliğin Değişen Gündemi", *Uluslararası İlişkiler*, 5,18 (2008), s. 107-123.

- Buzan, Barry. *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, (Londra: Harvester Wheatsheaf, 1991), s. 214-242.
- Buzan, Barry, Waever, Ole, Wilde, Jaap de. *Security: A New Framework for Analysis*, Londra: Lynne Rienner Publishers, 1998.
- “Büyükanıt, Yaşar. “Güvenliğin Yeni Boyutları ve Uluslararası Örgütler”, *Uluslararası Güvenlik Sempozyumu Açılış Konuşması*. Harp Akademileri, İstanbul, 31 Mayıs– 1 Haziran 2007.
- Büyükbaş, Hakkı. “Dünya Siyaseti: Küreselleşme, Bölgeselleşme ve Türkiye”, içinde *Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler*, der. İdris Bal, s. 463-490. Ankara: Remzi Kitabevi, 2006.
- Carr, Edward H. *20 Yıl Krizi*, çev. Can Cemgil, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2020.
- Çetinsaya, Gökhan. “A Tale of Two Centuries: Continuities in Turkish Foreign and Security Policy” içinde *Contentious Issues of Security and the Future of Turkey*, der. Nurşin Ateşoğlu Güney, Aldershot: Ashgate Publishing, 2007.
- Clausewitz, Carl. *V.Savaş Üzerine*, İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2019.
- CNN Türk. “25 yılda PKK ülkeye 300 milyar dolar zarar verdi”, Erişim 28 Nisan, 2022, <https://www.cnnturk.com/2008/turkiye/07/21/25.yilda.pkk.ulkeye.300.milyar.dolar.zarar.verdi/483606.0/index.html>.
- Condray, Patrick M. *The New Look of 1952–53*, USA: Air University Press, 1999.
- Cox, Robert. “Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory”, *Millenium Journal of Studies*, 10,2 (1981), s. 126-155.
- Cox, M. “Paradigm Shifts And 9/11: International Relations After The Twin Towers”, *Security Dialogue*, 33,2 (2002), s. 247-251.
- Dedeoğlu, Beril. *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*, İstanbul: Yeni Yüzyıl Yayınları, 2008.
- Demiray, M. ve İşcan, İ.H. “Uluslararası Sistemde Güvenlik Kavramının Değişimi Ekonomik ve Jeopolitik Arka Planı”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21,1 (2008) s. 41-170.
- “Democracy Must Take Root For Decade Malta Summit”, Erişim 23 Haziran 2022, <https://www.margaretthatcher.org/document/110773>.

- Denk, Erdem. “Taş Çağından Günümüze Güvenliğin Dönüşen Ontolojisi”, *Güvenlik Yazıları Serisi*, 2,1 (2019), s. 1-9.
- Dillon, Michael. *Politics of Security: Towards a Political Philosophy of Continental Thought*, Londra ve New York: Routledge, 1996.
- Dizdaroğlu, Cihan. “İttifaklar ve Uluslararası Güvenlik NATO Örneği”, içinde *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik*, der. Başar Baysal, 199-209. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2022.
- Dönmez, Rasim Özgür. “Küreselleşme, Batı Modernliği ve Şiddet: Batı’ya Karşı Siyasal İslam”, *Uluslararası İlişkiler*, 1,4 (2004), s. 81-114.
- Dunne, T ve Cox, M., Booth, K. *The Eighty Years Crisis: International Relations 1919-1999*: Cambridge: Cambridge University Press.
- Elekdağ, Şükrü. “2 ½ War Strategy”, *Perceptions*, 1,1 (1996), s. 33–57.
- Enloe, Cynthia. *Bananas, Beaches and Bases: Making Feminist Sense of International Politics*, California: University of California Press, 2014.
- Eralp, Atilla. “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye ve Avrupa Birliği”, içinde, *Türkiye’nin Yeni Dünyası: Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri*, der.A. Makovsky, S. Sayarı, 235-254. İstanbul: Alfa Yayınları, 2002.
- Eralp, Atila. “Hegemonya”, içinde, *Devlet ve Ötesi Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, der. Atila Eralp, 155-182. İstanbul: İletişim Yayınları, 2019.
- Erhan, Çağrı. *Soğuk Savaş Sonrası ABD’nin Güvenlik Algılamaları*, içinde *Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye*, der. Refet Yinanç, Hakan Taşdemir, s. 55-82, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2002.
- Erkin, Aytunç. “ABD PKK’ya 7 Ayda 2 Bin 60 Tır Dolusu Silah Malzeme Verdi.” *Sözcü*, 22 Ağustos 2019, <https://www.sozcu.com.tr/2019/yazarlar/aytunc-erkin/abd-pkkya-7-ayda-2-bin-60-tir-dolusu-silah-malzeme-verdi-5293784/>, Erişim 25 Temmuz 2022.
- Ersoy, Eyüp. “Realizm”, içinde *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, der. Ramazan Gözen, s. 165-196. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Falk, Richard A. *A Study of Future Worlds*, New York: Foreign Policy Association, 1976.

Feridun Cemal, Erkin. *Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*. Ankara, Başnur Matbaası, 1968.

Foreign Policy. The World Wants You to Think Like a Realist,
<https://foreignpolicy.com/2018/05/30/the-world-wants-you-to-think-like-a-realist/>.

Fukuyama, Francis. *Neo-conların Sonu: Yol Ayrımındaki Amerika*, İstanbul: Profil Yayınları, 2006.

Gause, F. Gregory. “Can Democracy Stop Terrorism”, *Foreign Affairs*, 84,5 (2005), s. 64.

Gillham, Patrick F. “Securitizing America: Strategic Incapacitation and the Policing of Protest Since the 11 September 2001 Terrorist Attacks”, *Sociology Compass*, 5,7 (2022), s. 636-652.

Goldstein, J.S. Pevehouse J.C. *Uluslararası İlişkiler*, çev. Haluk Özdemir, Ankara: BB101 Yayınları, 2015.

Gordon, P. H. “Can the War on Terror Be Won? How to Fight the Right War”, *Foreign Affairs*, 86,6 (2007), s. 53-66.

Gönlübol, Mehmet ve Ülman, Halûk. *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2006.

Güvenç, Serhat. “Bir Dış Politika Aracı Olarak Türk Silahlı Kuvvetleri: Yetenekler ve Uygulamalar” içinde *Türk Dış Politikasının Analizi*, der. Faruk Sönmezoğlu, s. 895-935. İstanbul: Der Yayınları, 2004.

Habertürk. “Ergenekon Davası gerekçeli karar tam metni”, Erişim 08 Temmuz, 2022,
<https://www.haberturk.com/gundem/haber/935620-ergenekon-davasi-gerekceli-karar-tam-metni>.

Hale, William. *Türk Dış Politikası: 1774-2000*, çev.P. Demir, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2005.

Hertz, John H. “Idealist Internationalism and the Security Dilemma” *World Politics*, 2,2 (1950), s. 157-180.

Hobbes, Thomas. *Leviathan* çev: Semih Lim, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020.

- Howorth, Jolyon. “ESDP and NATO: Wedlock or Deadlock?”, *Cooperation and Conflict*, 38,3 (2003), s. 235-254.
- Hürriyet. “Org. Başbuğ’dan savaş gemisinde çok sert açıklamalar”, Erişim 05 Haziran, 2022, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/org-basbugdan-savas-gemisinde-cok-sert-aciklamalar-13224433>.
- Jervis, Robert. “Understanding the Bush Doctrine”, *Political Science Quarterly*, 113,3 (2003), s. 365.
- Kaiser, Karl. “Reforming NATO”, *Foreign Policy*, 103,1 (1996), s. 128-143.
- Karadağ, Haluk ve Sıkı, İsmail. “Terörizmle Mücadele Yöntemi Olarak Kamu Diplomasisi ve İkna Süreçlerinin Uygulamadaki Rolü”, *The Journal of Diplomatic Research-Diplomasi Araştırmaları Dergisi*, 2,1 (2020), s. 39-51.
- Karadağ, Haluk. “Turkey and UN Peacekeeping Missions”, içinde *The Routledge Handbook of Turkish Politics*, ed. Alpaslan Özerdem, Matthew Whiting, s. 459-470 Londra: Routledge, 2019.
- Karaosmanoğlu, A. L. “Turkish Security Culture: Evolutionary or Carved in Stone”, içinde *Perceptions and Misperceptions in the EU and Turkey*, der. Peter M. E. Volten, 29-42. (Hollanda: The Centre of European Security Studies, 2009).
- Karaosmanoğlu, Ali L. “The Evolution of the National Security Culture and the Military in Turkey Source” *Journal of International Affairs*, 54,1 (2000), s. 199-216.
- Kesgin, S. *Güvenlik Kavramı ve Türkiye’de Ulusal Güvenlik: Değişenler ve Değişmeyenler, Uluslararası Güvenlik Kongresi*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Kinsella, Helen M. “Discourses of Difference: Civilians, Combatants, and Compliance with the Laws of War Source”, *Review of International Studies*, (2005), s. 163-185.
- Kissinger, Henry. “Realism, Domestic Politics, and the Struggle Against Exceptionalism in American Foreign Policy”, *Diplomacy & Statecraft*, 22,1 (2011), s. 121-141.
- Kissinger, Henry. *Diplomasi*, çev: İbrahim Kurt, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2009.
- Kirişçi, Kemal. “The Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of the Trading State”, *New Perspectives on Turkey*, 40,1 (2009), s. 29-57.

- Knauf, Bruce. "Provincializing America: Imperialism, Capitalism, and Counterhegemony in the Twenty-First Century", *Current Anthropology*, 48,6 (2007), s. 781-805.
- Kramer, H. *Avrupa ve Amerika Karşısında Değişen Türkiye*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2001.
- Krause, Keith ve Williams, Michael C. "Broadening the Agenda of Security Studies: Politics and Methods", *Mershon International Studies Review*, 40,2 (1996), s. 229-254.
- Kuloğlu, Armağan. *60. yılında NATO ve Türkiye ilişkileri Rapor No:2*, Ankara: ORSAM, 2009.
- Kupchan, Charles A. ve Kupchan, Clifford A. "The Promise of Collective Security", *International Security*, 20,1 (1995), s. 52-53.
- Lake, David A "Regional Security Complexes: A Systems Approach", içinde *Regional Orders: Building Security in a New World*, der.D. A. Lake ve P. M. Morgan, 47-61. Pennsylvania, The Pennsylvania State University Press, 1997.
- Larrabe, Stephen F. "Turkey's New Geopolitics", *Survival*, 52,2 (2010), s. 158.
- Lesser, Ian O. *Bridge or Barrier? Turkey and the West After the Cold War* Santa Monica: RAND, 1992.
- Lieber, Keir A. ve Alexander, Gerard. "Waiting for Balancing", *International Security*, 30,1 (2005), s. 109-139.
- Machiavelli Niccolo. *Prens*, çev: Necdet Adabağ. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.
- Martin, Lenore. "Turkey's National Security in the Middle East", *Turkish Studies*, 1,1 (2000), s. 83-106.
- "Maslow's Hierarchy of Needs", Erişim, 29 Mart 2022, <https://www.simplypsychology.org/maslow.html>.
- Mearsheimer John J. *Tragedy of Great Power Politics*, Newyork: W.W. Norton Company, 2003.
- MGK. "Basın Açıklamaları Arşivi", Erişim 03 Haziran, 2022, <https://www.mgk.gov.tr/index.php/milli-guvenlik-kurulu/mgk-toplantisi-basin-aciklamalari/basin-aciklamalari-arsivi>.

Miller, Lynn. H. “The Idea and The Reality of Collective Security”, *Global Governance*, 5,3 (1999), s. 303-332.

Milliyet. “Sur'da operasyonlar sona erdi”, Erişim 19 Temmuz, 2022,
<https://www.milliyet.com.tr/gundem/surda-operasyonlar-sona-erdi-2206903>.

Minc, Alain. *Yeni Ortaçağ*. çev. Mehmet Ali Ataoğulları. Ankara: İmge yayınları, 1995.

Morgan, Patrick M. *International Security Problems and Solutions*, Washington: CQ Press, 2006.

Morgenthau, Hans J. *Politics Among Nation: The Struggle For Power and Peace* New York: Alfred A Knopf, 1948.

Morgenthau, Hans J. *Politics Among Nations*, (yenileştiren) Kenneth W. Thompson ve M. David Clinton, New York: McGrewHill, 2005.

Naidu, M. V. *War, Security, Peace*, Kanada: M.I.T.A. Press, 1996.

NATIONAL REVIEW. “Lord Ismay, NATO, and the Old-New World Order”, Erişim, 27 Ağustos, 2022, <https://www.nationalreview.com/2017/07/nato-russians-out-americans-germans-down-updated-reversed/>.

NATO. “The Three Wise Men Report and the Origins of the NATO Science for Peace and Security Programme”, Erişim, 04 Nisan 2022,
https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_139363.htm.

NATO. “Declaration on a Transformed North Atlantic Alliance” Erişim, 18 Nisan 2022,
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23693.htm.

NATO. “Warsaw Summit Communiqué”, Erişim 30 Mart 2022,
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm.

NATO. “Wales Summit Declaration”, Erişim, 11 Nisan 2022,
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm.

NATO. “Chicago Summit Declaration”, Erişim, 11 Nisan 2022,
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_87593.htm?selectedLocale=en.

NATO. “NATO Secretary General calls for "Smart Defence" at Munich Conference”, Erişim 12 Haziran 2022,
https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_70327.htm?selectedLocale=en.

- NATO. “Lisbon Summit Declaration”, Erişim, 11 Nisan 2022,
https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68828.htm.
- NATO. “Strasbourg/Kehl Summit Declaration”, Erişim, 11 Nisan 2022,
https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_52837.htm.
- NATO. “Bucharest Summit Declaration”, Erişim 29 Haziran 2022,
https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm.
- NATO. “Istanbul Summit Communiqué”, Erişim 22 Haziran 2022,
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_21023.htm.
- NATO. “Prague Summit Declaration”, Erişim 9 Nisan 2022,
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_19552.htm.
- NATO. “NATO 2020: Assured Security; Dynamic Engagement”, Erişim 15 Haziran 2022,
https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_85961.htm.
- NATO. “The Alliance's Strategic Concept”, Erişim 23 Haziran 2022,
https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_56626.htm.
- NATO. “Relations with Russia”, Erişim 28 Haziran 2022,
https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50090.htm.
- NATO, “Founding Act”, Erişim 27 Haziran 2022,
https://www.nato.int/cps/su/natohq/official_texts_25468.htm.
- NATO. “1990 Summit: a Turning Point in East West Realations”, Erişim 9 Nisan 2022,
https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_116133.htm?selectedLocale=en.
- NATO. “Declaration of the Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council”, Erişim 30 Haziran 2022,
<https://www.nato.int/docu/comm/49-95/c890530a.htm>.
- NTV. “58. Hükümet Programı”, Erişim 30 Mayıs 2022,
<http://arsiv.ntv.com.tr/news/189229.asp>.
- Nye, Joseph S. “The Future of American Power: Dominance and Decline in Perspective”, *Foreign Affairs*, 89,6 (2010), s. 2-12.
- Oğuzlu, Tarık ve Güngör, Uğur. “Peace Operations and the Transformation of Turkey's Security Policy”, *Contemporary Security Policy*, 27,3 (2006), s. 472-488.

- Oğuzlu, Tarık. “The Clash of Security Identities: The Question of Turkey's Membership in the European Union”, *International Journal*, 57,4 (2002), s. 591-592.
- Oğuzlu, Tarık. , “Turkey and the European Union: The Security Dimension.” *Contemporary Security Policy*, 23,3 (2002), s. 61-82.
- Oran, Baskın. “Türkiye Kabuk Değiştirirken AKP’nin Dış Politikası”, *Birikim* 184,1 (2004), s. 180-187.
- Ovalı, Şevket. “AB’nin Terörizmle Mücadele Politikasındaki Dönüşüm: 11 Eylül ve Madrid Saldırılarının Etkisi”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 5,3 (2006), s. 77-102.
- Öniş, Ziya. “Turkey and the Middle East After September 11: The Importance of the EU Dimension,” *Turkish Policy Quarterly* 2, (2003), s. 1-9.
- Öniş, Ziya. “Turkey and the Arab Spring: Between Ethics and Self-Interest” *SSRN Electronic Journal* 14,3 (2012), s. 1-19.
- Özcan, Gencer. “Turkey's Changing Neighbourhood Policy”, *The Turkish Yearbook of International Affairs*, 35 (2004), s. 2.
- Özcan, Gencer. “Doksanlarda Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politikasında Askeri Yapının Artan Etkisi.” içinde *En Uzun Onyıl: Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar*,1-460. der. Gencer Özcan ve Şule Kut, İstanbul: Büke Yayıncılık, 2000.
- Özcan, Nihat Ali ve Yavuz, M. Hakan. “The Kurdish Question and Turkey’s Justice and Development Party”, *Middle East Policy*, 8,1 (2006), s. 102-119.
- Özpek, Burak Bilgehan. “En Uzun On Yıl: 11 Eylül Sonrası Ortadoğu”, *Ortadoğu Etütleri Dergisi*, 3,2 (2012), s. 183-216.
- Öztürk, Zerrin Ayşe. “Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Güvenlik Teorileri ve Türkiye’nin Güvenlik Algılamaları”, *21.Yüzyıl Dergisi*, (2007), s. 35-49.
- Pedlow, Gregory W. *NATO Strategy Documents 1949-1969*, Brussels: NATO, 1997.
- Poku, N. ve Graham, D. T. *Redefining Security for a New Millennium*, Londra: Praeger, 1998.
- Posen, Barry. “Command of the Commons, The Military Foundation of U.S. Hegemony”

, *International Security*, 28,1 (2003), s. 5-46.

Resmi Gazete. “Bakanlar Kurulu Hakkında Yapılan Güven Oylamasına İlişkin Karar”,
Erişim 30 Mayıs 2022,
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/03/20030324.htm>.

Rothschild, Emma. “The Quest for World Order”, *Daedalus Journal of the American Academy Arts and Sciences*, 124,3 (1995), s. 53-90.

Rubin, Barry. “Türkiye’nin Uluslararası Alanda Değişen Rolü”, içinde *Günümüzde Türkiye’nin Dış Politikası*, der. Kemal Kirişçi, 1-396. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2002.

Sander, Oral. *Siyasi Tarih 1918-1994*, Ankara, İmge Kitabevi, 2005.

Sarıbrahimoğlu, Lale. “Interview with İsmet Sezgin, National Defence Minister”, *Jane’s Defence Weekly*, 30,7 (1998), s. 48.

SIPRI. “Policies for Common Security”, Erişim 04 Mayıs 2022,
<https://www.sipri.org/publications/1985/policies-common-security>.

Sönmezoğlu, Faruk. *II. Dünya Savaşı’ndan Günümüze Türk Dış Politikası*, İstanbul: Der Yayınları, 2006.

Tanrısever, Oktay. *Güvenlik*, içinde *Devlet ve Ötesi*, der. Atilla Eralp, s. 107-123. İstanbul: İletişim Yayınları, 2019.

TBMM. “Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri”, Erişim 20 Mayıs 2022,
https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/hukumetler/hukumetler_cilt_3.pdf,

Terriff, Teddy ve diğerleri, *Security Studies Today*, Cambridge: Polity Press, 1999.

Thucydides, *Peloponnesos Savaşları*: çev: Furkan Akderin, İstanbul: Belge Yayınları, 2010.

Tickner, Ann. *Gender in International Relations: Feminist Perspectives on Achieving Global Security*, New York: Columbia University Press, 1992.

“The End of the Unipolar Moment: September 11 and the Future of World Order”, Erişim 16 Temmuz 2022, <https://essays.ssrc.org/sept11/essays/smith.htm>.

“The Rise of China Will Not Be Peaceful at All”, University of Chicago. Erişim 20 Mayıs 2022, <http://mearsheimer.uchicago.edu/pdfs/P0014.pdf>.

- Torbjörn, L Nutsen. *The History of International Relations Theory: An Introduction*, Manchester: Manchester University Press, 1992.
- Tuğtan, Mehmet Ali. “Güç, Anarşi, Realizm”, içinde *Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar Teoriler Süreçler*, der. Evren Balta, s. 111-128. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.
- Uzgel, İlhan. “Türk Dış Politikasının Oluşturulması, Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1”, der. Baskın Oran, s. 85-86. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.
- Ülman, Burak, “Türkiye’nin Yeni Güvenlik Algılamaları ve Bölücülük”, *Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar: En Uzun Onyıl*, der. Gencer Özcan, Şule Kut, s. 108-109. İstanbul: Boyut Kitapları, 1998.
- Ülman, Haluk. “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etmenler (1923-1968) I”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 23,3 (1968), s. 244-256.
- Viotti, P. R. Kauppi, M. V. *International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism*, New York: Macmillan Publishing, 1993.
- Waeber, Ole. “Securitisation and Desecuritisation”, içinde *On Security*, der. Ronnie D. Lipschutz, s. 46-86. New York: Columbia University Press, 1995.
- Wallace J. Thies, “The Demise of NATO” *US Army War College Quarterly*, 20,1 (1990), s. 17-30.
- Wallerstein, Immanuel. “The Eagle Has Crash Landed”, *Foreign Policy*, 131 (2002), s. 60–68.
- Waltz, Kenneth. *Uluslararası Politika Teorisi*, çev. Osman S. Binatlı, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2015.
- Waltz, Kenneth N. “The Origins of War in Neorealist Theory”, *Journal of Interdisciplinary History*, 18,4 (1988), s. 615-628.
- Webber, Mark. *NATO Beyond 9/11: Theoretical Perspectives*, Palgrave MacMillan: 2013.
- White House. “The Historic Deal That Will Prevent Iran From Acquiring a Nuclear Weapon”, Erişim 01 Temmuz 2022, <https://obamawhitehouse.archives.gov/issues/foreign-policy/iran-deal>.

White House Archives, “Address to a Joint Session of Congress and the American People”, Erişim 15 Ağustos 2022, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010920-8.html>.

Wilkinson, David. “Unipolarity without Hegemony”, *International Studies Review*, 1,2 (1999), s. 141–172.

Wolfers, Arnold. “National Security as an Ambiguous Symbol” *Political Science Quarterly* 64,4 (1952), s. 481-502.

Wolfers, Arnold. *Discord and Collaboration*, Baltimore: John Hopkins University Press, 1962.

Zakaria, Fareed. “The Challenges of American Hegemony: Then and Now”, *International Journal*, 54,1 (1998), s. 9-27.